

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.

HETEDIK ÉVFOLYAM.

XI. és XII^{ik} füzet. 1876. Nov. és December.

I.

A bölesészet jelentéke.

Egy előadás Berlinben Kirchmanntól. Philosophische Monatshefte XII. Band III. Heft. 1876.

A nagy közönségnél, mint tudva van, sok homály uralkodik a bölesészet lényegéről való nézetekben; sőt a művelt körökben is a legellentétebb ítéleteket hallhatja az ember e tekintetben. Némelyek nagy, talán tulzó nagy tisztelettel vannak a bölesészet iránt; ez nekik olyan büvészettféle, titoktudomány, mely titkaival rendkívülit mivelhet ugyan, de a melyhez csak kevés fogadottak férhetnek. Mások nevetnek a bölesészek s a bölesészet felett, csak mint szobatudós játékszerét tekintik, melyet mint a gyermeknek a vesszőparipát hagyni kell neki, de a mitől minden okos embernek tartózkodnia kell, minthogy azon szörszál hasogatások, okoskodások minden becs nélküliek az életre nézve. Középen áll a nagyobb szám, mely ezen vélemények közt ide-oda inog, s a bölesészetet jóformán csak nevééről ismeri.

E tévedés sulyának egy része mindenesetre magukra a bölcészekre esik, midőn homályos előadás vagy célszerűtlen módszer által e már magában nehéz tudományt még nehezebbé s homályosabbá tették; azonban itt azon sajátlagos tényre figyelmeztetek, hogy mindez elfordulás, a bölcészet e megvetése ellenére is az egész világ s csaknem minden ember bölcselkedik. Ha a földmivelő ősszel a költöző madarakat korán látja gyülekezni és tova vonulni s ennek folytán kemény telet jósol: bölcselkedik; s ha a főzsde embere Bécsben, a vetések jóállapotából Magyarországon, a vasutrészvények árfolyamának emelkedéseire következtet: bölcselkedik. Ugyanezt teszi a szerencsétlen, ki nyomorában semmi más vigaszt nem talál, mint hogy ő szerencsétlenségre született; s épen így bölcselkednek az öreg urak, ha panaszkodnak, hogy a régi jó idők örökre elmúltak s a világ mindig roszzabbá lesz. Sőt maga a török bölcselkedik, ha kezét keblére dugja s azt véli, hiábavaló a végzet ellen küzdeni.

Mindenesetre az ily bölcselkedés még nem bölcészet; a kettő közt körülbelöl az a különbség, mi a kövágó munkája s a bevégzett, e kövekből épült palota között. Azonban már e hajlam egyetemes elterjedése mutatja, hogy itt az emberi szellem egy alapiránya érvényesül, mely oda megy ki, mindennek a mi történik utolsó okait s a létezőnek legegyszerűbb elemeit feltalálni, s ezen irány az, melyet a bölcész is működésénél követ, csak hogy több belátással, körültekintéssel jár el. Ezzel talán már képes leszek itt a bölcészetnek meglehetősen értelmes meghatározását adni. Ez, nézetem szerint a lét és tudás legmagasabb fogalmairól és törvényeiről való tudomány.

Ez emélfogva csak tudat, de nem lét, a mi például a művészetben a szép tudásával szemben áll. De nem is a gondolatok és tételek csupa halmazata, hanem tudomány, az emberi tudás benne megfelelő rendbe van hozva, a rátapadó ellentétektől megtisztítva; a jelenkező fogalmaknak és törvényeknek tartalmuk és terjedelmöknek megfelelő határozottság van adva s egy legfelsőbb elv lebeg az egész felett, mely minden

egyest áthat s annak azon benső egységet kölcsönzi, mely a tudomány lényeges ismérve.

A bölcsészet tárgyát e meghatározás szerint a létezőnek és a tudásnak legfőbb fogalmai képezik. Ezzel körülbelül az van mondva, mit előbb a levés végokainak, s a dolgok leg-egyszerűbb elemeinek neveztem. Midőn ezen fogalmak minden dolog s minden levés legbensőbb magvát képezik, midőn ezek mint ilyenek a tűnékeny minden változásától és mulandóságától mentesek, midőn e fogalmak az örökkévalót állítják szembe a mulóval, azok, mit már Plato, mint a bölcsészet tárgyát, jelzett az *οὐτως οὐ*, az egyedül valóban létező, az ez értelemben muló jelenségekkel szemközt. Aristoteles is csak azon tudást tartja ismeretnek, mely nem csak a mit, hanem a mi értet is vagy a dolgok okát ismeri.

Talán az itt mondott még világosabbá lesz, ha a bölcsészetet a külön tudományokkal összehasonlítjuk. Külön tudomány sok van s minden évtizeddel újak nőnek fel. A külön tudományokhoz tartoznak a nyelvtudományok, mennyiségtan, természettudományok, erkölestan, egyes jogtudományok, egyes művészettudományok, vallástudományok stb. Ezek minden-estre mind tudományok, mint a bölcsészet, de sokan vannak, míg a bölcsészet csak egy. A bölcsészet is egyes részekre oszlik ugyan, de ezek benső összefüggésben állanak egymással s egy legfelsőbb elvtől uralva, míg a sok külön tudományok egymás mellett járnak, kevés tudományt vesznek egymásról s egyenként gyakran az ellenkezőt állítják.

Tárgya is a bölcsészetnek ugyanaz, mely a külön tudományoknak; a világegyetem, a világ minden testi és szellemi létével, mennyiben ehez az ember általán hozzá férhet. De a külön tudományok inkább a különösre törekesznek, a fajok tovább mindig alfajokra osztatnak s mindig újabb tárgyak kerülnek vizsgálatra a tenger mélyéből, mint a legtávolabbi földrészekről; míg a bölcsészet megfordítva az egyet a sokban s csak a magasabb s legmagasabb fajokat, nemeket teszi tárgyává.

Az ismeret eszközei is mindkettőre nézve azono-

sak. Tévedés, ha itt értelem és ész közt különbséget tesznek s az ésszt a bölcsészet külön műszerének hirdetik, míg az egyes tudományok már az értelemmel kijöhetnek. Az emberre nézve általán csak két eszköz van, melyeknek egyesült segélyével a dolgok tudására és ismerésére szert tehet. Az egyik az érzéki s belészrevét, a másik a gondolkodás. Amaz a tudás anyagát adja neki, midőn csodálatos, ki nem magyarázható módon a dolgok tartalmát a lét alakjából a tudás alakjába viszi át; a gondolkodás megtisztítja e kapott anyagot hamis részeitől s ebből az egyetemet vonja ki, mely fogalmak s törvények alakjában a tudományok tartalmát teszi. E két ismereteszkozt kell épen ugy a bölcsészetnek, mint a külön tudományoknak használniok, ha tartalomra akarnak szert tenni. Értelem és ész mesterséges megkülönböztetések, melyek a gondolatban nem állanak.

De míg a külön tudományokban az előbbi eszköz, az észrevét, a figyelés s kísérlet alakjában van használva tulajnyomólag, ez történik a bölcsészetben a másik eszközzel a gondolkodással. Így esik, hogy a külön tudományok a napi élet képletéhez közelebb maradnak, míg a bölcsészet attól mind inkább inkább eltávozik; oly különbség, melyben van oka a külön tudományok nagyobb világosságának s érthetőségének is a bölcsészettel szemben.

A legfontosabb s a bölcsészet legbensőbb lényegéből származó különbség pedig az, mely azzal jelezhető, hogy a bölcsészet semmiféle előfeltételtől nem indul ki. Minden külön tudománynak meg van a maga előfeltétele, melynek mindenki, ki hozzá akar fogni, magát alávetni s igazságának hódolni tartozik. Így a mennyiségtan a meghatározások s alapigazságok sorával kezdődik, melyeket tovább nem alapít meg, hanem a melyekre, mint magukban értendőkre, hatalmas épületét minden további nélkül építi. Ugyanezt teszik a természettudományok; ezek a tér és idő valóságával kezdik; az atomok létével, melyek üres hézagok által vannak elválasztva; erőkkel, mint a mozgás okaival s egy általános törvényszerűség föltevésével a természetben belől, miben van

minden változásnak oka s minden oknak meg van saját hatása, mely ha amaz föllép, okvetlenül bekövetkezik. Ezen s némely más föltevéseknek a tanítványnak alá kell magát vetnie; ha általán a mai természettudományt érteni, s messzeérő ágaiban követni akarja. Ugyanez történik a külön tudományokban a jog és moral terén. A jog és kötelesség alapfogalmai előre föltevék s ha ezek meghatározását adják, ezek esupa nominal meghatározások, melyek a meghatározandót csak más szavakkal ismétlik. A tételek, hogy a szerződéseket teljesíteni kell, hogy jogokat és kötelezettségeket sem erőszak által megsemmisíteni nem lehet, sem idő folytán le nem járhatnak, sok másokkal együtt, mint magukban érthetők, állítatnak fel. Hasonlót lehet a külön tudományok más köreire nézve is könnyen kimutatni. Csakhogy az ily előföltételek önkényességét az ember nem veszi észre, mert ifjúságától fogva azokhoz szokott s azokat ezért oly maguktól érthetőknek tartja, hogy nevelés előtt azokhoz még bizonyítékokat kívánni, bár a mélyebb gondolkodás ezen ugyancsak megütközik.

A bölcsészet ellenben minden előföltévéstől ment, minden való kétkedéssel kezd, mint péld. Descartes hires Meditatióiban olyan vonzó módon. Minden esetre az egyes bölcsésznek, ha tartalomra akar szert tenni, dologi elvet kell fölállítania, hanem ez csak a leggondosabb megfontolás után történik, s minden utódnak szabad azt elfogadni, vagy a vizsgálatot újból kezdeni. A bölcsészet ezek közül egyikhez sincs szükségképen kötve.

Ez előföltétlenségben van már az foglalva, mi szabadságát teszi. A külön tudományok egyikében sem érzi magát a gondolkodás oly teljesen szabadnak mint itt, s e korlátlan szabadságban, hol csak maga a gondolkodás von magának határt, rejlik a bölcsészet kimerithetlen ingerlő kelleme. De e szabadság következménye minden esetre, melyet a bölcsészet ellenei elejétől fogva használtak, hogy abból a legkeményebb ellenvetést kovácsolják ellene; a bölcsészet különböző rendszerekre oszlása, melyek közül egyik a másikkal

soha végződnie nem akaró vitában küzdök. Azon ellenfelek mondják, az igazság csak egy lehet, s mégis e rendszerek közül az igazságot mindenik a maga számára követeli. A mennyiségtanra mutatnak s ezt legnagyobb bizonyosságával s rendületlen szilárdságával a bölcsészetnek ellenébe teszik mint példányt, melyet utánoznia kell.

Azonban a bölcsészet ily ellenvetésre csak mosolyoghat; ellenei félre ismerik, hogy ha a bölcsészet előfeltétlensége annak előnye, az ellentétes rendszerekre szakadás ez előnynek kikerülhetlen következménye. Az embernek az igazság nem esik ölébe, fáradtságosan kell azután küzdeni, a sok ut közt az ahoz vezető igazit keresni kell, különben kikerülhetlen, hogy ne tévedjen. A mennyiségtan s más exact tudományok előnye épen abban van, hogy be nem bizonyított előfeltétekből indulnak ki, s melyeket mindenkinek el kell ismernie, mielőtt a belsőhöz vivő ut megnyílnék előtte. Ily korlátokon belől az ut helyes folytatása könnyen eshetik. Ha az ember magas falak közzé van zárva, semmi esetre sem tévedhet el; de az ily biztosság hamarabb hiány mint előny.

Egyébiránt a rendszerek ez ellentéte csak a kívülállóknak látszik oly nagyoknak, az ismerő előtt kevesbedik ezek különbsége, s habár kezdetben látszólag ellentétes elvekből indulnak is ki, mégis a belszükségesség, mely az igazságban lakik, további folyamatban mind nagyobb közeledésre visz. Mindenesetre tudja a bölcsészet, hogy a kezdet és alapvetés e szabadságát nem nélkülözheti s hogy e szabadságban van az igazság feltalálásának elengedhetlen föltétele. E különböző rendszerek tehát valósággal nem hiánya, hanem előnye a bölcsészetnek, épen az által s z a b a d tudomány, mig mind a többiek hordozzák láncukat, melyektől nem szabadulhatnak.

Ha sikerült e rövid jelzésekkel a bölcsészet lényegét felvilágosítani, akkor már ez az ellenvetés: ez mind igen szép, nagyszerűen, fenségesen hangzik, de hát mit tegyünk vele, mit nyerünk vele?

Ez a haszon utáni kérdezés s itt a bölcsészetnek minden esetre protestálnia kell, ha töle azt kívánják, hogy hasznot

hajtson vagy más célra förekedjék, mint a miért van mivelve s melynek kell szolgálnia. A bölesészetnek semmi olyan rajta kívül eső célja vagy haszna nincs, az ő célja egyedül az igazság s midön ezt eléri, ekkor már önmaga az igazság.

Ha Hegelnek igaza van, hogy az észleges egyedül valódi a dolgokban s ha ez észleget csak az ész ismerheti meg, ekkor az ész a bölesészetben csak önmagát ismeri meg; s hasonlóan már Aristoteles kimondta a tételt, hogy a bölesészetben a gondolás önmagát gondolja s egy más helyen még érthetőbben, hogy a bölesészetben a gondolt s a gondolás összeesik, egy és ugyanaz. Hanem mint minden legjelesebb a leghasznosabb is, ez áll a bölesészetre nézve is; áldásdus befolyása a tudat és lét minden külön köreire kiterjed, csak hogy nem szándékosan, nem ezért alapított a bölesészet; hanem e befolyás, e haszon magától következik szükségképen az ő természetéből. Azért lett a bölesészet „jelentéke“ kifejezés ez előadás számára választva hogy ez által minden irányban kiterjedő befolyásának szükségessége ki legyen fejezve.

Mi közelebb a külön tudományokat illeti, volt már jelezve, hogy azok mind kivétel nélkül előföltéteken s ezzel épületeik oly készüléten nyugóznak, mely a mélyebben hatoló tudásnak mint törékeny tünik fel s szilárdabb alapra van szüksége. Ez alapot csak a bölesészet adja, csak ez adhatja. A bölesészet épen azon fogalmak vizsgálásával kezdi, melyeknél a külön tudományok azzal felhagynak s midön itt a bölesészet fegyvertárából minden okot e külön tudományok föltételeinek igazsága mellett és ellen felhord, egyedül képes ily alap minősége felett döntő ítéletet mondani s igenlő esetben a külön tudományoknak azon teljes biztosságot nyújtani mely által érhetik el a tudomány fogalmát.

Épenugy a bölesészet által nyerik azon módszerbe való bevezetést, mely minden egyes számára a legalkalmasabb. Ezen módszerek kérdése az egyetemes, minden tudományt illető legfőbb kérdésekhez tartozik, melyek a bölesészet körébe esnek, s itt nyerhetik tudományos megoldásukat. Mindaddig itt az egyes tudományok csak esetleg járnak el s gépíleg kö-

vetik az uralkodó korirányt, a nélkül hogy vizsgálják, igaz-e az vagy nem. Természetes, hogy ily történetes eljárásnál, az egyes tudományok közt a legkülönbélebb ellenmondások halmozódnak fel, melyek az egyes vizsgálót csak azért nem zavarják, mivel más tudományok tartalmáról semmi tudomást nem vesz. A külön tudományok körében e zavarállapotot csak azon tudomány szüntetheti meg, mely a legmagasabb, minden külön tudományra érvényes fogalmakkal, s minden körben az igazság feltalálására vivő szabályokkal foglalkozik s ez a bölcsészet.

Ezzel egyszersmind kötelékké lesz, mely e külön tudományokat egy s é g b e n tartja, melyet az emberi szellem épen úgy követel, mint tudásának sokfélesége. Mennél jobban különülnek ezen tudományok, szaporodnak számban, s mennél jobban nő a végtelenbe ezek tartalma az új idő gazdag segélyeszközeivel, annál sürgösebb lesz másfelől a legmagasabb fogalmak hangsúlyozása, melyek egyedül képesek e részben zavaros tömeget egységre vinni s abban megtartani. A külön tudományok elismerik ezt maguk, midőn az összehasonlító tudományok, melyek az egyetemet egy nagy téren belől kiemelni s abból új, termékenyítő szempontokat nyerni törekeshnek, — e században meglepő ápolásra s érvényre jutottak. E részben csak az összehasonlító nyelvészetre emlékezzünk, az összehasonlító bonctan, élettanra, a különböző népek és korok erkölcsének, jogának, vallásának és művészetének összehasonlító vizsgálására. Nagy részben ez összehasonlító tudományok már magához a bölcsészethez tartoznak; a közép-tagot, a hidat képezik a bölcsészet s a külön tudományok közt. Midőn egyik lábukkal azon, a másikkal ezeken állanak, már mutatják növekvő ápolásukkal a külön tudományok részéről, mennyire érzik ez utóbbiak, hogy a bölcsészetet nem nélkülözhetik, s csak tőle kölesönözhetik a magasabb szempontokat, melyekről új világosság sugárzik le az egyesekre.

Már a bölcsészet meghatározása, mint fentebb adva volt, mutatja, hogy közte s a külön tudományok közt semmi szilárd, erősen megvont határ nem létezik. Hol kezdődik a leg-

magasabb, s válik el az alacsonytól, azt előleg nem lehet meghatározni, ezért futnak össze tényleg a külön tudományok végei a bölcsészet kezdetével. Történelmileg tekintve, itt azon feltűnő tény mutatkozik, hogy a külön tudományok minden századdal eddig a bölcsészettől elfoglalt térre tovább hatolnak s az utóbbi kényszerítve van, határait mindinkább összevonni. Az ugynevezett egyetemes rész, melylyel a külön tudományok kezdik, nő, ha a tankönyveket csak külről tekintjük is, évtizedről évtizedre terjedelmében. A szabályok helyesebb felfogása s meghatározása által kevesbednek a kivételek; ezzel e tudományok különös része mind inkább inkább összébb szorul. A magasabb fogalmak bővonása által, melyeket eddig a bölcsészetre hagytak, az egyetemes rész mindinkább kitágul. Midőn a külön tudományok ez irányban mintegy ösztönszerűleg haladnak, a legesattanóbb bizonyosságát adják a bölcsészetnek rájuk ható jelentékéről. Sok mint tudva van nem bölcsészet, dacára hogy magát címleg annak nevezi; de épen úgy sok bölcsészet, mi mint ilyen magát nem ismeri s külön név által magát attól elválasztva hiszi. A bölcsészet e mindig haladó közeledését a külön tudományoknak csak üdvözölheti; a tőlök származó segílyt örömmel fogadja; ismeri a tenyészítő hatást, mely azzal az ő saját, könnyen elvontságba eső tartalmára gyakorolva van: de abban a nyílt, maguktól a külön tudományoktól jövő bevallást látja, hogy a bölcsészet az ő közös anyjok, melynek védő mindnyájára egyenlő szeretettel kiterjesztett kezét nem nélkülözhetik.

De nem kevésbé nagy a befolyás, melyet a bölcsészet a nemzetek s egyesek életére gyakorol.

Talán nem volt oly időszak, melyben az emberi társadalom nagy alapjai, tulajdon, család, állam oly szellemmel és erélylyel, egyszersmind oly cynismussal s vakmerőséggel lettek volna megtámadva, mint jelenben. E támadásokat már anyi siker koronázza, hogy meggondoló s tapasztalt férfiak zavart pillantással néznek a jövőre. Bár a rendőrség s katonák ereje még most elég, hogy az erőszakos kitöréseket, s a fennállóra intézett durva támadásokat megakadályozza; de

ezek, mint mindenki érzi, csak palliatívák, melyek a betegség terjedését nem akadályozhatják. Érzik, hogy ezen megtámadások minden fennálló iránti tisztelet megrendítéséből származnak, hogy a harcot csak szellemi téren, szellemi eszközökkel lehet megvíni, s látszik, hogy ezt nagy és kis parlamentekben, egyesületekben és gyűlésekben, vastag könyvekben s vékony füzetekben ugyancsak vívják. De többnyire a védők oly egyoldalulag járnak el, mint a támadók; mindenik fél oly előföltéveésekből indul ki, melyeket a másik nem ismer el, s itt is csak az előföltét nélküli bölcsészet léphet közbe, mint pártatlan bíró. Ez önként elismeri, hogy jog és erkölcs legbensőbb magvokig koruk szüleményei, hogy nincs örök természetjog; s hogy a legmélyrehatóbb változások itt jogsultságukat lelhetik; de egyszersmind azt is mutatja, hogy az emberi természet ösztöneivel és érzelmeivel itt mint leronthatlan alap áll, melyből eredhetnek egyedül a közös élet tartós alapjai. Az itt elkerülhetlen összeütközések kiegyenlítése, e különböző ösztönök közt az összhang fenntartása a cél, melynek elérésére a bölcsészet törekszik. Semmi esetre sem léphet természete szerint közvetlen a harcba, hanem alapgondolatai lassanként, minden pártszenvedély dacára a közvéleménybe, a népirodalomba hatolnak, enyhítik az ellentéteket, a józan reformok utját egyengetik s minden kísérletet bénítanak, mely a társadalmat oly alakba kényszeritené, mely a létező miveltséggel ellenkezik. Ez ellentétek minden kielégítő megoldásának forrása a bölcsészetben van, s csak mivel engesztelő szellemének sok csatornákon kell folynia, mielőtt valósággá válnék, félreismeri a közönség a forrást, melyből ered.

Szóló bizonyosság e mellett a jelen vallási zavaroknak bölcsészeti felfogása. Ezek a pártok szempontjából annál kevésbé oldhatók meg, minthogy a tudomány s hit közti ellentétből indulnak ki, mely annál dühösebb lett, mennél nagyobbak a tudomány haladásai s a legalsóbb rétegekbe ható elterjedése eredményeiknek ezen században. Mindkét oldalon felel, hogy tudás s hívésnek egyáltalán különböző alapjai vannak, mint a tudásnak a szellemben, a hitnek a kedélyben van-

nak gyökerei, s ezért minden küzdelem a hit ellen a tudomány szempontjából épen oly hasztalan, mint a tudomány elleni küzdelem a hit szempontjából. Szóló bizonyosság e mellett levelek, melyeket Spinoza cath. vallásra tért tanítványával Burg Alberttel váltott. A bölcsezszt távol attól, hogy a vallások tanait mint ismeretet vagy mint kétségbevonhatlan igazságot ismerje el; a vallásban oly alakzatot lát, mely az ember legnemesebb érzeményciből a fenséges és végetlen iránti tiszteletéből származott. Mig az öröm és fájdalom érzelmeiben a saját én képezi a középpontot, minden ennek rendezkedik alá, s az egoismus ösztönző a szeretetben: az áhitat, a tisztelet s imádás érzeményci az énnel azon szent és magasztos lénybe való átmenetelét kívánják, mely az emberek hite szerint a világot teremtette és fentartja. Azon kedvérzeteknek a a függés érzet, mint Schleiermacher nevezte, lép ellenébe s ha olykor a világ egészen mindenféle gyönyörvadászatba sülyed, e függés érzetben van, melyből a vallások s kül alakjok az egyházak származtak, az ellensulyerő, mely azon önző ösztönökkel szembe lép s az egész öszhangját helyreállítja.

A bölcsezszt azért épen nem ellensége a vallásnak, sőt abban az emberi társadalom öszhangos fejlődésének egyik legfontosabb föltételét látja. Kerüli azért tanainak igazsága felett a hívőkkel vitázni; tiszteli hitükben a hatalmat, mely jobban visszatartja mint minden más az önző szenvedélyeket s melyet már Spinoza *Amor Dei*-ében mint a bölcsezsztnek is eredményét terjesztett elő. Ily felfogás aztán könyekben is megtalálja az állam és egyház hatalma határmegvonásában a helyes mértéket.

De az egyes élete is más lesz, ha bölcsezszi érzettől van áthatva. Már a görögök és rómaiak mint a bölcsezszteti tanulmány érett gyümölcset jelezték az *ataraxiát* vagyis azon kedély és léleknyugalmat, mely mint minden emberi érzület, kívánat szelid öszhangja magától áll elő, ha a világ s önmaga ismerete teljességre jutott. E léleknyugalom nem érzéketlenség, nem eltompultság, nem lemondás, sőt inkább a

bölcsész nemzetének szokásában él, nem külön s minden örömben s fájdalomában részt vesz; de tudása nem engedi, hogy az egyes folyamatot, s az egyoldalú irányt tulbecsülje; ezért magában a szenvedélyben sem veszti el szabadságát s az érzelmek, kívánalmak minden ingadozásai nála könnyen sulyegyenbe térnek.

A bölcsészet befolyása e részben hasonlít a művészetéhez. A néző a legélénkebb részvétellel kíséri a színpadi hős fájdalmait és örömeit; majd örömtől dobog szíve sikerei felett, majd könnyei folynak leveretésén; de dacára ennek a néző ura marad érzelmeinek s ez által válnak ezek nála szépészeti érzetté. Hasonlót teljesít a bölcsészet, csak hogy az ő feladata sokkal nehezebb az által, hogy neki nem eszmei, az élet egy pusztá képe által ébresztett, hanem a való élet real érzelmeivel van dolga. Egyedül neki sikerül, magukat e való örömeiket és fájdalmakat, melyek az emberiséget, mint vihar a hajót, ide oda hányják, eszméivé változtatni, melyek azon vihart enyhe lengéssé s a zugó hullámzást szelid habjátékká szállítják.

A bölcsész hasonlít egy emelkedett magaslaton álló emberhez; míg az emberek a mélységben fáradoznak, hogy a vidék egymásba futó utai közt a helyest megtalálják, az ő tekintete előtt a tömkeleg renddől fejlődik, melyben ő minden ösvény irányát, célját tisztán fölismeri; a meredek magaslatok s a feneketlen mélységek, az öröm és fájdalom érzéki képei e magaslatról úgy tűnnek föl neki, mint szelid halmok, enyhe völgyek, mindkettő nélkülözhetlen, hogy a vidék egyhangúsága elmaradjon.

Az igazi bölcsész nem is pessimista; jól tudja, hogy hogy e földről, e porszemről a világegyetemben az egész ismerete nem lehető, még kevésbé ítélhet, ha vajjon jó-e ez, vagy rossz; tudja, hogy maga e földi életre nézve öröm és fájdalom megbizhatlan mérték e kérdésre való tekintetben; mert egyiket sem lehet fontolni és mérni s mások örömét, fájdalmát csak nagyságukat megközelítőleg is senki nem határozhatja meg; tudja, hogy az öröm és fájdalom érzelmei mellett még más érzelmek is vannak az emberben, melyek mint

erkölcsek s vallásiak amazok ellentétét képezik s egyszerűsmind oly magasan állanak felettök, hogy az erkölcsi ember a legsúlyosabb szerencsétlenségben is bennük támaszt talál, mely őt a fájdalnak fölébe emeli s az életet, létet nem engedi elítélni.

A jelen, csábesszüközeiben annyira kimerült, hogy a csak magával ellenkező érvényesül még mint szellemdus. Így fejlődött egy pessimismus is, mely a gyakorlat s elmélet közt különbséget tesz; ennél fogva az ember gyakorlatilag, mint egy optimista élhet s mégis elméletileg pessimista. Nagyon furcsa az, egy dusan fölszerelt ruhában, puha pamlagon, virágok közt mokkáját szüresölni s e mellett egy bölcsész könyvből magának megmutattatni, hogy a világ egy siralomvölgy, tele nyomorral s nem méltó, hogy létezzünk. A bölcsész tudja, hogy ha magok nagy emberek a világot bukóros pillantással nézték, ez nem ismeretök következménye, hanem véralkatuk hibája volt, ennél fogva a bölcsész magát igazságra törekvésében s léleknyugalmában, mely őt az élet semmi változásában nem hagyja el, boldog embernek nyilváníthatja, kinek ezen felül a sors csak keveset írthat. Már Plato és Aristoteles a bölcsész életét és munkásságát a legnagyobb boldogságnak nyilvánították, melyet az ember elérni képes.

No jó! válaszolják; ha a bölcsész ezt adhatja, akkor az útát is meg kell mutatnia, hogy ahoz juthassunk! Bizonyosan! de ez igény két kérdésre oszlik: 1) hogy tanulmányozza az ember a bölcsészetet? s 2) hogy lesz bölcsész?

Az első kérdésre való felelet semmi nehézséggel nem jár. Középszerű tehetséggel, sőt mellékfoglalkozással is szabad óráiból néhányat az ember bölcsészeti könyvek tanulmányozására fordíthat s a jó következmények a tudást s a kedélyt illetőleg nem maradnak el. Ezért itt néhány jó tanácsadásra szoritkozunk. Mindenekelőtt az ember a rövidleteket mellőzze, melyek lehetőleg kevés iven az egész bölcsészetet az olvasó elé akarják tární. Nem is kell rendszeresen kezdeni, talán a logicával, aztán a metaphysicával stb. s így tovább.

Nem, bátran be kell nyulni egy bölcsészeti könyvtárba s valamely jelentékeny bölcsész művét venni kézbe, legyen az Plato egy dialogja, vagy Aristoteles Kategoriái, vagy Descartes Meditációi, vagy Bacon Organuma, vagy Leibniz Nouveaux Essais-je, vagy Kant kisebb iratainak egyike bíráló elotti korszakából, vagy Hegel felolvasásai a szépzészetéről, vagy Schoppenhauer, vagy a híres Hartmannak egy dolgozata. Egy jelentékeny bölcsész minden munkája egyenlőn alkalmas a bölcsészetbe bevezetni, mert ez hasonló egy templomhoz, száz bejárattal, mely mind belsejébe visz. De hogy e cél el legyen érve, a könyvet közelebb figyelemmel s lassan kell olvasni. Mindjárt nem kell kétségbeesni, ha a megértés nehezebben megy. Közbe megállani, az olvasott felett gondolkodni vagy megkísérteni, mi még jobb, az olvasott tartalmát röviden összefogni s leírni. Ha van az embernek a bölcsészetben jártos barátja használja ennek segélyét, igyekezzék vele a könyv ítéleteit megvitatni és megbírálni. Nincs ilyen barát? akkor a bölcsészeti könyvtár (Philosophische Bibliothek) használása ajánlatos, mely épen az előadó Kirchmann vezetése alatt nyolc év óta a Heimann könyvkereskedésében, korábban Berlinben, most Lipsében jelenik meg. Ez az ó- és ujkori bölcsészeti főmunkák már meglehetősen teljes gyűjteményét tartalmazza, új, érthető német fordításokban, mennyiben az eredetiek nem németül vannak írva, minden mű magyarázatokkal van ellátva, melyek nem csak nehezebb helyeket világositnak, hanem bírálólag megítélnék. A magyarázatban kifejezett nézet semmiesetre sincs az olvasóra, mint legjobb feltolva, ez csak arravaló, hogy az ő saját ítéletét ébreszsze, sőt lassanként a bölcsészeti kérdések mélyébe vezesse.

Ily eljárással maga az egyes bölcsészeti könyvek olvasása nem marad jó eredmény nélkül, a pillantást a felületről a dolgok mélyébe vezeti s a nemesebb örömök iránti fogékonyságot fokozza. Már a bölcsészet diplomának előcsarnokában tisztább lég lengedez, melyben a mindennapi élet apró gondjai s bosszuságai nyomása alól föllélekzhetünk.

A másik kérdés így hangzik: hogy lesz az ember bölcsész? Erre már nehezebb felelni, épen oly nehéz, mint erre: hogy lesz az ember lángész? Az ifju mondhatja: én orvos, ügyvéd, pap, katona, tengerész vagy kereskedő akarok lenni, de ezt nem: én bölcsész akarok lenni. Talán épen mivel ma ezen különbséget mellőzik, sok bölcsészettanárunk van, de kevés bölcsészünk.

Jóakarát, szorgalom, kitartás itt nem elegendő; itt oly előfeltételekre van szükség, melyek az egyesek hatalmán kívül állanak. Először is arra, hogy valaki bölcsész legyen, hosszú és gazdag élet kell. A nagyot és kicsinyt a természetben s az emberi működés- és erkölcsben az embernek magának kell nézni s szemlélnie; utazással idegen országokat s ezek lakosait ismerni tanulni: a társadalom minden osztályával érintkezni; mindennemű nagy és kis örömet, fájdalmakat érezni, szerencsétlenséget és szerencsét megérni. Csak ha az ember a külvilágot minden nagy és kis dolgaiban önmaga szemlélte, ha az emberi kedély mélységeit fájdalom, örömben, emelkedésében és hanyatlásában önmaga megmérte, vette magába a létező tartalmát azon bensőséggel, melyet a bölcsész nem nélkülözhet, hogy e tartalmat teljes gazdagságában felfogva, abból kellő módon azon fogalmakat s törvényeket emelje ki, melyek a világ magvát képezik.

Második föltétel a pontos, a részletekig beható ismeret a külön tudományokba. A bölcsésznek ismernie kell a nyelveket; a természettudomány fölfedezéseit minden téren követni; más országok és korszakok jogait és szokásait épen úgy ismerni, mint saját hazáját; kell, hogy theológiát tanult, nemzetgazdászati, szépészeti tanulmányokat és több mást tett legyen. E külön tudományok által lett már a létező mérhetlen tartalma, menyire azt az ember idáig elérhette, rendezve; a közelebbi fogalmak, törvények abból levezetve s így a bölcsész itt azon munkát már évszázadok óta előkészítve találja, melynek alapján emelkedhetik egyedül a lét és tudás magasabb és legmagasabb törvényeihez.

Harmadik előfeltétel végre, hogy a természettől a leg-

jelesebb tehetségekkal legyen felruházva. Szilárd, tartós egészséggel; nála éles észnek, finom figyelő tehetségnek, végtelen emlékezetnek, biztos ítéletnek, jövődőlő képességnek kell egyesülniök, mely a legkülönbözőbb tények halmazából az egész felett uralkodó törvényt szerencsésen fölismerje.

Tartós gyakorlatnak szellemi szemét annyira meg kellett erősítenie, hogy az átláthatlant is átlássa, minden dologban annak muló fátyolán keresztül az örökkévalót fölismerje s a legmagasb fogalmakkal oly könnyen kell bánnia, mint a megnyiségtudósnak a számolással a számokkal.

Ezek oly előfeltételek, melyeket teljességökben semmi esetre egy halandó sem teljesíthet, mégis azokból a bevégzett bölcsészre nézve egy sem engedhető el. Ennélfogva ez mint eszmény tűnik föl s épen úgy munkája a bevégzett bölcsészet, eszmény.

Magok azon nagy, egymástól gyakran századok által elválasztott férfiak, kiket koruk s az utókor nagy bölcsészek nevével tisztelt meg, ez eszményhez csak közelítettek; műveik ennélfogva hiányokban szenvednek, melyek azon előfeltételek egyikének vagy másikának hiányából könnyen érthetők. Dacára ennek az ő műveik az emberi szellem legnagyobb teremtményeihez tartoznak; tisztelettel kell előttök meghajolnunk s áldásos sugárait nem csak a gazdagok palotáiba, hanem a szegények kunyhóiba is behatolnak, csakhogy a legtöbb ember a szent forrásokat nem ismeri, melyekből ezen áldás ő reá árad.

Ime itt közöltem e nagyérdekű előadást csak néhány mellékes pont kihagyásával s egy két kifejezés módosításával. Látszik ebből a bölcsészetnek rendkívüli fontossága a tudományvilágban. Csakhogy sajnos, hazánkban erre nincs kellő figyelem, kenyér után indul a sokaság.

Prot. főiskolánkban a legfontosabb, a bölcsészeti szak, mily mellékes, ma holnap eltűnő járulékként szerepel, jóformán csak alamizsnából él. Hogy ez máskép legyen, ezt nem

csak protestáns, hanem magyar nemzeti élet, fennmaradási érdek, a szellemi létküzdelemre való képesíttetés kívánja.

Bihari Imre.

II.

Igazgatói jelentés a máramaros-szigeti helv. hitv. lyceum állásáról 187⁵/₆.

I. Miután Isten kegyelméből, a kinek áldását kértük volt ez iskolai év kezdetén munkálkodásunkra, teendőinket bevégeztük : nincs egyéb hátra, mint hogy tisztemhez képest, tanártestületünk nevében is, tegyem meg rövid áttekintő számadásomat e T. Gyülekezet előtt, mely évek óta folyvást megfeszítő figyelmet tanusít évváró ünnepélyünk iránt s eljön, hogy, a mint a gazda szeme tüzet, lelkesedést, kitartást önt háza népébe, hogy napi teendőkben soha ne lankadjanak, buzdítást, bátorítást öntsön ő is a mi, tanárok és tanulók, szíveinkbe is.

Nagyon igaz, T. Gyülekezet, hogy a mi az alélt növénynek a hajnal fris harmata, az a figyelem s részvét nyilvánulása a tanítás hervasztó munkájában fáradozóznak; s a mily jól esik, ha részvételes kezek letörlik a tikkadó munkás homlokáról a veriték gyöngyöző csepjeit : épen oly enyhítő, olyan földérintő az e pályán izzadóznak, ha látja, hogy vannak, a kik méltányoló szemekkel kísérik fáradoalmas útján s részt vesznek az ő örömében, melyet érez, mint az a kertész, kinek szép reményeit nem csalá, nem hiúsítá meg a rideg, a fukar valóság.

Kertészt említék, T. Gyülekezet, örömet és fukar valóságot; mert csakugyan a mi életünk, egész munkálkodásunk semmihez sem hasonlítható találóbban, mint a kertészéhez. Éjjelének minden gondja, nappalainak minden munkája arra törekszik, hogy az általa elhintett magvak kikeljenek, virágozzanak s annak idejében bő gyümölcsöket teremjenek; s míg a szobrász, az építész egyszer megalkotott műve évezredekig fenáll, hogy hirdesse teremtőjének nevét :

a tanítói pálya emberének minden évben ujjonnan kell kezdeni munkálkodását, hajtani, mint egy új Sisyphus, a követ a tetőre, mely a magasságot is csak azért éri el, hogy ismét aláguruljon, s legyen ismét mit tolni fölfelé. Így kezdi a kertész, a vető ember is minden évvel újra meg újra, szórván magvait ismét meg ismét, s vajha olyan földbe, mely dustenyészetével öröme legyen a sokat aggódott, sokat remeggett szívnek. De vajmi sokszor ott ólálkodik hátamegett az irigy valóság, mely vagy eltapossa a fiatal csirát, vagy konkolyt hint közéjük, hogy a csirádzókat elnyomják; s mikor az aratás ideje elérkezett, oly fukar ugyanaz a valóság a fáradalmak díjának megadásában. Azonban míg sir egyik szeme csemetéi fölött, melyeket a pusztulástól nem volt ereje megmenteni: örvend és ragyog a másik, ha végig tekint azokon, s bemutathatja a világnak azokat, a melyek ápoló kezei után kertének igazán díszéivé váltanak.

Ily változó örömeökből és szomorúságokból egybefont volt, T. Gyülekezet, a mi életünk is a lefolyt 187⁵/₆. évben. Volt ok a szomorúságra, hogy nem lett mindenben és mindenkire nézve az eredmény a legörvendetesebb; de volt ok és talán több, az öröme is, mert haladásunknak a kitűzött cél, az egykori magaslat felé, kétségtelen tényeit mutathatjuk fel; s ha úgy külső, mint belső gyarapodásunk adatait százalékokban fejezzük ki, hogy a számok tanulságtételéhez folyamodjam: nemesak hátra lépést nem jelenthetek, de sőt örvendetes haladásnak mutathatók kétségbe nem vonható, el nem tagadható nyilvánulásaira.

S e változó adatoknak elsorolása teszi tárgyát jelen igazgatói jelentésemnek.

II. Tanári testületünket ez év eleje abban az állapotban találván, a melyben az az 187⁴/₅. év berekesztésekor volt; épen azok, a kik addig együtt működünk, kezdtük meg az 187⁵/₆. évet. A régi megállapított elvek, eljárás, nézetek, melyeknek helyes és célirányos volta mellett évek tapasztalatai, sikere tesznek bizonyosságot, kísérték be bennünket s kalauzoltak a tantermek falai s tanítványink közé és között. Atyai ko-

molysággal párosult atyai szeretet, a tudományt megillető alaposág, nem felületesség s nem szemfénykápráztatás, fölemelése a gyöngének, utmutatás az erősbelek előtt, nem mindig járszalagon vezetés, hanem szoktatás az önlábon haladásra ... ezek azok, a mik által sikert reméltünk most is érni s több tekintetben értünk is.

Változást tanári karunknál a 2-od félév idézett elő a jogakademiában. Derék társunknak, B e r e z n a i Pálnak, a ki majd hat évre terjedt hivataloskodása alatt annyi derék tanítványt kötelezett le maga iránt valóban alapos és praktikus tanításai által, s a kiben intézetünknek méltó dicsekedésre volt oka, az ügyvédi rendtartás új szervezete következtében ki kellett lépnie r e n d e s tanáraink közül. Helyét tanodánk külígazgatósága a derék tanárnak egykori derék növendékével, Szöllősy Antal ügyvéd ural, töltötte be. Mi tanár-társak örvendettünk a szerencsés választásnak, mely magát az év folyama alatt igazolta is, s meleg szívvvel fogadtuk kebelünkbe egykor majd mindnyájunk tanítványát, most már tanár-társunkat. De hogy e mellett ne nélkülözzük derék elődjének széles ismereteit s tanításbeli dexteritását sem : a mit még is lehet tenni, sikerült megnyernünk Breznai P. társunkat, hogy mivel az akadémiai új szervezet a magán-tanári intézményt hathatósan ajánlja, akadémiai ifjuságunknak, mint ilyen, adna előadásokat szabad óráiban. Ugyane példát követve nyertük meg ifj. Timár Pál ügyvéd, és a törvényszéki orvostanra Széles Antal orvos urat, a kik egész készséggel járultak is ahoz, hogy akadémiai ifjuságunk, a jogászikart illető tudomány-összegnek mentül többjeiből nyerjen oktatást, főleg azon ágakban, melyek, az újabb törvényhozás művei lévén, még nem voltak a többi tudományok sorába beiktatva.

A lyceumi és középtanodai szakban az az egy a fölemelésre méltó, hogy Géresi Imre tisztársunk, a ki a bevett szokás szerint hivatalának első évében csak mint ideiglenes töltötte esztendejét, a r e n d e s tanárok sorába iktattatott.

III. Tanítványaink létszámában szaporodást kell kijelentnem. Örvendetes jele ez annak, hogy terjed a tudományos képzettség iránti érdeklődés és vágy, másfelől meg annak, hogy e tanoda tanári karának eljárása iránt nem esökkent a bizodalom, melyet eddig lefolyt évei alatt tettekkel, eredményekkel vivott ki, hogy ne mondjam, hódított meg a maga részire, s melyet megtartani becsülete s jó hirneve érdekében is folyvást első kötelességének tart. Az 187 $\frac{4}{5}$ -diki 236-ra menő létszáma a lyceumi és középtanodai nyilvános tanulóknak 187 $\frac{5}{6}$ -ban 262-re emelkedett; a jogakademia megtartotta a 35 számot; s ha ezekhez oda számítom az eddig már megvizsgált 12 jogász és 12 középtanodai magántanulót: 321-re megy azok száma, a kik ez évben e mi tanodánk növendékeinek vallották magokat. Nem hagyom el az e falak közé járt s részben még most is hozzánk tartozó 86 elemi iskolás növendékeket sem; s ez által az összes szám 407-re emelkedik.

IV. Ennyi ifju léleknek adott tehát közvetlenül vagy közvetve szellemi tápot ez „édes lelki anya“; s ha kérdésbe teszem, minő eredmény nyel? arra is eléggé megnyugtatólag adhatok feleletet.

Hajlam és tehetség nem minden embernek adatott egyiránt; azért mikor az előhaladás mértékéről akarunk ítéletet mondani: nem szabad ezt számításunkból kihagynunk, sőt arra is tekintenünk kell, hány ifju s gyermek lehet olyan, a ki nem bir még tudatával annak, hogy a tanulás nem másnak, nem idegenek érdekéből végzett robotos munka, hanem oly nemes foglalkozása lelkünknek, melyet ez önként, mintegy ösztönszerűleg keres, fölségebb vágyai kielégítésére, hogy ezáltal tökéletesedjék. És még is e felforgó viszonyok közt oly eredményt mutattak a szigorlatok, a minél kedvezőbbet az egyetemes művelődés érdekében kívánhatunk ugyan s kívánnunk kell is, de felmutatni a legkedvezőbb virágzatu intézetek sem tudtak eddigelé. Összes tanítványaink általános számának 20% az, mely egy vagy több tekintetben nem ütötte meg a mértéket:

de a 80% kielégítőleg oldotta meg feladatát, ezek között is a 30% kitünőleg vagy legalább dicséretesen, a közepszerűek közé 50% soroztatván; rendes folyása lévén a természetnek, hogy a nagy tömegeből mindig kevesebben legyenek azok, a kiket szellemi felsőségek kiemelkedni segít. Azonban az iskola csak előcsarnoka az életnek; s a menyire igaz, hogy ámbár csak a jól megvetett alapra építhet majd az élet is valami kitünőt: de másfelől azt sem tagadhatni, hogy a természeti és erkölcsi gyengeségen segíteni fog később maga a jó természet, a darabig sinlő fa dus tenyészetnek indul s a burkaiból kibontakozott lélek kettőzött sietéssel fogja utánpótolni a mulasztottakat, midőn rendeltetésének, élete céljának ismeretére föleszmélt. Egy van csak, a mi kárhoztatandó, ez a h a n y a g s á g; s ez az a baj, a mely ellen küzdeni kell, mert küzdelem nélkül le nem győzhető; s a két félévi eredmény egybehasonlítása után meggyőződéssel mondom, hogy e tekintetben több növendékünknel világos haladás volt tapasztalható.

Egészen véve jót mondhatok az erkölcsiségről is. Nevezetesb esetek nem fordultak elő iskolai törvényszékünk jegyzőkönyvének lapjain; de még sem volt elkerülhető, hogy szabályellenes magaviseletéért egy tanuló el ne utasíttassék.

V. Jól tudván azt, hogy az erkölcselenségnek a kutforrása legtöbbször az, mert az ifju ember tanulástól szabad és pihenésre kellő óráit nem tudja kellemes, de egyszersmind hasznosan derítő és pihentető foglalkozással tölteni be: ezért járult hozzá tanárkarunk s adta egyezését minden oly óhajtsaihoz ifjuságunknak, mely még ez irányu vágyainak is nemesb célt tűzött ki. Örömmel járult megegyezésével ahhoz, hogy önként vállalkozók egy Daláregyletet alakítsanak; a „Magyar irodalmi Önképzőkör“ óhajtsára pedig kebelünkbelől Vékony Antal társunkat bocsátottuk ki, hogy elnöksége s vezérlete alatt működjék ez évben is a szép pályán. Pályázatokot irtunk ki, hogy saját szorgalmu tanulmányozásaiknak tért nyissunk, tápot szolgáltatassunk. S ez

utóbbi intézkedésünk eredményei azok a pályamunkák, amelyek hozzánk a kitűzött kérdésekre beadattak, megbíráltattak és az érdeemesek megjutalmaztattak.

A Vámosi-jutalomra ez a kérdés adatott fel: Adasék röviden Attila hun király életének és hódításainak története, halála s ebből kifolyólag a hun birodalom elenyésztének oka. A jutalom Makár Károly 5-öd oszt. tanulóé lett, mint a kinek műve, az alapos felfogás, gondos kidolgozás következtében, melyek a várakozást kellően kielégítik, azt méltán megérdemlé.

A Balog-költészeti jutalomra „Búcsu“ kívánta-tott „barátaimtól“. A beadott 4 munka költői becs szerint gyenge ugyan; de mivel az „Isten veled“ jeligéjü még is jobb a többinél, ezenfelül az alapítvány-levél szavai szerint a jutalom mindig kiadandó: a bírálat a nevezett mű írójának azt kiadatni véleményezte. A jeligés levél szerzőnek Képeesi Árpád 6. oszt. tanulót vallotta, így a jutalom nekie jutott.

A b. Szentkereszti-jutalomra „a Wesselényi-féle összeesküvés okainak, lefolyásának és következményeinek I. Lipót alatt leírása“ adatott fel. A bejött 3 pályamunka közül a bírálat mint olyannak, mely társai közt s azokhoz mértén legalaposabb felfogást és leg-gondosabb kidolgozást mutat, a „Dixi“ jeligéjünek ítélte az elsőséget, így a jutalmat is. Szerzője Márkus Károly 2-od bölcsészettanuló. Különös dicsérettel említettik fel ezen kívül a Beke Zoltán műve, a 3-dik helyen a Szabó Károlyé, melyek megérdemlették, hogy jeligés leveleik felbon-tassanak, neveik köztudomásra hozassanak.

VI. A szellemi állapotok előterjesztése után áttérek az anyagiakra. Könyvtárunk ez évben ismét nevezetes gyarapodást nyert azon 346 darab nagybecsü könyvben, melyekkel bennünket nemcs érzésü jóltevőink megajándékoztak. Járultak pedig e menyiséghez a Magyar tud. akadémia 162 darabbal, Mósel Antal megyénkfia ujolag 62-vel, dr. Esze Gábor ismételten 40 darabbal, özv. Kutka Elekné 20 darabbal, a Franklin-társulat 24-gyel. Ajándékoztak

még rajtok kívül Kovási Zoltán, Denk Adolf, Tóth Mike, Aigner Lajos, Sáfrán Péter, Koós Ferenc, Jády József, Nagy-Idai Ferenc, Draskóci Gábor, özv. Karg Jánosné urak és urnők; ugy Tomka Emil, Beke Zoltán, Zeiszler Mór, Szilágyi József tanítványaink s az I. b. o. növendékei együttesen egy irodalmi régiség megvásárlása által. Ez adományokkal könyvtárunk most megüti a 13 ezer számot.

A régiségek és természetiek tárához adományoztak Szőlösi Lajos, Csurka Ferenc, Tegze Benedek, Sáfrán Péter, Kürthy Miklós urak, s tanítványaink közül Jurka János, Fucsek Emil és Doktor Károly.

Mindezekért kötelességemnek tartom intézetünk köszönetét nyilvánosan is kijelenteni.

VII. A háladatosság érzetével említem fel segédeltett tanítványaink nevében azokat a t. egyházakat, a kik a lefolyt év 3 ünnepére követeket fogadtak el s kértek a templomi szent szolgálatok teljesítésére, hogy ez uton juttassák filléreiket azoknak, a kik csak e segélyezések által képesek elviselni azokat a kiadásokat, melyekkel tanulások jár. Ez egyházak: Técső, Nagy-Szöllös, Huszt, Visk, Halmi, Almás, T.-Ujlak, Batiz-Lázári, Hosszumező, Péterfalva-Tivadar, Apa, Mikola, Udvari-Sz.-Márton, T.-Ujhely, A.-Medgyes, T.-Vár-alja, Bene-Csetfalva, Oroszi és Sziget, a kik együtt 1555 frtot adakoztak. Szép mennyiség, s nem mindennapi jele az áldozatnak oly időben, a melyet most élünk; de egyszersmind oly fényes bizonyága a hiveink kebelében élő cselekvő hitnek, meleg buzgalomnak iskolánk érdekéért, melyet forró köszönettel nem említeni fel háladatlanság volna.

Ez eddig is már tiszteletre méltó sorhoz csatlakoznak még azok a jóltevők, a kiknek neveivel egy idő óta minden ily alkalommal szoktunk találkozni, s a kik az évi kimutatott szorgalom iránt szokták elismerésüket, becsülésüket kinyilatkoztatni igyekező növendékeinknél Várady Gáborné és Várady Lajosné urnők, Várady Gábor, Sáfrán Péter, Szaploneay Sándor, Dobay Antal urak ezek, a kikhez most ujabban Héder Lajos és Davidovics Adolf urak

járultak. Az Isten áldja meg az ő soha nem felejtkező szívöket, a kik siettek most is, hogy ifjaink örömét újabb örömezzésekkel gyarapítsák.

És legyen áldás emlékezetén annak a felkölt gondolkozásu, nemes érzésü anyának is, a kinek nevéhez, ha lehet emberileg így szólanom, örök időkre hozzán van fűzve az általa egykor segélyezendők hálaérzése. Szaploneay Sándorné Huliman Berta uraő végrendelete az, melyre soraim vonatkoznak; s úgy érzem, leghelyesebben teszek, ha a helyett, hogy én beszéljek, magát az örökhagyót szólaltatom meg.

A f. é. június 7-kén elhalt uraő végrendeletében így szól: Átalános örökösömmé kedves testvérem Huliman Ninát Simó Lajosnét nevezvén és tevén, köteles lesz öröklő testvérem férjem halála után földtehermentesítési értékpapirjaimból tizezer frt értékű papirokat a szigeti hh. lyceum igazgatóságához letenni, illetőleg kifizetni oly célból, hogy e tőkeösszeg kamataiból két kitünő szorgalmu és erkölcsü szegény ifju, vallás vagy nemzetiségre való tekintet nélkül, 10 éves koron felül, évenként 200 frt segélyt nyerjen fejenként és pedig úgy, hogy ha a segélyt egyszer megnyerték, azt addig élvezzék, míg a szigeti lyceumban tanulnak és kitünő tulajdonaikat megtartják. Ezen rendelkezésemmel élte virágában elhalt szép reményü egyetlen és feledhetlen jó fiam Gyula emlékének óhajtván némileg áldozni, miután ő több éven át a szigeti hh. lyceumnak egyik legszorgalmasabb tanítványa volt, óhajtom és kívánom, hogy ez alapítvány „Szaploneay Gyula-alapítvány“ név alatt kezeltessék a szigeti lyceum igazgatósága által Máramaros megye törvényhatósága felügyelete alatt. Egyszersmind felkérem a nevezett lyceumi igazgatóságot, miszerént ritka szorgalmu és erkölcsü kedves fiam emléke- és más ifjak buzdításaul annak általa használt összes könyveit és iratait, ugyszintén olajba festett arcképét muzeumában vagy könyvtárában őrizni és gondoztatni sziveskedjék“.

Ugy lesz, a mint akarád. Sirodnál a hálált legyözte az élet; s ez élet nem fog soha meghódolni a halálnak. Te leg-

jobban felfogtad s válósítottad, miképen vívd vissza fiadnak az életet s tedd őt halhatatlanná, a ki oly korán esett testileg martalékává az elmulásnak.

VIII. Még egy sirnál kell megállanom T. Gy., s annak hantjaira tennem rá az emlékezetnek, tiszteletnek és hálának örök-zöld koszoruját. A legidősb gróf Teleki Domokos sirja ez, a kit lyceumunk majdnem 15 éven keresztül mondott, mint főgondnokát, magáénak. Épen most a 21-dik esztendeje, hogy az akkori tényleges, de nem jó akaratú kormány megfosztván lyceumunkat addigi állásától, 4 év folyamú k i s g y m n a s i u m m á sülyesztette alá. Kétségbe kellett volna esnünk, ha nem volt volna hitünk Istenben, a ki velünk volt addig, s kezét mindannyiszor kiterjeszté fölénk, valahányszor ilyes csapásokat mért reánk a hatalom, hogy a ki engedé jöni a bajt, ugyanaz ad eszközöket is, a melyek által azt elhárítsuk fejünkről. A gróf Buttler János főgondnoki széke 1844. óta üresen állott, s körültekintő küligazgatóságunk úgy gondolkozott, hogy e székek kellene emberét megtalálni, a ki tud is, akar is oldala mellé állani az árvává lett tanodának. Mintha geniusz sugallotta volna: minden ajk a gr. Teleki Domokos nevére nyílt meg, nemcsak azért, mert egy oly névnek örököse, mely 1709. év óta a legújabb idő-kig szakadatlan sorral következik ez iskola jóltevői közt alapítványaival. (12-en vannak ilyenek,) hanem mert akár tudományosabbat. akár az iskolaügy iránt szeretetteljesbet, buzgóbbat s kivált azon időben hathatósabbat alig fogott volna találni. Gróf Teleki Domokos nem lépett vissza a bizodalom elöl; e bizalmat tettel viszonzozta s egyébütt is, de kivált Erdélyben, oly hatalmasan állt ügyeink élén, hogy az ottani sziveket mondhatni, ő hódította vissza ismétlen nekünk. Méltó dolgot cselekedett azért kormányzó tanácsunk, hogy e mostani ünnepélyünket Teleki-ünnepélyé is tette, elrendelvén, hogy neve közöttünk emlékbeszédde l dicsőíttessék. Ez ezennel következni fog; s én egy „Have, pia anima!“-val áldozom a nemes poroknak, melyek nálunk örökre tiszteletünknek lesznek méltó tárgyai.

IX. Egy pár szóval még a jövő tanévről kell némieket elmondanom. Egyéb intézvényeink mostani állapotjukban maradván: a jogakademia nyer csupán változást.

A mult évben közoktatási kormányunk a jogi tanodákat átalakítván, már a mult 1875. évi jul. 1-jén tartott küligazgatósági gyűlése lyceumunknak elvileg megállapodott abban, hogy ez átalakítási művet a „Szabályzat“ értelmében fogantatba veszi. A most lefolyt 187⁵/₆. évre már ekképen voltak a tárgyak beosztva. És mivel ugyanazon „Szabályzat“ a jogi pálya egész tartamát ezután 4 évre terjeszti ki: kormányzótanácsunk legközelebb tartott ülésében tárgyalta s elfogadta tanári karunknak az e tekintetben készített s a tovább terjesztési módozatról szóló javaslatát, úgy hogy a jövő 187⁵/₆. évben már a „Szabályzat“ követelte 4. évfolyam is meg fog nyitattani.

A n.-méltóságú közoktatási miniszterium ezenfelül megszüntetvén mindenütt az eddig fenállott birói államvizsgálati bizottságokat, azok helyébe jövőre 2 alap és két államvizsgálati küldöttségek felállítását szervezte, tehát mindenik év végire egyet-egyét. A két utóbbi vegyes bizottság lévén tanárokból és nem tanárokból: kültagokul ö nméltósága f. é. 12,860. sz. alatt kelt leiratával e mi jogakademiánk bizottságaiba a következő férfiakat hívta meg: Várady József, Jakab Péter, dr. Dereano István, Urányi Imre, Veréci Lajos, Szabó József főjegyző, Jelenffy Kornél, td. Héder János, Szilágyi János, Pásztor Dániel, Gál Sándor, Kricsfalusi Vilmos, Szabó János és dr. Mihályi János urakat. És e tény által akademiánk a nyilvános jellegű átalakított jogakademiák sorába beiktattatott.

X. Ezek voltak azok a kiválóbb mozzanatok lyceumunk 187⁵/₆. évi életében, melyeket el akartam mondani, s melyekről óhajtom, hogy úgy adhattam legyen elő, a hogy azt a tárgy fontossága és a Ti figyelmetek megérdemli, és főleg, hogy segítettek legyen emelni azt a jó akaratot, melylyel intézetünk iránt minden időben viseltetni szivesek voltak.

És most nincs egyéb hátra, mint hogy megköszönjem a részvétet, melyet irántunk tanusítottak; hálát adjak a gondviselő Istennek, a ki felettünk ez évben is kiterjesztve tartotta védelmének édes atyai szárnyait; megköszönjem küligazgatóságunknak a fáradságot, melylyel ügyeinket vezette s bucsut venni töletek. T. Gy., szülék és haza szép reményei, nemes tanuló ifjuság, a majdan leendő viszontlátásig.

Isten tartson meg mindnyájatokat; Isten tartsa meg tanintézetünket; és mindenek felett a közös édes anyának, a hazának, adjon békeséget mind az időknek végeiglen.

Szilágyi István.

III.

Szuperintendensi szózat a pápai ref. főiskola ügyében.

Nagytiszteletü lelkész Ur! a szent Gyülekezet érdemes Elöljárói! minden rendü s rangu kedves hitsorsosaim! Szeretvetisztelt Testvéreim az Urban!

Általánosan elismert igazság az, hogy a tudomány erő és hatalom. Egyeseknek úgy, mint nemzeteknek valódi értékét tudományos képzettségök, szellemi emelkedettségök fokozata határozza meg. Anyagi tekintetben is az megy erőről erőre, nyereségről nyereségre, kit szellemi emelkedettsége képesít az anyagi jóllét eszközeinek megszerzésére s bölcsen fölhasználására. A világtörténeti eseményeknek mérlegébe is azon nemzeteknek akarata vet döntő súlyt — melyek lélekben erősek, és a történelemből igazolhatólag azon államoké a vezérszerep, melyeknek lakosai szellemi emelkedettségben föltötte állanak a többi állam lakosságának.

A tudománynak magas értékét, a szellemi emelkedettségnek áldón hatását fölismerte a protestantismus, mely épen a tudományok fejlődésének — a szellem világ előbbre haladottságának szülötte volt. Már létének hajnalán első s legfőbb teendőjéül tekintette a jól szervezett s kellő tanerőkkel ellátás

folytán a kitűzött nagy célnak elérésére képesítő iskolák fölállítását. Ezáltal míg egyrészt saját lételet biztosította, más részről áldóan — úgy szellemi, mint anyagi erőben emelőleg hatott azon nemzetekre, melyek egészben vagy részben elfogadták. — Megindította a haladásnak kerekeit, előbbre vitte az emberiség fejlődésének, a jól értelmezett rend által korlátozott és biztosított szabadságnak lobogóját.

S mert a tudományoknak úgy fejlesztésénél, mint közkinccsé tételénél végetlenül sok függ azon szellemtől, melyben azok fejlesztetnek és terjesztetnek, s mert a protestantismusnak az volt főadata, oda volt irányozva minden törekvése, hogy iskoláit a szabadságnak szent lelke lengje át, s azokban a tudományok ne mellékes érdekeket szolgálva, hanem a lehető leghabababb szellemben adassanak elő: innen magyarázható ki a magyar prot. egyháznak azon szívós kitartása, melyet iskolai autonómiájának is kivívásában és megőrzésében századokon át tanusított, mert birtosítani akarta és akarja még most is önmagát minden oly külső beavatkozás ellen, mely ha tán jelenleg nem is, de előbb vagy utóbb okvetlenül hátrányára lenne a tanítás szabadságának. Iskolai autonómiáját védve, a tanszabadságot is védte és védi a magyar protestantismus, melynek iskolái nem egy kásztanak, hanem a szülők szabad szövetségének iskolái, s nincs alávetve a kormánynak, mely a politikai pártok alkotmányos helycserélésével változván, most egy, majd más, s gyakran a szabadságnak nem csak nem kedvező, hanem azt csirájában elfojtani törekvő politikai irányt képvisel, s igyekezik a vezérlete alatt álló iskolákban az új nemzedék lelkébe is átültetni.

A dunántuli helvét hitvalló egyházkerület — mint kiegészítő része a magyar protestantismusnak — erejét megfeszítőleg, őseitől öröklött buzgósággal s áldozatkészséggel törekedett s törekedik most is csorbíthatlanul fenntartani ez idő szerint Pápán létező főiskoláját.

Az előrehaladott kor új szükségleteket teremt, s e szükségletek a főiskolának létező anyagi erőivel nem fedezhetők. Előállt az új alaptökek teremtésének szükségessége, ha a fő-

iskolát fenntartani, a kor igényeinek megfelelően berendezni van bennünk erő és akarat. Iskoláink a multban ragyogó Phá-rórszok, az előrehaladó emberiségnek világító tornyai voltak, azoknak kell lenniök a jövőben is, s ha azt akarjuk, hogy életképesek legyenek, nem szabad az állam által fenntartott iskolák mögött maradniok. Mihelyt elmaradnak, mihelyt nem főtényezői a felvilágosodásnak, előrehaladásnak: azonnal megszünt létszükségességük. Erősbitenünk kell a középtanodát, vissza kell állitanunk a 60-as években megszünt tanítóképez-dét, virágzóbban, célszerűebben berendezetté kell tennünk a lelkésznöveldét, fenn kell tartanunk, s az államiakkal diadal-mas versenyzésre képesitenünk a jogakadémiát. E cél elérhe-tése jelentékeny anyagi erőt s ezen erőnek előteremtése áldo-zatkésztséget igényel. — S nekünk protestánsoknak — ha élni, nem pedig tengődni akarunk — az áldozathozataltól nem szabad visszariadnunk. A főiskola fenntartásához s elodázhat-lan új berendezéséhez szükségelt anyadi erőnek még most hiányzó jelentékeny részét az ösöktől öröklött áldozatkész-séggel kell előteremtenünk. Öseink nagy és értékes jogot vív-tak ki számunkra, mikor kivívták az iskolai autonómiát, az iskoláink felett való önrendelkezés jogát. Mutassuk meg tet-tekkal, újabb és újabb áldozatoknak önként meghozásával, hogy ismerjük a jognak magas értékét, és méltók vagyunk birtokára. Nagy jogokkal nagy kötelességek járnak együtt, teljesítsük — ha kell: erőnknek megfeszítésével is — e köte-lességeket. Magas érdekek követelik tőlünk az áldozatkész-ségben megdicsőülő kötelességteljesítést, követelik az egyház, a magyar nemzetiség és a közszabadság érdekei.

Követeli az egyház érdeke. Kerületünk egyházainak és felekezeti iskoláinak főiskolánk képez. lelkésznöveldéjében lelkészeket, s fog képezni fölállítandó tanítóképezdében ta-nítókat. Már is sajnosan éreztük a tanítóképezde megszűnését és hiányát, mert felekezeti iskoláinkba vagy épen nem nyer-hetünk tanítókat, vagy ha igen, nem olyanok voltak azok, mi-nőknek lenniök kellett volna, hogy hivatásuknak megfelelhessenek s munkakörüket betölthessék. A somogyi emlékirat

közvetlen tapasztalás után élénken s hiven rajzolt szinekkel ecseteli a hiányokat, melyek miatt az állami tanítóképezdéből kijövő tanítók a felekezeti iskolatanítónak munkakörét nem képesek betölteni. Nekünk virágzó papnövelde, életerős tanítóképezde van szükségünk egyházi érdekeink biztosíthatásaért, s hogy lelkesznövelédnket virágzóvá tehessük, hogy a hiányzó tanítóképezdét felállithassuk, nem szabad hidegen összetett kezekkel félrevonulnunk az áldozat oltárától, hanem oda kell ahhoz járulnunk, s erőnk és tehetségünk mértéke szerint kell ott letennünk áldozatunkat.

Követeli ezt tőlünk a haza, a magyar állam, magyar nemzetiség érdeke is. — Nemzetünk szebb, boldogabb, dicsőbb jövőjének államalkotó ereje föntartásának mulhatlan, elengedhetlen föltétele : szellemi erőben fölemelése. E haza csak addig lesz magyarok hazája, ez az állam addig maradhat magyar állam, míg e sok nyelvü országban a magyar nemzetiség szellemi erőben fölötte áll a többi nemzetiségnek. Nemzetek sorsát még a csatatéreken is nem az anyagi erőnek tul-sulya dönti el többé, hanem a lelki erőnek, a tudományos képzettségnek magasabb mértéke. A közelmult története fényesen igazolta ezen állításnak helyességét. El is vonták ebből a tanuságot a hazánkban élő s a magyar állameszmét megbuktatni törekvő idegen nemzetiségek. Fajukat lelki erőben fölemelendők áldozatkészen siettek szaporítani ugy alsóbb, mint felsőbb tanintézeteiket. S e mozgalom közepette (mely részben nemzetiségünk ellen is van irányozva) mi maradhatnánk-e tétlenül? mi feledkezhetnénk-e meg csak pillanatra is arról? hogy magyarok és protestánsok vagyunk, s iskoláinknak a kor magaslatára emelten föntartása nekünk ugy is, mint magyaroknak, ugy is mint protestánsoknak és így kétszeresen szent kötelességünk? Őseink dicsőségét boritanók éji homályba, ha nyomdokainkon nem haladnánk előre, s a helyett, hogy szaporitanánk iskoláinkat, még azokat is romba dölni engednők melyeket ők a mostaninál nehezebb időkben, rendkívüli áldozatokkal, nem csak vagyonukkal, de ha kellett életöknek is fel-

áldozásával a semmiből teremtettek s drága örökségül hagytak át utódaikra. Tőlünk életáldozat már nem követeltetik, csak egy kis áldozatkészség abból, mivel anyagi tekintetben birunk, — nekünk nem semmiből kell teremtenünk a főiskolát, csak a már meglevőt, az ösöktől reánk örökül hagyottat kell a kor és törvény kívánalmainak megfelelőleg berendeznünk. Mint a kálvinismusnak magyarhoni minden iskolája, ugy egyházkerületünknek pápai főiskolája is tősgyökeres magyar, s mint ilyen a magyar nemzet szellemi erejének fejlesztésére van hivatva. S most — midőn az idegen nemzetiségek a haza határain kívül való rokonfajok által is gyámolítva törekednek az ország különböző részein nemzeti érdekeiket szolgáló s részben magyar államellenes iskolákat szervezni és fentartani, mi magyarok — ha ugyan élni akarunk — az önfentartás által is arra vagyunk kötelezve, hogy ha újakat nem állithatunk is, de legalább tartsuk fenn, ne engedjük romba dőlni, sőt fejlesztjük időről időre fokozatosan a már fennálló felsőbb iskolákat. Minden magyar felsőbb iskolával — mely létezni megszűnik — egy-egy erődje, védbástyája omlik le a magyar nemzetiségnek, a magyar államnak. Az omlanék le a pápaival is, s annyival inkább, mert mint általában a magyar protestantizmusnak majd minden iskolája, ugy ez is, a szervező ösök bölcsességét, hazaszeretetét, nemzetiségünk erősítésére s védelmezésére irányzott törekedését kitüntetőleg oly helyen állítottatott föl, hol — ha még nem léteznék — most kellene magyar főiskolát állítani, mert tul rajta nem hangzik magyar szó s így ott oly erődöt képez, mely a magyar nemzetiségnek biztosítására, beolvasztások ellen szellemi erővel védelmezésére van hivatva. Az állami iskolák nem teszik fölöslegessé a protestáns iskolákat. Anyagilag s épen most nincs azon helyzetben az állam, hogy kellő számú felsőbb magyar tanintézeteket volna képes előállítani. De ha képes volna is erre, mint a közelmúlt idők története igazolta, az állami iskolák oly kormányoknak intézkedő hatalma alá is kerülhetnek, mely ellensége úgy a szabadelvű, mint a magyar nemzeties iránynak, ezeknek elfojtására irányozza törekvését,

s az ily törekvések ellen a protestáns iskolák az azokat fenntartó testületeknek országos törvényekkel biztosított iskolai autonómiája által fedezve vannak. A magyar államiság, a magyar nemzetiség érdeke is követeli tőlünk magyarországi helvéthivallóktól — mint kizárólag a magyar fajhoz tartozóktól — hogy főiskolánkat a magyar állam és nemzetiség egyik védbástyájául ne csak fenntartsuk, hanem folytonosan erősítsük is.

Végre ugyanezt követeli tőlünk a közszabadság érdeke is. A protestáns főiskolák nemcsak a magyar nemzetiségnek, hanem a közszabadságnak is védbástyái. A szabadság szent lelke lengi át azokat s az absolut uralom korszaka tesz arról bizonyosságot, hogy ama gyászos és rémes kornak a világosság és szabadság fáklyáinak kioltására irányzott viharai sem voltak képesek ez iskolákba behatolni, ama szomorú időszakban csak is ezekből áradt ki a világosság s a szabadságnak éltető szent lelke. Nincsenek ez iskolák kászt befolyás alatt, s így kásztérdekéért sem bilincseltetik le ezekben a szellem, nem gátoltatik meg a léleknek merész és erőteljes felszárnyalása. De nincsenek a kormány befolyása alatt sem, s így nincsenek kitéve azon eshetőségnek, hogy szabadságellenes párt fölülkerekedésekor oly kormány által befolyásoltatnak, mely szárnyát szegi a lélek szabadságnak. A szüléknek a közgyűléseken nyilvánuló egyetemes akarata jelöli ki mindig azt az irányt, melyben ezen iskolákban a tanításnak haladnia kell. A tanszabadságnak, ezzel együtt az igazi felvilágosodásnak, a valódi szabadságnak székhelyei a prot. főiskolák, s így a felvilágosodás és szabadság magas érdekei is követelik tőlünk s általában mindazoktól, kik a tanszabadságnak, a magyar nemzetiség fenmaradásának, államalkotó ereje megőrzésének s fejlesztésének barátai, hogy e magyar szellemü, szabadságot árasztó, felvilágosodást terjesztő főiskolát áldozathozattal fentartsák, erősítsék s fejlődésében elősegítsék.

E fontos érdekek megóvhatásáért hozandó áldozatra hívom fel a szent Gyülekezeteket. Adakozzék kiki, a neki adott erő és tehetség mértéke szerint. Ne maradjon vissza

senki az áldozat szent oltárától. Találkozzanak össze ott a gazdagok nagyobb adományai, és a szegények fillérei. Adakozzék kiki abból, a mivel Isten megáldotta, adakozzék Isten dicsőségére, mert az a legszebb isteni tisztelet, az által dicsőítetik hozzá legillőbben az Isten, ha tettekben nyilvánkozik vallásos buzgalmunk, áldozatkészségben dicsőül meg hitéletünk, ha a közjónak oltára — mely most a főiskola érdekében emeltetett föl — áldozók nélkül nem marad. Nem elég csak mondani „Uram, uram!“ hanem cselekedni is kell a a mennyei atya akaratát, munkálni kell a közjót, mint munkálta az Ur, ki életét is áldozatul adta érte. Álljon az előjáróság minden gyülekezetben a szent ügy élére, legyen ne csak névvel, hanem valóban előjáró, gyűjtsön házról házra menve, s az adakozásban is menjen elő jó példával. Gyűjtse-nek pénzt, gabnatermő vidékeken gabonát, bortermő vidékeken bort. Csak akaratuk legyen erős, hegyeket mozdíthatnak ki helyökből, ujjáteremthetik, köszikla alapra helyezhetik a pápai főiskolát, s a késő nemzedék áldani fogja emlékezeteket, úgy is mint protestánsokét, úgy is mint magyarokét s akkor is, mikor ők már nem lesznek többé. Minden egyház gyűjteléke azon egyháznak neve alatt külön tőkésítettik, hogy örök időkre fenntartsa azon egyháznak emlékezetét. Versenyezzenek az egyházak egymással az adakozásra készség s vallásos buzgóság szép versenyterén az elsőségért. Ragadjanak meg minden törvényes eszközt, hogy minél nagyobb, jelentékenyebb áldozattal járulhassanak azon oltárhoz, mely neveiket örökítendi. A prot. egyház önerején áll, az állam nem segíyezi közintézetei fenntartásában, melyeknek jótékony-sága pedig az államra is áldólag hat vissza. Mi magunk tartjuk fenn paróchiáinkat, népiskoláinkat, egyh. megyénket, kerületünket, közép és felső iskoláinkat. Mi ha emelkedünk, önerőnkkel emelkedünk, s van valami lélekemelő abban, ha saját erőnkől emelkedünk és nem más emel. Az önerőnkre utaltság fejtette ki bennünk az erős, szilárd, férfias jellemet, ez képezett minket önállókká és szabadokká. Ezen az alapon maradjunk meg, mert nincs biztosabb és szilárdabb alap az

önerőnél. Ezen alapra helyezkedetten hozza meg a szent célra minden gyülekezet áldozatát. Egy se maradjon el. Keveset áldozni nem szégyen, mert az áldozat nagyságát és értékét az erőnek mértéke határozza meg... de semmit sem áldozni oly szégyenbélyeg, amelytől nincs szabadulás.

A kegyelem Istene szentelje meg a dunántúli helv. hitv. egyh. kerületnek minden egyes Gyülekezetét, s tagját, hogy áldozatkészségök fényljék miként a nap, s főiskolánknak újjá-teremtése által vezéreljen sokakat igazságra és szabadságra. E cél elérhetéseért „az adakozásban meg ne restüljeteK“, „kiki a mint vette az ajándékot úgy sáfárkodjék abból“, „senki el ne ássa a reá bizott talentomot“.

„Kegyelem nektek s békesség Istentől a mi Atyánktól!“
s „Istennek a mi Atyánknak dicsőség mind örökkön örökké!“

A dunántúli helv. hitv. ev. egyh. kerület megbízásából

P a p G á b o r, superintendens.

A legőszintébb készséggel közlém én is a fentebbi lelkes felhívó szózatot. Szivemből óhajtom, hogy annak minél szélesebb körben kivánt eredménye legyen. A netalán hozzám küldendő adományokat, e folyóiratban szívesen nyugtázom s rendeltetésök helyére fogom küldeni.

Szerkesztő.

Egyháztörténelmi tárca.

I.

Adatok az 1790—1-diki országgyűlés vallásügyi tárgyalásairól.

„A múltak dicső emléke tanítónk, irányadónk, lelkesítőnk.“

Magyar hazánk reformatiójának negyedfél százados múltja viharos eseményeiben sok oly dicső, s örökemlékü tények ragyognak, magasultak ki és fel, melyek jelenkorunk emberei előtt is hódító csillagként loboghatnak; oly büv, varázserő s szellem vonúl fényzalagként azokon keresztül, melyek ma is vonzalommal bírnak, lelkesedést, szilárdságot teremthetnek. Nem is ok nélkül. Mert lelki, egyéni, polgári szabadság volt zászlóján felírva, pallérozottság, tudomány, szabad vizsgálódás tün-

döklött azon. Nemcsak bolygó tűzként csillogtak pedig ezek, hanem halhatatlan vívmányai lettek az emberiségnek, diadalai a reformatiónak. Ily szellemi kincseknek kiapadhatlan forrása, a szív, a lélek, az akarat.

Nem volt hazánknak a reformáció kezdete óta oly korszaka, melyben lelki s nemzeti szabadsága ne ostromoltatott volna. — De nem csüggedt, nem puhult meg nemzetünk protestáns népe, túrt, szenvedett, küzdött azon hit s reményben, hogy küzdelmes kitartásának — lehet hosszú idő után — leend babéra, leend tövistelen koszorúja.

Százados véres küzdelem után a nemprotestáns nép is átlátta, mert tapasztalta, hogy a reformáltak, a hazának hű és igaz fiai, a tudomány, miveltségnek nemcsak hírnökei, hanem hirdetői, terjesztői, sáfárjai; a haza szabadságának, alkotmányának rendithetlen bajnokai, hogy ezek hazafias közreműködése nélkül a magyar szabadság ege aligha virulhat fel. Mi csuda tehát, hogy mikor 1790-ben megnyílik az országgyűlés, magok a róm. katolikus hazafiak nemcsak támogatták a protestánsok vallási jogait, a bécsi, linci, nikolsburgi békekötések alapját, hanem azokat most, elodázhatlanul törvénycikk által is ujlag biztosítani a király által szentesített hazafiui szent kötelemöknek ismerték tartották.

E nevezetes korszakból valók ezen történeti adatok, melyek bizonyítják r. catholikus törvényhozóink szabadszellemét, nemes gondolkozását, azon nézeteket, hogy „a haza mindenek előtt“. Meglepő, beszédekben a fontos és sokat kifejező rövidség, mely példány lehetne jelenben is országgyűlési szónokainknak.

Res diaetales anni 1790.

A religio dolga ugyan a sajtóban van ám most, mert már három sessiót — így írt egy ur levelébe — azon való kocódásban töltöttünk el, hogy miképen menjen ez a diplomatika Conditioókba. Tegnapelőtt itt Pesten különös conferentiája levén ezen materiában a catholikus státusnak, a hová semmi protestánst nem admittáltak, noha sokan próbát tettek, de teljességgel mindnyájan declarálták a papok, hogy addig, míg a protestánsok ki nem mennek, semmi discursusba nem bocsátkoznak. Kimenének hát a protestánsok, de ezek volt, mert a szomszéd szobába belopakodván egynehányan, mindent szépen kihallgattak. Leirni nem lehet, miképen hányta vetette a csilincsapot a Clérus. Megjegyzésre méltó:

1-ször. Az egri püspök Eszterházy intette a többi püspököket és a secularis státust, hogy a protestáns státus ellen mordicitus ne opponálja magát, mert bizonyosan rossz lesz a vége, mivel ezen dologba nagy és külső szemek is néznek.

2. Gróf Forgács Miklós azzal concludálta a disceptatiót: „Elég az

uraim, hogy 32 vármegye van már, a mely megegyezett abban, hogy a protestánsok kívánsága a religio dolgában, úgy menjen be a diplomatika conditiókba, a mint ők kívánják, és mivel atyánkfiai, igaz hazafiak, a kiknek az egész haza köszönheti, hogy ezen szerencsés környüállások szereztettek a haza szabadulásában, melybe reménységünkön kívül jöttünk: tehát én is azon 32 vármegyéhez kapcsolom vótumomat, alázatos szolgálja az uraknak. Azzal ott hagyta őket.

3. A Zemplin megyei főispán Zicsi Ferenc pedig így: „Uraim! akárhogy mint gondolkozzunk, a protestáns status egy velünk, és, hogy egyenlő szabadsággal éljen velünk, ellene mondhatatlan tökéletes igazság; nem is comendálom, hogy ebben a katholikus status ellenkezzen, mert ha igen, exasperáltatik annak szíve, tudom azt, hogy majd 4, s öt püspök is, de a több clérus közül is kibillennek székeikből; ezért komendálom, hogy jólélek szerint gondolkodjon minden emberséges hazafi, mert tökéletes igazság a pretenziójok.

Semmi aláírás sincs honnan jegyezte ki.

Anno 1790. tartatott országgyűlésben d. 19. junii a diploma készítéséhez fogtak, holott először a vallásról volt szó, hogy a diplomába a vallásról mit tegyenek.

Csábráztzi egri kanonok szól d. 5-a junii.

A diéták terminusa előtt a t. statusok a Circularis gyűlésben a vallásról traktáltatván, azon gyűlésben lett végzéseknak az egész Clérus contradikál, mivel nem volt jelen.

Domokos Lajos. — Nem volt ott semmi conclusio, tsak tractatus, és a vármegyék instructiójnak combinatiója, hanem hogy most legyen, submissem instálom.

Clerus. — A V. Clerus a statusokkal a vallásnak szabados folyamatjában, és jussában nem ellenkezik, de a bécsi és linczi pacificációkban meg nem egyez.

Domokos Lajos. — Mi nem voltunk olyan idegenek a nagyságtok vallásához, mint nagyságtok a miénkhez, holott mi senkinek sem vétettünk: sőt inkább a t. vármegye gyűlésén is sajnálván a V. Clerusnak 2-dik József által való elnyomatását, azt kívántuk, hogy helyre álltasson.

Clerus. — Vagy elégedjenek meg a protestáns státusok a Josephina tolerantiával, vagy tétessék új ártikulusba a recepta religiónak szabadsága felől: de ez se tétessék Diplomába, annyival inkább a bécsi, és linci pacificatio teljességgel kihagyattassék. Az egész V. Clerusnak ez az akaratja.

Vay István — a pataki collegium kurátorá — sohá a protestáns status a Josephina tolerantiába meg nem nyugodott, és nem is ratiha-

beálta, hanem taliter qualiter, mint egyebek, így a vallás dolga restrin-gáltatván pro tunc a recepta religio helyett a tolerantiale nomen-ter-ke-servesen supportálta.

Clerus. — Olvastassék meg pestvármegye protocolluma, a hol ezen tolerantia pro futura observatione nagy applausussal improtokolláltatott.

Vay József. — Una hirundo non facit ver. Pestvármegye az egész protestáns statust nem reprezentálja.

Gróf Fekete. — Vigyázzunk t. státusok, mert a fekete ruhások az üstökünket ismét kezekbe akarják szorítani, régtőlfogva, eddig is a val-lásbeli gyűlölség okozta az országban a háborúságot, vérontást, márti-romságot, most vagyon módunk benne, hogy az unio, a vallásnak sza-badsága diplomába tétessék. Ha a Jézus Krisztus minden vallásbeli embereket elszenved, a ki el lehetne, mind a papok, mind pedig miná-lunk nélkül, hát mi miért nem szenvedhetnénk el a mi atyánkfiait, kik minekünk véreink, szintén olyan szabadsággal, jussal, nemességgel él-nek, mint mi?

Almás. — Micsoda scrupulusa van a Clerusnak a bécsi és linci pacificatiók ellen?

Csabráczi. — Jó lelkiismerettel helybe nem hagyhatja az abban lévő ez egy punctumot: szabad kinek-kinek, a melyik vallás tetszik, arra állani és követni.

Vay István. — Sohase féljen nagyságod, mert a jó református sohase lesz pápistává, sem a fundatus pápista reformátussá.

Egy nevezetlen. — Légyenek jó pásztorok nagyságtok és megma-radnak a juhok, de rossz pásztorok nagyságtok, azért szélednek el a ju-hok elörlök.

Bójt. — bihari ablegatus, pápista. — Hogy csekélységen fundált lelkiismeretének felháborodását lecsendesitsem nagyságodnak ime itt az ország könyve, itt a pacificatio, a primás, prelátusok és püspökök: tehát vagy azok nem voltak pápista, és jólelkű papok, a kik ezt aplacidálták, és subscribálták, vagy a mostaniak más értelemben vannak, fejtsék meg, addig leülök.

Zolnai, váci kanonok. — Igenis pápista papok voltak, de a vallás-nak disturbiuma miatt csak helybehagyták.

Gróf Fekete. — Olvastassanak el t. státusok az instructiók, majd mindenütt azt találják, hogy a vallás dolga a bécsi és linci pacificatio szerint traktáltassék, a melytől én sem recedálok, és valaki recedál, nem igaz hazafi. — Vivat! Vivat!!

Felolvastatván az instructiók csak kettőben nem találtatott a bécsi és linci pacificatio, (a mint mondatik az egri és kalocsai érsek alatt valóban) a többekben pedig nagyobb részint a volt, hogy valaki a bécsi és linci pacificatio ellen szól, és a protestánsok vallása ellen

valamit indít, az fiscaliter evocáltassék, és az országból számkivettessék.

Márjássai — lutheranus. — Lám, hiszen, minden vármegye gyűlésén ott voltak a papok, miért nem kontradikáltak az instructionak?

Kende — váradi kanonok. — Ott voltam én, és akkor sem consentiáltam.

Bőjti. — Én a vármegye gyűlésen jelenvoltam, és én közötttem, és az úr között csak a viceispán ült, mégsem hallottam semmi szavát ellene.

Domokos Lajos — t. státusok, deputatio rendeltessék a diplomának kidolgozására, mert itt a circularis gyűlésen soká végződik el, és sokan vannak, a kik beszédinket itt hallgatják, pedig a staféta mindennap jár Bécsbe.

Jegyzet. Deputatio rendeltetvén azok közt volt Czábráczi is.

Lubi. T. statusok a deputatióban minden vármegyéből egy ablegatus jelenlégyen, a Clerus pedig, minthogy hajszál hasogató, s kákán is csomót keres, onnét kirekesztessék.

Czábráczi. Mi protestálunk, hogy a deputátióból ki ne maradjunk.

Irattak T. Sinai Miklós úr Budáról küldött leveléből.

Simai Mező István irományaiból közli

Keszi Hajdú Lajos.

2.

Pálóci Horváth Ádám egyházmegyei gondnok, mint egyházi jogaink s vallásunk kitünő védője.

Egy-két lap a k.-somogyi egyházmegye jegyzőkönyvéből 1804-dik évről.

„A magyar prot. egyh. és iskolai Figyelmező“ f. évi 1. számában fel van költve P. Horváth Ádám emlékezete, s róla mint énekszerzőről több érdekes adat van közölve.

A k.-somogyi ref. egyházmegyének 1799—1809. koadjutor kuratora, s 1809—1819. traktualis rendes kuratora volt a jeles emlékezetü férfiú.

Ezen időről szóló egyházmegyei jegyzőkönyvekben a derék férfiú életnagyságának, vallásos buzgalmának több oly vonásai maradtak meg, melyek bennünket tisztelő utódait meghatnak. Az egyház iránti nemes buzgalma, vallásos lelkének erős meggyőződése s a közügy iránti fáradhatatlan készsége az egyházmegye jegyzőkönyvének számos lapján megörökíti dicső emlékét.

Érdekes egy 1819-ben egyházmegyeileg tárgyalt ügyben tett, s kértére bejegyzett Separatum votuma. . . A többségtől egy maga tért itt el, de nem ok nélkül.

Nagyon érdekes továbbá egy hosszabb levelezése, a bábonyi lelkész ügyében kezdve meg s végezve megtámadott hitének erős védelmezésével.

Tán nem lesz érdektelen, ha e füzetek néhány lapján e levelezést megismertetem.

Okot szolgáltatott e levelezés megkezdésére a bábonyi ref. hiveknek, mint jobbágyoknak akkori papjok ellen a földesurasághoz intézett folyamodásuk, melyben a papnak a határból való kihordására kérnek földesuri engedélyt, és meghatalmazást, melyet meg is kaptak.

Értesülvén azonban a buzgó, s tevékeny traktualis kurator a már célba vett erőszakoskodásról, sietett levelével felvilágosítani a félrevezetet földesuraságot. Ez válaszolt a levélre, mely ismét újabb választ vont maga után. Végre vallási vita keletkezett a két levelező fél között.

Megtámadt vallásának védelmére irt ekkor P. Horváth Ádám kurator egy hosszú, nagy tudományáról, a bibliában való jártasságáról, s vallásos meggyőződéséről egyaránt bizonytságot tevő levelet, mely meglehet a mai megújuló korban nagyon ódon felfogásáért unalmas és nem érdekes theologiai disputationnak tűnik fel, de szép bizonytságot tesz arról, hogy a régi időkben, csak e század elején is a világi férfiak mily jártasak voltak és mennyire nem unták magokat a theologia mezején, melyet ma már meddőnek talál s nagyot ásitva kerülget a professionatus theologus is.

Fennkölt lelkü tudósunk, s megtámadt vallásod hitbuzgó védőjének nyugvó szelleme, bocsáss meg a bátorságért, hogy a mult Pantheonjából felkeltettelek néhány percre, s régi fegyverzeted teljes díszében bemutatlak a küzdtéren, hol ma már erős fegyverzetű védők s szilárd hitbajnokok helyett sokszor könnyű fegyverzetű s hajlékony hitlovagok csörgetik vékony és divatos kardjukat.

Ttes Boronkay József ur levele a bábonyi Predikátorhoz.

Bizodalmas jó Uram, Predikátor Uram! Az egész helvetica confessióbeli község nevével jöttek némelyek hozzám, jelentvén, hogy noha már a ns. vármegye Birája előtt is predikátor ur ellen panaszt tévén, az is megmondotta a községnek, hogy jó uramon kiadhatnak és ha szépséggel nem akarna elmenni, mindenét a házból kihordván, útnak igazítsák, de én előttem is úgy mint földes ur előtt panasz lett, hogy Predikátor ur még a maga juhái ellen is a maguk Püspökjének hamis vádlást tett, és azzal kívánja a népet elijeszteni, és noha az egész község már kiadott Predikátor uramon, mégis erővel a nyakukon tartja magát, holott Predi-

kátor uramat a község fogadta és fizette, ugyanazért ki is adhat rajta. Szégyen, gyalázat, hogy jó uram oly erőszakosan akar nyakukon maradni, azért intem jó uramat, hogy takarodjon onnan, a község ellenére ott ne hatalmaskodjon, és hamis vádlásokat embereim ellen ne tegyen, úgy hogy ha szépséggel egy hét alatt el nem takarodik, én mint földes ur teljes hatalmat adtam az egész helvetica confessiobeli nyájának, hogy azonnal az én földemről mindenét kihordják, és menjen oda, a hol a keresendő községgel megegyezhet, és Bábonba a szegény község nyakán ne erőszakoskodjon. Ha szégyent ösmerne, el kellene orcápirulással takarodni, mintsem olyan gyalázatos erőszakoskodással magát a szegénység nyakára kötni; azért javaslom édes Predikátor ur, hogy ne erőszakoskodjon, hanem már az egész község nem kívánván ott szenvedni, takarodjon onnét, és ne orcátlankodjon; a kit már a község nem szenvedhet, hogyan hallgassa azt; eddig is az volt szokásban a helv. Confessiobelieknél, hogy a kit akarnak magok a községbeliek, azt fogadják meg, és ha nem kellett, kiadnak rajta; ezen szokást sem a Fölség, sem a törvény el nem rontotta, és a Curátorja a Confessiónak, sem a püspökök a Confessiobelieknek Fölség és törvény rendelése nélkül el nem ronthatja. — Mihezképest csak takarodjon Predikátor uram, mert a község szabadakarattján áll meg nem tartani, és így szabadon, akarattja nélkül nem is tartozik Predikátor urnak fizetni, és bizonynyal kihordathatja a határra mindenét, így tehát jobb csak szépséggel takarodjon, mert a ki fizet, és a kit fogad, ha nem tetszik, kiadhat rajta, mert a mi gyalázatja következik Predikátor urnak — magának tulajdonítsa. Azt pedig tudtára adom, hogy mivel fenyegeti embereimet, megvereti — azt meg ne próbálja se confessiobeli senior, vagy curator, vagy akárki, a kinek a Fölség és törvény szabad hatalmat a veretésre nem adott; mert én vagyok az én embereimnek első bírása törvény szerint, és a kinek panasz-sza volna embereimre, én is tudok igazságot szolgáltatni, és a ki törvénytelenül embereimet háborgatja, meg is adózik érette a Törvény szerint. Ezeket akartam tudtára adni a Predikátor uramnak, és tovább is intem, hogy Bábonból takarodjon és ne orcátlankodjon a község akarattja ellen. — Ezzel jó akarattjába ajánlott vagyok Bizodalmas jó uramnak. Bogát 7-a Maii 1804. Kész köteles szolgálja: Boronkay József földes ur n. p. A monsieur, monsieur Adamo Naszályi Predikatori a Bábony.

A Tractualis Curator Tek. Horváth Ádám ur felelete
Boronkay József urhoz.

Tekintetes assessor ur! Bizodalmam szerint való drága nagy uram! Naszályi Ádám báboni Predikátorhoz küldött levelét az urnak ma estve hozták hozzám. Nagy bosszankodást nézek ki belőle, a mit az urnak ismert jó phlegmájától nem vártam volna: de az Evangelicusok süpe-

riorjainak jussába való avatkozást is, a mit az urról, a ki tulajdon uri személyében, mint Ns. Vármegyénk repraesentansa az 179°/₁-diki Diétán jelen volt — még eddig nem is hittem. Az elsőre, bánom hogy minekutána az urhoz, mint egyik Földesurhoz a gyülekezet nevével némelek (a mint méltóztatik recognoscálni) recursust tettek, és mintegy bírónak választották, a másik félt is meg nem hallgatta: a másokra nézve pedig fájlalom, hogy a judicatum nem méltóztatot deprecálni, jól tudván a törvénynek szavait, hogy Evangelici in iis, quae ad religionem pertinent immediate a suis superioribus dependeant. Naszályi Ádám predikátornak a gyülekezettel való dolgát én annyira a mennyire egy törvényes superior tudni tartozik, jól tudom, és annyira tudom, hogy ötöt még most sem nem mentem, sem nem indemnizálok, mert utolsó Consistoriumunkban mind a két fél panaszára investigatiót rendeltünk, a melytől függesztettük föl végső decisiókat a felől, hogy ő maradhasson-e vagy amoveáltasson. Megengedtük az appellátát is mind a két félnek, sőt magunk a most közelebb 7-a maji Dömsödön Ns. Pest vármegyében tartatott Consistoriumra referáltuk, és Decisumunk mind az előbbi panaszokra nézve, mind a rendelt investigatióra nézve ott is aprobáltatott. Egyedül az én javallásom volt az, hogy ha bonis modis complanáltathatna a dolog, muljon el az investigatio, és ugyanazért magam szándékozom kimenni azon investigatióra, hogy egy nevezetes kemény vádnak körülállásához képest alkalmaztassam a dolgot vagy complanatióra, vagy pro re nata bíró által teendő törvényes inquisitióra; azonban a mint látom praeveniálták a dolgot, földesuri hatalomhoz folyamodván.

Ezekhez képest kettős kötelessége van levelemnek; egyik az, hogy informáljam az urat, és a mennyire lehet bosszankodását csendesítem (mert nekünk minden tetteinkben az evangeliomi szelidség a fődolgunk) másik az, hogy a jussainkba való avatkozás ellen, melyet uri levele mutat, és abban előre jelentett hatalmaskodás ellen is, hivatalom tisztsége szerint protestáljak. — Az informatio abból áll ezen különös esetre nézve, hogy a báboniak hasonló akaratoskodásról már ösmeretesek; volt nekik Naszályi Ádám előtt emberséges, jó és jól tanult predikátorjuk, addig nyughatatlankodtak az ellen is egynehányan, de közönséges névvel, hogy minekutána magam mentem volna investigatióra, magamnak kellett eszközzé is tennem magamat; hogy az a jó és alkalmas ember a botránkozásnak elkerüléséért elköltözzön. Most Naszályi Ádám ellen a mely vádakot adtak, és azokat nagyobbára tulajdon szavokkal csak, nem pedig törvényes tanukkal erősítették: a predikátor ugyanazon praetensus vádlók (mert mindent közönséges névvel szoktak ők tenni egynehányan) közül tanált tanukat a vádagnak meghamisítására; így tehát nyomos és kemény investigatio nélkül végső ítéletet az

ő dolgukban nem hozhattunk. — Mert hogy általában az ilyen marasztás, vagy nem marasztás dolgában valódi esmérete legyen az urnak — úgy méltóztasson informáltatni: hogy nagyon hibás vélekedés az, mintha a nép papjával csak labdázhatna kedve szerint, és akkor adhatna ki rajta, mikor akar, s adhatott volna ki rajta még 1790. előtt is, annyival inkább azóta. — Való, hogy a mi szertartásaink szerint *vocatio est, et fuit semper penes ecclesiam*, de hozzá kell tenni, hogy *ordinatio penes superiores*; meghívhatott valakit ez, vagy amaz gyülekezet Predikátornak, de az előljáróság (s már a törvény recognitiója szerint Consistorium) hire nélkül sem be nem vihette, sem azután nem változtathatta. Nem mondom, hogy a hasonló akaratos emberek által, mint a bábonyiak, vagy külső hatalom által — mint a melyet most az urnál kerestek — elvétele holmi anomáliák ne történtenek volna; de épen ez az egyik, a minek nyakát szegte a többször említett *religionis articulus*. Az, hogy a nép fizet a predikátornak, és így teheti, veheti, a mint akarja, vagy a mint az ur méltóztatik nevezni — fogadja és így ki is adhat rajta, sem nem *argumentum*, sem nem is való. Nem fogadja azt a nép, hanem a szokott és rendes állandó *Conventiot* — melyet *canonica* törvények szerint kissebiteni nem szabad, mint *respectiva fundatiót* bemutatja mind az illető helyen, mind a meghívott Predikátornak is, és ha az elvállalja, a superioritás pedig oda rendeli, már azonnal az ígért fizetés *cadit in debitum*, és *secularis jurisdictio* által is desumáltatik. Nem is *argumentum* azt mondani, mert hiszen a róm. catholikus papnak is fizet a nép, de azért nem *ura neki*; — sőt fizet az ország népe a fejedelemnek, fizet a jobbágy a földesurnak, de nem parancsol egyiknek is. Mikor Bábony *religionalis exercitiumot* nyert, már alája vetette magát a mi *ecclesiai törvényeinknek* és törvényes felsőbbségünknek; mert ez amazzal szintén úgy vele jár, mint a születéssel a *municipale juss*, és mint a *fassióval* az *Evictio*, ha nyilván nem *stipulaltatik* is; és hogy ez így van, s eleitől is így kellett lenni, azt maga is általláthatja az ur, mert hisz az ilyenekben még a *religionalis törvény* hoztatása előtt is könnyen visszaadhatta volna a kölcsönt az egyházi superioritás az olyan akaratos laikusoknak azzal, hogy nem rendelt volna hozzájuk Papnak senkit is.

Protestatiomat továbbá a mi illeti: azt nékem *ex officio* meg kell tennem az urnak mind *influxusa*, mind *fenyegetődzése* ellen; mert azonkívül, hogy a bábonyiak a papmarasztás dolgában *in sensu legis* — a *superioribus suis dependent*; mikor a mi *consistoriumunk* Naszályi Ádámot *pro tempore* meghagyta bábonyi predikátorságában, élt azzal a törvényes hatalommal, hogy *ecclesiai törvényt, statutumot* tett, azt pedig *juxta provocalt* 1790°/₁. nemcsak tehetette, hanem olyat tett, a mi *nec per resolutiones, nec per dicasserialia*

mandata alteratur; egyebe nincs a népnek, hanem csak gradualis appellatája. A fenyegetődzése az urnak fundáltatik a földesuri hatalmon, a mint hogy azt tetszik írni, hogy takarodjon az ur fundusáról; megengedjen az ur, ha én — a ki pedig a földesuri jogoknak tisztelője vagyok — nyilván kimondom, hogy az többé nem az ur fundussa; mert vagy predikatori belső fundus volt már az articulus előtt, vagy azután adatott; — ha előbbi: már az articulus törvényt szab, hogy semminemű fundusokban nem turbáltathatnak az evangelicusok, ha utóbbi: az is ott van, hogy hospitalis fundust kiszabni és adni tartozik az uraság.

Több okokat elő sem hordok, mert levelemnek foglalatjából külföldben is általérthetni méltóztatik az ur, hogy mind praemature, mind törvénytelenül folyamodtak a bábonyiak az urnak földesuri pártfogásához. — Csak azt teszem még ide, hogy igen vékony vélekedéssel van az ur a mi igazgató habilitásunk felől, midőn azt gondolja, 1) hogy mi talán veretjük is a Predikátor kedvéért a hallgatót, 2-o hogy mi szemmel ne tartanánk, és az esztendőnként gyakorolni szokott visitatiók alkalmazhatóságával körömhegyre ne szednénk mind a Predikátoroknak, mind a hallgatónak excessusait és erkölcstelenségeit, a melyek szerint pro re nata nyomos ítéletet hozhassunk; de hogy valakinek panaszára mindjárt praecipitáljuk a dolgot, és újabb környülállások adván elő magokat, azokhoz képest újabb investigatiót ne tegyünk, az lelkünk ösmereté ellen volna. — Veretni pedig — Isten mentsen! Sem seniorunknak, sem curatorunknak botja nincsen, hanem a hol az szükséges, ott a secularis jurisdictiohoz folyamodunk. És valóban egy nyomos investigatio után, ha a vádolók megnyilvánosodnak, némelyek és különösen egy bábonyi ember ellen oda fogok folyamodni én is, a hol vagy testi büntetést, vagy talán nagyobbat is kaphat azon vádoltatott.

Méltóztasson tehát az ur a maga esmert tudománya, és mély belátása szerint a bábonyiakat inkább a törvényes superioritáshoz való engedelmességre, tsendességre, és keresztyéni jámborságra birni, mint a földesuri pártfogás titulusával nekik botránkozató erőszakoskodásra alkalmatosságot engedni. Ki többire szives uri jóvoltába ajánlott tisztelettel vagyok Tisztelt drága nagyuramnak N.-Bajom 14-a Maii. 1804, igaz tisztelő szolgája Horvát Ádám a H. C. lévőeknek külső-somogyi Tractualis curatora mp.

Boronkay ur válasza a tractualis curatorhoz.

Bizodalmas nagy jó Assessor uram. Hosszas uri levelére, melyet 14-én máii tetszett hozzám a bábonyiak felől utasítani, csak azt felelem, hogy azon törvényt melyben az ur előhozta, hogy a suis superioribus — quae ad religionem pertinent — dependeant — nem látszik az úr jó értelemben venni, mert az nem egyebet, hanem

a lélekismeret dolgát illeti; de azon egész articulus a földesuri praerogativát el nem törölköztette, sem el nem törli; egyébiránt tessék azon törvénynek további cikkelyeit megtekinteni, az vagyon hogy *Canones in quorum nempe actuali usu consistunt non possint alterari*; de tovább az is vagyon: hogy *Canones et statuta non nisi postquam superinspectionem regiam transiverint, et approbationem obtinuerint robur sortiantur firmitatis*. — Már ezek így lévén igen jól tudom, hogy bábonyiak mindenkor olyan ususban ante annum 179°/₁ voltak, hogy ők szabadon kiadtak predikátorjokon, és a kit akartak azt fogadták, és tartották meg, ezen usust hogy a Fölség aprobatiójával elrontották volna az urak religiójában, az még nem publicáltatott, egyébiránt mindenkor minden törvény úgy értődik, hogy a földesuri praerogativa és juss ne sértődjék. — Azt írja az úr, hogy fizet a paraszt a Földes urnak és Fölségnek, de mégsem ura azoknak. — De vajmi nagy különbség van azok közt, mert azok urai a parasztnak, de a predikátor nem ura, hanem az uraknál béren fogadott ember; a kinek bére vagyon nem úr az, és nem lehet azt másképen nézni, hanem kiadhat rajta mikor tetszik, az a ki fogadta. Végre azt mondom, hogyha jó lélekismerettel meggondolták az urak, lehetetlen olyan predikátort megszenvedni, a kihez a népnek semmi confidentiája sincsen, és erőszakoskodva gorombáskodik a népen, azokat árulta, azokat fenyegeti, és mindenképen maga eselekedeteivel gyűlölségre vezet a nyáját. — Vajjon szép dolog-e az, mikor maga a ki lelki atya akar lenni, és még olyat fog a maga alattvalóira, a mely dolog *criminalis* volna; mert egy a ki lelki pásztor *sub poena suspensionis* nem árulhatja senkit olyan dologról, ha igaz volna is, annál inkább ha nem igazat fog reá: ezzel mit tesz? hanem magát érdemtelenné teszi a lelki hivatalra. Már ha a bábonyiakat az úr, és a superioritás erőtetten az olyan gyűlölséges pásztorok megtartására, mit nyerne az urak benne? hanem hogy senki sem megy az ecclesiába, és azután egy missionariust kell kérni, a ki őket a rom. cath. a szentegyházba téríti: melyet szívből kívánnék, és óhajtanám, hogy bár az úr is hozzánk jöjné: a bábonyiaknak bizonyára szép ajándékot adnék, ha a mi r. cath. religionkat megismernék, és általjönnének. — Az urat a szent lélek árnyékozza meg szent malasztjával, hogy óhajtasom teljesednék be. — De azt kikérem, hogy akármi móddal se próbálja az urak előjárója is embe-remet — oldalul vévén a magistratualist is megveretni, mert nálunk sem szabad a Pap senkit is veretni, bizonyára az urak előjáróinak is az nem szabad, a mi a mieinknek nem engedtetik. A magistratualis palástját sem szabad magára ruházni, mert azt semmi törvény sem engedi, és a verést bizonyára a 26-ik 179°/₁-dik cikkely sem tette az urak előjáróinak szabaddá, — de ha teszik, és megtudom, én is megtalálom

az utat, melyen kell arrúl igazán tenni; és minémü törvénytelen szabadságot akarnak az urak magoknak vindicalni, oda fogom terjeszteni; a hová szükség lészen, és el nem hallgatom. — Ezzel recomendálom inkább a jó harmoniát, és tanácsosabbnak vélem olyan embert amoveálni, a kihez a népnek confidentiája nincsen. — Szives favoriban ajánlott maradok Bizodalmas assessor urnak Kőszeg 20. May. 1804. Igaz tökéletes szívü szolgálja Boronkay József mp.

A Tractualis curator felelete erre a Boronkay úr levelére.

Nagy bizodalomú drága nagy uram! Assessor uram! Hogy én az 1790¹/₁-diki religionaris törvénycikkelyt jól értem, és mivel legum feren-darum, abrogandarum és interpretandarum facultas sem engem, sem az urat, sem nálunk nagyobbakat is nem illet, hanem egyedül Diaetát; azt nem másként, hanem betüszerint való értelemben veszem: azt az én előbbeni levelemből méltóztatott az úr általláthatni, úgy hogy a mit mostani úri levelében tetszett írni, arra már az enyimbe mind meg volt feelve. Ki is hihetné azt el, hogy ea quae ad religionem pertinent, és a melyekben a protestans ember a maga superiorjaitól függ, csak azok volnának a melyek a lelkiesméretnek dolgát illetik, hiszen a lelkies-méretnek nincs sem igazgató sem parancsoló superiorja, hanem egyedül az Isten. — De különben is az articulusnak nyilvánvaló szavai, a consistoriumok, az iskolák elrendelése, Fundatiók administratiói, házassági dolgok elintézései, s más többek — azt jelentik, hogy nemcsak a dogmaticumokba, sőt nemcsak a rituálékba, hanem mindennemü coordina-tióikba függetlenek az Evangelicusok akár a Rom. kath. papi, akár a földes uri hatalomtól, azt pedig ellenben én sem mondom, más sem, s nem is irtam, hogy a mi egyházi superioritásunk a földesuri tulajdonos jussoknak, vagy akár a polgári felsőbbségnek valamely praejudiciumot tehetnének, és azok bizony nem is tesznek.

Canonainknak nem csak azoknak hagyattunk meg szabad gyakor-lásában, a melyeknek a törvény hozattatása előtt ususában voltunk, ha-nem azoknak is, a melyeket Consistorialiter rendelünk. — A királyi helybenhagyás egyedül a synodalis constitutiókra szól, melyeknek publicál-tatását addig mig nem ratificaltatnak — nem is praetendáljuk. Azt pe-dig még minapi levelemben megirtam, hogy hibás vélekedés az, mintha eddig való Canonaink szerint — akár Bábony, akár más Communitas szabad kénye szerint válogathatna a papban. — Sohasem vihetett e protestans gyülekezet Predikátornak senkit Senioralis Consensus nélkül sem véle nem aludálhatott; hanem az egyházi megyék protocullumába beírott rendes conventióval megkínálta a kit hívni akart; és az a fizetés nálunk olyan, mint bizonyos fundatió, s ha a Consistorium egynek vagy

másnak denegálja azt a hivatalt, hiába hívja azt Predikátornak akár Bábony, akár más helység.

Azt is elég bőven és világosan megírtam, hogy sem a veretésben, vagy más egyéb polgári büntetésben, sem még a restans fizetésnek executiójában is mi magunkat nem avattuk, sem botunk, sem korbácsunk nincsen, és így nincs az úrnak oka, hogy vagy protestáljon, vagy tilalmazzon az ilyenektől; sőt ki is kérem, hogy ne legyen legkisebb gyanúja is a felől, hogy én hivatalos activitásomnak sphaeráján tul menjek csak egy iznyit is; tettemről pedig kész vagyok felelni mindenkor.

Az hogy az Ur a rom. cath. anyaszentegyházba kívánja téríteni a bábonyiakat sokkal szentebb szándék, (csak hogy a módja hibás, és polgári büntől gyanus) mint volt az, mikor irott comissiót adott nekik az úr, hogy hányják ki a predikátort. — Ezt ex officio mindenkor szemére hányhatom az urnak, sőt kárhoztatom is, mint erőszakos intézetet, amaz pedig nem csak dicsérhetem, hanem úgy tartom, hogy hite ágazatjának következése, mihelyt azt hiszi az úr, hogy a római a. szt. egyházon kívül nincsen idvesség. Mert már a felebaráti szeretet azt kívánja, hogy maga után vonjon az úr minden embert, de ellenben az én felebaráti szeretetem nem engedi nékem hogy valakit kitaszítsak a mennyország-ból, azért hogy másképen tiszteli az Istent. Sem az a tisztelet, melylyel a szent íráshoz viseltetem — nem engedi, hogy meghazudtoljam az apostolt, a ki látott mennyben minden névből, nyelvből és nemzetségből álló sokaságot, s látott még zsidókat is. Mivel hát én miattam idvezülhet az úr is, a Lutheranus is, a zsidó is; sohasem expostulálódok a térítő missionariusokkal, sem nem kárhoztatom a vallás cserelőket, ha nekik az Isten imadásának az a nálunk gyakorolni szokott simplex, és ártatlan módja nem tetszik, csak hogy aztán az eltéréssel véle ne járjon valamely gyűlöletes intolerantismus.

Többire a minémü fenyegetéseket olvasok az úr levelének vége felé: azokra — hogy akaratom ellen meg ne sértsem az urat — nem is felelek egyebet, hanem hogy *Integer vitae scelerisque purus non eget etc.* Én hivatalos tetteimről mindenkor számot tudok adni, ott a hol illik, sőt ha tetszik az urat sem fárasztom azzal, hogy valahová terjessze vagy elhallgassa tetteinket, mert én az egész világ eleibe ki merem terjeszteni, mind consistorialis actáinkat, mind az úr leveleit, mind a magam válaszait, mind azt a földes uri irott comissiot. — Egyébiránt szokott tisztelettel vagyok 8-a Junii 1804. igaz tisztelő szolgája Horváth Ádám mp.

Boronkay úr térítő levele a tractualis curat rhoz.

Bizodalmas nagy jó Assessor uram! Még 8-a Junii N.-Bajomból irott religio iránt való levelét csak 15-a Augusti vettem, nem tudom, hol ké-

sett. Arra igaz r. cath.-beli és felebaráti szeretetből való kötelességemnek tartom, hogy felelek, igaz lelkem szerint sajnálván, hogy az urat az úr Isten szép észszel és tudománnyal felékesítvén, csudálkozom hogy oly nagy álmom, és homály fogta el az urnak szemét, és szívét, hogy abban teszi az úr az üdvösséget, hogy a ki az Istent hiszi, és tiszteli úgy mint az úr, három személyü egy Istent, az az apostolt nem hazudtolta, a ki látott mennyben minden névből, nyelvből, nemzetségből álló sokaságot, sőt látott még zsidókat is: így tehát az ur azt gondolta, hogy én hazudtoltam azt a szent Apostolt, a ki Krisztusnak kedves tanítványa volt, és azon Apostolnak szavaiból azt itéli az úr, hogy mindenféle nemzetiségü és hitü embert, ugy a zsidót is elhiszi az úr, hogy mint zsidó üdvözül. — Ez az oka, hogy félretévén a többi báboniak dolgát a melyekre az előbbi levelemben elegendendő felelet vagyon, hanem ha azt elhallgatnám, a mit a nagy sereg felől, és abban üdvözölötekről szól az úr, tehát azt vélné, hogy én meggyőztettem azon szentírásnak igen balmagyarazatjában elé hozott szavaival, mely által a zsidókat is, és a ki csak hiszi a három személyben egy Istent, megengedi az úr hogy üdvözülhet, és a ki az Istent hiszi, tiszteli, és imádja a maga módja szerint, azon hit által már minden nemzetségbeli emberek idvezülhetnek.

Édes assessor uram! nem volnék én igaz róm. chatholikus, ha legkissebben is a szent irással ellenkeznék. Azt tudom, hogy az ur is sz. keresztség által megkereszteltetvén, keresztyén ember és nékem noha az egész világon levő ember mind felebarátom; de az ur mégis, mint keresztyén ember közelebről való felebarátom, mint más, a ki nincs megkeresztelkedve; ezen felebaráti szeretetem ingerlett arra, hogy az urnak homályban bétakart vélekedését és bal értelemben vett szent irásnak szavait világosságra hozván, igaz értelmét kifejtsem és megmutassam, hogy én az apostolt soha sem hazudtoltam; és inkább meghalnék, mint sem azt cselekedném, kihez képest igaz az, hogy szent János Apoc. 7. v. 9. látott az egekben nagy sokaságot minden névből, nyelvből és nemzetségből valókat, de ebből nem következik az, hogy a zsidó is, a ki nincs megkeresztelkedve, ha egy Istent hiszen is, hogy idvezül; másként a Krisztus szava hogyan állhatna meg! holott a Krisztus Isten és ember semmiképen nem hazudhat. A Krisztus pedig nyilván kimondotta Nikodemusnak, Joan. 3. 1. Bizony mondom néked, ha ki ujon nem születetik vízből és szent lélekből, nem mehet bé az Isten országába; tehát bizonyos az a zsidó, meg nem keresztelkedvén, Isten országába bé nem mehet; már tehát azt köll megérteni, hogy a sereg igaz hogy mindeféle népből álló, de kimagyaraztatik Csel. 26. 18. a hol az Isten sz. Pál a pogányok közül kimentvén, a pogányokhoz küldötte megnyitni az ő szemeiket, hogy a sötétségről a világosságra térjenek és a Sátán hatalmából az Istenhez, hogy bünöknek bocsánatját vegyék és

részt a szentek között az Istenben való hit által. Több ilyesek vannak a szent Írásban, t. i. Esa. 42. r. 16. Máté 4. 16. Ilyenképen Act. 11. a kik bevették az Isten igéjét Act. 13. 47. 48. írva vagyon : ugy parancsolja az Ur nekünk : a pogányok világosságává tettelek tégedet, hogy üdvösségre légy a földnek végéig, hallván pedig a pogányok örülének és dicsőíték az urnak igéjét és hívének. . . Ugy tehát, kik az igaz hitre térének az Isten igéjét bevették, azok láttattak a seregbe, mert Act. 11. 18. írva vagyon minden földre kiment az ő zengések és a föld kerekességének határin az ő igéjek . . . ebből nyilvánvaló, hogy az egész világon kihirdettetvén az Isten igéje, a kik ezt bevették és poenitentiát tartottak, előbb ugyan pogányok, zsidók és mindenféle nemzetek voltak, — de az apostolok megtérítvén őket, azokból, a kik az Isten igéjét bevették készült és láttatott az a nagy sereg, mert ugyanis Act. 10. Cornelius is zsidó pogány volt, de megkeresztelkedvén, hitt és jót cselekedett, ilyeneket akárminémű lészen is, bé viszen az Isten; de a kik az Isten igéjét be nem vették és nem hittek és meg nem keresztelkedtek, azok ugyan a nagy seregben nem voltak és nem is láttattak, a mint az megerősítették Máté 4. 16. Ephes. 2. 13. 14. a hol kitetszik, hogy azok, a kik a Krisztus Jézusban egygyé lettek és így ilyen értelemben kinyilatkoztatja a szent írás, minémű pogányokat u. m. pogányokból lett igaz hitűeket látott szent János a nagy seregben; de bezzeg Maté 20. 26. 27. 28. a kik füllel hallottak és nem értettek, látván láttak és által nem látták, szemüket behunyták, szívükkel nem értettek és meg nem tértek, meg sem gyógyítottak, következésképen a kik meg nem gyógyítottak, azok az Isten országába nem mehettek.

Több erősségek is vannak a szent írásban, ezen végre és célra, de a ki ezeket nem hiszi, a többit sem hiszi és annak hiába vannak szemei, fülei és szive, mert a ki egy szavát a szent írásnak nem hiszi, a szívét annak értelmére bezárja, az a többit is hitetlenségével semmisíti meg és soha meg nem gyógyíttathatik.

Már én az urnak ilyeneképen megmagyarázván, megbizonyítottam, hogy a szent írást hiszem és az apostolt meg nem hazudtoltam, de az úr abban hibáz, ha azt tartja, hogy minden zsidó, és pogány, és mindenféle nemzet idvezül oly értelemben, hogy csak hidje az Istent, mert megbocsásson az úr, olvassa a szentírást, nyilván kiteszi hogy midón a Jézus Krisztus az ördögöt egy férfuból kiüzte Luc. 8. 28. az ördög felkiáltott, és megvallotta, hogy Jézus a magasságbeli Istennek fia, tehát hitte az is még sokkal előbb az Istent, de azért meg nem igazult, melyre nézve szükséges azt meg esmérnünk, hogy a ki hiszen és megkeresztelkedik idvezül; de micsoda hit üdvözíti az embert? Nem a pusztá hit, hanem az igaz eleven hit. Miből áll pedig az igaz eleven hit, arra megtanít a szt. írás ilyeneképen, ugymint:

Először szent Pál Eph. 4. 5. azt mondja egy az úr, egy a hit, egy a keresztség; tehát nincs több hit, csak egy, ezen hitnek pedig igaznak, és elevennek kell lenni, mert a holt hit mellett meghal az ember örökre és pokolba viszi az embert. — Igaz ugyan, hogy Krisztus megváltotta az egész emberi nemzetséget, és maga érdemével utat nyitott a mennyországba, de ahhoz szükséges az embernek is a maga jó erkölce és cselekedete, mely nélkül az ember nem idvezülhet, mert Jac. 2. 17. 18. 19. 26. a hit cselekedetek nélkül megholt és így nyilván kiteszi az Apostol az előhozott 19-ik versben, hogy az Istent az ördögök is hiszik, és rettegik. — Tehát az Istent hinni nem elég az üdvösségre, hanem cselekedettel kell a hitet megeleveníteni, az cselekedetnek pedig reguláit az Isten törvényül előadta, és parancsolatul szemeink eleibe terjesztette, mely jó cselekedeteknek regulái, így következnek tudniillik:

Másodszor az eleven hit cselekedetének regulája abban áll, a mint megvan írva Máté 22. 38. 39. szeressed a te uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, és teljes elmédből, ez a legnagyobb és első parancsolat, a másik pedig hasonló ehez, szeresd felebarátodat, mint önmagadat. E két parancsolatokban függ a törvény, és az egész Próféta.

Ezen szeretetet nem csupa szóval, hanem cselekedettel kell teljesíteni és úgy tartja meg az ember az igaz és eleven hitet; mert írva vagyon Luc. 8. 2. mégis Luc. 11. 28. azok az Isten atyjafiai, a kik az Isten igéjét hallgatják és megőrzik és megcselekszik, mert a ki az Isten igéjét nem cselekeszi, az nem tart igaz hitet, mert ugyanis Mát. 19. 17. azt mondotta a Krisztus, ha az életre bé akarsz menni, tartsd meg a parancsolatokat. Már pedig a parancsolatok különbömbölké és különbömbölké helyeken adattak előnkbe a szent írásban és a ki csupán csak hiszi az Istent és nem tartja meg az Isten igéjét és parancsolatait; azé soha nem lesz az Isten országa és az nem lesz az Isten atyafia; szükség tehát az Isten parancsolatit megtartani a hit mellett; miből áll pedig az Isten parancsolatja, azt nemcsak abból kell megtudni, hogy a jó parancsolatban mi vagyon. hanem azonkívül a miket a Jézus Krisztus Isten fia mondott és megtartani parancsolt, mert noha ad Rom 13. 9., mégis ad Galat. 5. 19. 20. 21. kitéteződnek az Isten parancsolati, de a Krisztus valamint a keresztséget a tiz parancsolaton kívül rendelte, úgy más igéket is szólott és parancsolt a melyeknek elhitele és megőrzése nélkül lehetetlen idvezülni, ugyanazért minden parancsolatit és Isten igéjét tartozik, a ki idvezülni akar, beteljesíteni, és pedig úgy, hogy mind beteljesítse, mert Jac. 2. 10. meg van írva: Valaki az egyik törvényt megtartja, vétkezik pedig egyben, mindenekben vétkéssé lett; erre nézve a tiz parancsolaton kívül mit parancsolt Isten, tekintsük meg:

Harmadszor: több hitet nem rendelt az Isten egynél, a mint fölebb

kitett szent Pál mondja, azt pedig a természetes okosság is úgy hozza magával, mert az Isten egy eloszolhatatlan békességnek Istene, tehát a békességnek is tulajdona, hogy az Isten országában két egymás között e diametro, azaz hasonló egy lineában, vagy kerék állapotjában ellenkező dolog meg nem állhat, és úgy az Isten országa, tanítása és rendelt hite sem állhatna meg, ha egymás között ellenkezne.

Igy bizonyos lévén, hogy csak egy üdvözülendő hit vagyon, vajjon Calvinus vagy Luther az Isten igéjéhez és parancsolatjához képest tették-e a tanításokat vagy nem? itt azt kell már megvizsgálni, hogy abból nyilván kitetszik, hogy azok az igaz hitnek tulajdon ágazatit a mint az Ur Isten parancsolta, tanították-e? és a követőknek az Isten parancsolati és igéinek megtartása szerint adták-e által a tanításokat vagy sem?

De itt egy kevéssé elfordulok az ur leveleinek rendére, melyben oly értelemmel tetszett írni, hogy akárki az Istent maga módja szerint tiszteli, és azon egy örökké való három személyü egy Istent imádja, az apostol mely sereget látott akármely névből, nyelvből, nemzetségből álló sokaságban, zsidókat is látott, és azok mennyben láttatván, tehát mindenféle hitü ember üdvözülhet.

Igaz az, hogy a világ teremtésétől fogva három törvényt szabott az ur Isten, első volt a természet törvénye, melyben a ki igazán élt, noha az Ádámnak a tiltott alma evésben való vétekben részesült, és azért senki előbb a mennyországba fel nem ment Joan. 3. 13., hanem maga a Krisztus; de mégis a jók a gonoszoktól külömb helyre Limbusba mentek és a gonoszok pedig a sátánnal, a kik az égből levettettek, laktak.

A második törvény a Mózes által adatott ki. Ezen törvényben is, a kik igazán megőrizték az igazságot, megigazítottak, és azok is Limbusba mentek, várván és hívén az igaz Messiást, a kik pedig a gonosz csavargó utakon jártak Jób. 21. 13. egy szempillantásban pokolra estenek Solt. 9. 18. szavai szerint.

Harmadik a Krisztus törvénye, az új testamentomban, ebben vagyon írva a nagy sereg, melyet látott szt. János; de a megígért Messiás, — a kiről meg lévén a profétálások: örült Dávid, mikor azt a napot látta, hogy az Isten magára emberi testet vett, és Krisztusnak hivattatott, — eljövén, és a profétálásokat beteljesítvén :

Miből áll most az újtestamentomban az Isten parancsolatja, mely nélkül ember — ha azt nem hiszi és cselekedettel nem teljesíti, nem idvezülhet — azt lássuk meg.

Negyedszer az Istent parancsolati nem csupán abból állanak, hogy ember az Istent hidje, hanem a tiz parancsolatokon kívül is adott az Ur Isten törvényt, ugymint a keresztséget, mely nincs a tiz parancsolatban, és többek is vannak, különösen az Isteni szeretet, mely esmertetik meg, 1 Ján. 5. 2., ha az Isten parancsolatját beteljesítjük, az Isten pedig pa-

rancsolja a hitet, szeretetet, reménységet, de ezenkívül is parancsolja az Isten, hogy Márk. 18. 17, 18. az anyaszentegyházat hallgatni kell, más-ként a ki azt nem hallgatja, pogánynak és publikánusnak tartassék; az anyaszentegyház pedig látható, mert az Isten azt mondotta Péternek Math. 16. 18. 19: Te vagy Péter, és ezen a köszálon épitem az én anyaszentegyházamat, és a pokolnak kapui erőt nem vesznek rajta; tehát az anyaszentegyháznak fejet rendelt a Krisztus; és azt is köll hinni, hogy a Krisztus megigérte az anyaszentegyháznak Joan. 14. 17., hogy a vigasztaló örökké vele marad az igazságnak lelke; ha pedig az anyaszentegyház eltévedett volna és reformálta volna azt Calvinus és Luther, tehát a szt. Lélek elhagyta volna, és a pokol kapui erőt vettek volna az anyaszentegyházon, mely világosan látható, mert látható feje van, és hívek gyülekezetéből álló.

A ki ezen igaz anyaszentegyházat nem hiszi, az Isten parancsolat-ját meg nem tartja, és az Istent nem szeretvén, igaz hite nincsen.

Továbbá az Isten szt. Pál által parancsolja, 2-ad Thess. 2. 14: tart-sátok meg a hagyományokat, a melyeket tanultatok, vagy beszéd által vagy levelünk által.

Mégis Apoc. 5. 9. a szentek imádságát drága illatoknak mondja szt. János; ki tehát szt. Pál szavait és szt. Jánosét nem hiszi, a hagyományokat és szentek imádságait megveti, az Istennek nem hisz, az Apostolokat meghazudtolla, és az Istennek szeretetéből kirekesztetik.

Mindezeket a szt. lélek a Krisztus apostolai által nekünk hinni általadta, de még többet is rendelt és parancsolt, ugymint Mát. 26. 26, 27, 28. azt mondja az Apostol — a kit az ur sem enged meghazudtolni, ugy mint: véve Jézus a kenyeret, és megáldá és megszegé, és adá a Tanítványinak, és mondá: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, és vevé a poharat és hálákat ada, és nekiek adá, mondván: igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, mely sokakért kiontatik, mégis Ján. 6. 54, 55. nyilván így van irva: monda nekiek Jézus, bizony bizony mondom néktek, ha nem eszitek az ember fiának testét és nem iszátok az ő vérét, nem leszen élet ti bennetek.

Ily parancsolatot adott az Isten, hogy a ki nem eszi az ő testét, és nem issza az ő vérét, nem leszen élet ő benne, a ki pedig eszi a testét, és issza a vérét (mint a róm. Cath. cselekesznek), örökélete vagyon.

Itt mondják az ellenkezők, hogy azt kell érteni figurate, és azért csupán csak a Krisztus teste és vére jelének, pöcsétjének tartják; de vajjon ki és melyik anyaszentegyház adta azt a hatalmat annak a magyarázónak, hogy pöcsétnek és jelnek magyarázza a Krisztus valóságos szavát, mikor kimondotta a Krisztus nyilván: Ez az én vérem, mely sokakért kiontatik, Mát. 26. 28. Vajjon bizonyosan hiszik azok a szomszéd atyafiak, hogy a Krisztus öntötte ki vérét és holt meg az emberi

nemzetért; már tehát az pöcsét és jel nem lehetet, a ki vérét kiontotta, és nem a jel, hanem a Krisztus teste feszítettet meg, és a mint igazán parancsolta a Krisztus az ő testét megenni; a jelt és árnyék pecsétet az ember meg nem eheti.

Mondják ugyan az ellenkezők, hogy a róm. Catholicusok az Istent a fogaik között összerágják, de azok az Isten mindenhatóságáról megfellelkeznek, a ki az ember lelkének is annyi erőt adott, hogy azt az emberi test meg nem ölheti. A Krisztus Joan 20. 19. 26. ajtó betéve egész testével bément a házba, és azért az Isten testének semmi törése nem lett, a ki a világot egy szóval „fi a t“ teremtette, a ki embernek észt és lelket adott, a kinek hatalmában van az ég és a föld.

Ebben meg kell az embernek magát győzni, mert az Istennek mondása.

Továbbá bizonyos az, hogy szt. Péternek valóságos és nyilvánvaló successora a pápa, a róm. catholicus anyaszentegyháznak látható feje, a mely anyaszentegyházban vagyon Melkisedek rendi szerint való egyházi rend, és az igaz vér nélkül való áldozat, és tartja a szt. Péter székét most is, és előbb való minden Calvinus és Luther költeményeinél, a kinnél nincsen semmi olyas igaz áldozat, nem is lehet, mert Melkisedek rendi szerint való papjai nincsenek, és most is a rom. catholicus anyaszentegyház fennáll, mert az Isten mondása szerint az igaz anyaszentegyház el nem fajulhatott, mert világ végeig a szt. lélek véle való maradását, és hogy a pokol kapui erőt nem vesznek rajta, valamint a Krisztus megígérte, úgy az nem hazudhatván, a rom. catholicus anyaszentegyház megmaradt, és a ki azt nem hallgatja — meg van irva — légyen mint a pogány és publicanus.

Vajjon lehet-e azt tagadni, hogy Calvinus és Luther nem oly régi emberi találmánybeli szakadásokat tettek a rom. catholicus igaz anyaszentegyházról, és azok egy üdőben élvén, külömb külömbféleképen tanítottak. A Calvinus a Krisztus testének és vérének jelét, és pöcsétjét mondván és tanítván, a Luther csak a vételben teszi a Krisztus testét és vérét. A szentségben is egyik kevesebbet, másik többet tart, és soha a rom. catholicus anyaszentegyházzal, és tanításaival egyik sem egyez, tehát lehetetlen, hogy oly külömböző hitűek együtt légyenek a békesség Istenénél a mennyországban, abban az apostol által látott nagy seregben.

Ezekből is meglehet ismerni a róm. catholicusoknak igaz anyaszentegyházát; és igaz eleven hitét.

Elhagyom én azt itt, hogy sem Calvinus, sem Luther az apostolok szent nyomdokit nem követték, soha egy szentet sem tudnak azok közül előszámlálni, soha egy csudákkal tündöklő szent helyet megnevezni igazán nem tudnak, — Calvinus és Luther életükkel sem dicsekedhetnek és a minemü volt a fa, olyan tudománybeli gyümölcsöt hozott;

és noha a tanításukat jónak tartják a nyája félek, de kitetszik a fönt-
irottakból, hogy a tanításuk olyan, hogy az Istennek nem hisznek, ha-
nem a maga agya-feje szerint magyarázzák a szent írást és azért a szent
János által látott seregbe nem is juthatnak.

Elhallgatom én azt, hogy Thurzó Palatinus a maga ideiben maga
világi ember tette a cálvinista püspököt.

Nem hozom én azt is elő, hogy Márk 16. 20. írva vagyon, az ur a
beszédet megerősítvén következő jelekkel; és így ha a reformátorok
nem bizonyíthatják meg, kitől küldettek a reformációra és minémü je-
lekkel erősített meg a reformációjuk, hihetetlen a tanításuk.

Vajjon hol és miként bizta az Ur Isten az igaz róm. cath. anya-
szentegyháznak a hittül elpártoltak reformációját olyan életü embe-
rekre, ki hidjen azoknak, a kik az apostolok tanítási ellen maguk
agya-feje szerint ujságot gondoltak és hirdettek; és minémü jelekkel
erősítette meg az Isten a tanításokat; mondják ugyan hogy a csudák
megszűntek, de valamint az új testamentomot az Isten maga csudákkal
erősítette úgy bizonyára ha az anyaszentegyház az igazság oszlopa
elhanyaglott és elfajult és eltévölödött volna, bizonyára annak helyreál-
lítására maga kedves és szent életü embereit küldötte volna és csudák-
kal megerősítette volna, de sem a szent élet, sem csudatételek nem
volnak Cálvinus és Luther tanításában és azért egy szentet, egy csuda-
tévó helyet sem tudnak előállítani; szent Istvánt akarják vitatni csak
az új mostani költemény szerint, hogy azon hiten lett volna; de az
nyilvánvaló hazugság, mert még akkor sem Calvinus, sem Luther nem
voltak a világon, az ujságok sem született a világra. Szent István a
pogányságból térítette meg a magyarokat az igaz keresztyén és r. cath.
hitre. Szent Adalbert püspök az igaz hitben előljárója szent Istvánnak,
az igaz róm. cath. hitet öntötte be a magyarok szívébe, azon ujitásról,
melyet Calvinus és Luther sokkal később hintettek senki sem ál-
modott Magyarországon és így soha semmi szentjük sem volt a Calvi-
nus és Luther követőinek; de ellenben a róm. cath. anyaszentegyházban
számtalan régi és új szentek csudákkal tündöklöttek. Szent Imre a tisz-
taságnak fényes követője az édes atyjával szent Istvánnal egy hiten
voltak, vajjon azt a tisztaságot követték-e Calvin és Luther és vajjon
hány pogány országot térítettek meg; volt-e Calvinus és Luther hitén
szent Hieronymus, szent Anasztasius, szent Gergely pápa, szent Se-
raphicus Ferenc, szent Ignác és számtalan oly római cath. csudatévó
szentek; mégis szent Antal, a ki azt a csudát tette, hogy az oltári
szentség előtt — nem akarván némelyek ott az igaz Krisztus szent tes-
tét elhinni, megbizonyította csudával, mikor a számár az oltári szentség
előtt letérdpölt; hány szent szüzek dicsőséges szent életet éltek a
róm. cath. hitben; mégis Nepomucenus szent János az auricalis con-

fessiónak — mely a róm. cath. anyaszentegyházban tartatik megerősítésére megtartotta a titkot és a szentséget megtartván, hogy a szent gyónás, azaz a fülbe való gyónásnak titkát ki nem nyilatkoztatta, a sok sanyargatása után Prága mellett Moldva folyóvizébe vettetvén, halálfe szenvedett, de az Ur Isten csudálatosan kinyilatkoztatta szentségét és azzal auricalis róm. cath. anyaszentegyházban bevett gyónásnak Istennél kedves voltát világ tudtára adta. Tudnak-e ilyet a Calvinus és Luther követői bizonyítani?

Lehetetlen, hogy igaz, Istentől eredett és rendelt hit légyen az, a melyről sem Isteni küldés, sem Isteni bizonyság, sem legitima successio nincsen; és azért a nagy seregben hogyan lehetnek az olyanok — mely sereget látott az apostol.

Miként lehet az is, hogy Calvinus és Luther a szent írást szent írásnak tartják, ha az igaz róm. cath. anyaszentegyház elfajult, tehát miért annak hagyományából nevezik szent írásnak és a Vasárnapot Szombat helyett megülik, kitetszik innen, hogy ha a róm. cath. anyaszentegyháztól vették a szent írást, tehát attól kell venni a magyarázását és a Vasárnapnak a Szombat helyett való megülesét is valamint a róm. cath. anyaszentegyháztól vették, ugyanazon róm. cath. anyaszentegyházhoz tartoznának is hallgatni mindenekben.

Sokat lehetne nékem itt előhozni, mind a róm. cath. anyaszentegyháznak, mind a róm. cath. egyedül üdvözítő hitnek bizonyosságára, de a ki ezeket nem akarja hinni, a többit sem hiszi, annak falra borsót hányni, vagy igazat mondani mindegy.

Mert az üdöm többeket előhozni nem enged, de hogy megbizonyítsam, hogy én az apostolt meg nem hazudtoltam és hogy én az Urhoz igaz felebaráti szeretettel viseltetvén az igazságot kifödözni kívántam az Urnak üdvösségére, óhajtván, hogy az ur félretévén minden Calvinustól vett bal Enthüiasmust, a dolgot maga igaz voltában megfontolván, a szoros utat — mely a róm. catholikusok útja — válassza magának. Kihézképest megbocsásson az ur — mert én ezt igaz felebaráti szeretettől viseltetvén írom; és azon tiszteletemnek bizonyítására jó néven vegye az Ur, azon kérvén az urat, hogy a mely nagy sereget látott szent János az mennyben, abban bizonyára másokat nem látott, hanem az egy igaz róm. cath. anyaszentegyházból valókat? Melyre való nézvést soha jobbat nem téssen az Ur, mint a mely nagy sereg, a mely szoros úton ment mennyországba, azon utat választván, azon úton járván, másképen ne gondolkodjon az Ur, hanem azt a szép eszét és tudományát arra fordítsa az Ur, hogy a mely nagy sereget látott mennyben az apostol, abban a seregben a szük és tövises úton járván, az Ur is járasson; a melyet igaz felebaráti szeretettől óhajtván, ezen írásom légyen Isten előtt is bizonyságom, hogy én az apostolt meg nem hazudtoltam, a mint is ily

igaz magyarázattal favoriban ajánlott állandójjan maradok bizodalmas nagy jó assessor urnak Vaizló 24-a August. 1804. igaz tökéletes szívü szolgálja Boronkay József m. p.

Tractualis Curator T. Horváth Ádám ur válasza ezen térítő levélre.

Keresztyéni szeretettel és szives köszönettel vészem az Urnak ddo. 24. Aug. a. c. költ böcsös levelét és látom belőle, hogy elébb eljött én hozzám a missionarius, mint a bábonyiakhoz. Most már a magyar nemes emberség azt hozná magával, hogy vissza adjam a kölcsönt és hasonló buzgósággal igyekezzem az urat a magam útjára, mely előttem egyenesebbnek és bizonyosabbnak tetszik — téríteni; de ugy tetszik, mintha engem ettől eltiltott volna a municipalis törvény, vagy legalább buzgóságomból professiót csinálni nem enged; osztán téríteni nem is, hanem csak oltalmazni szent vallásomat hivatalos kötelességem; s lehetek én pap a magam házában; (az irás szava szerint) sőt lehetek püspök is a gyülekezetben okos értelemben; ha soha Proselytusokat nem csinállok is; ehez járulván még az is, hogy gyakor izben s most közelebb is kimutatott benső meggyőződéseink elhitették vélem, hogy sem az ur én belőlem róm. catholicust, sem én az urból evangelicust soha nem fogunk tenni. — Ezzel hát felhagyok. Mindazáltal, hogy az ur azt ne vélje, mintha én valamely vak tudományu sectarius, vagy habzó hitü indifferentista volnék; mintha én emberkort értemtől fogva ne aggódtam volna vallásomnak jósága és igazsága felől s ne vizsgálnám az írásokat, meg ne próbáltam volna a lelkeket, ha Istentől vannak-e; meg ne próbáltam volna mindeneket, hogy a mi jó azt megtartsam; — és mintha az urnak előhordott okait — mióta nevelelőim keze alól kiköttem és hitemről magam vagyok köteles számot adni, gyakorizben meg ne fontoltam volna: szükségesnek tartom válaszolni az ur levelére, kikérvén teljes bizodalommal, hogy válaszomat ne ugy vegye az ur, mint valamely ellenkezés lelkétől származott feleselést, se ugy, mint valamely szintelt mentegetődzést, sőt ne is ugy, mint további disputatióra való alkalmatosságot, hanem mint olyan meggyőző okokat, melyek miatt magam vallásában megmaradnom moraliter kényszeritetem és in Conscientia tartozom. — Mert az ur levele szab rendet válaszomnak — melyet mivel systemába nagy idő vesztés nélkül nem szorithatok, darabonként mennél rövidebben lehet punctatim felelek.

Azt mondja tehát az ur, hogy Apoc. 7. 9. látott János az egekben nagy sokaságot etc., de azért nem következik, hogy a zsidó üdvözülhetne, ha nincs megkeresztelkedve, mert Ján. 3. 1. a ki ujonnan nem születetik víztől és szent lélektől, nem mehet bé az Isten országába. . .

Hát hiszen én csak azt mondtam, hogy üdvözülhet akármely

vallásu keresztyén, csak három isteni személyt imádjon egy természetben (a többit a mit mondtam, szent János szava után mondtam) János pedig többet mond, mert ő zsidókat is látott mennyben minden nemzetiségből 12 ezeret; a kik pedig vagy nem úgy hittek Istenről, vagy nem a mi Krisztusunkat várták, vagy ha azt, de nem olyan állapotban, mint jött, a keresztségről pedig semmit sem tudtak. — Az egész ó-testamentomi időre nem is szükséges terjeszteni a keresztség szükséges voltát, hanem ha példában és annak igen homályos alkalmaztatásában, ott is pedig csak a bárkának idejétől fogva, mely már példája volt az új-testamentomi keresztségnek. Ábrahám idejétől más volt, ugymint a környül metélkedés a beavató sacramentom és az volt az Isten szövetsége, szintolyan tropica értelemben, mint a keresztség ujjá születésnek ferdője Tit. 3. 15. holott pedig nem az, hanem az Isten fíjának vére tisztít meg minket minden bűneinkből. 1. Ján. 1. 7. És így vagy azt kell hinnünk, hogy a keresztségben Krisztus vére van és az a víz vérré változik, a mint ezt a róm. catholicus a paritate: ez az én testem, ez az én vérem — könnyen is elhiheti; vagy ha nem az, nem lesz az ujjászületésnek és így az üdvösségnek is olyan mulhatatlan requisituma, a milyennek az ur tartja, mert hiszen Act. 8. 15. 16. 17. nyilván vagyon: Mikor oda mentek volna, könyörgének azokért, hogy szent lelket vennének, mert ez még senkinek azok közül nem adatott vala, hanem csak megkereszteltettek vala az Ur Jézus nevében, annak utána kezeiket fejükre veték és vönnek azok szent lelket. De azt kérdi az ur, mit tesz hát ez a nyilvánvaló bizony mondás Ján. 3. 5: Bizony mondom néked, valaki nem született víztől és szent lélektől, nem mehet be az Istennek országába? azt felelem: vagy azt teszi, hogy a keresztségnek behozattatása előtt élt szent emberek közül senki sem idvezült, sem nem idvezülhet, hacsak újra e világra nem jön, (mely szerint az Ábrahám kebele nem tenne mennyországot) vagy mivel ez csupa káromlás volna: térszi a látható keresztségnek mulhatatlan voltát az olyan Proselytusokra nézve, a milyennek készült lenni Nikodemus, (a ki resonirozott a Krisztussal, hogy miként lehetne a vén embernek újra születni.) Mert neki a lélektől való ujjá születést regenerationem internam, ect. baptismum hominis külső cselekedettel baptismo fluminis kellett a világ előtt megbizonyítani s élni ezzel a beavató sacramentommal. És hogy ez nem erőltetett magyarázat, rövidségnek okáért csak két okokkal bizonyítom. Ugymint: 1. Pét. 3. 20. ez vagyon: A bárkához hasonló keresztségnek jele mostan is minket megtart, nem az a melylyel a testnek szennyei elmosattatnak, hanem a jó lelkiismeretnek Istennel való kérdezősködése, a Jézus Krisztusnak halálból való feltámadása által. Ide tartozik az is Máté 3. 11. Én ugyan keresztellek titeket vízzel a bűnökből való megtérésre, de az a ki én utánam jő, keresztel titeket tüzzel és szent lélekkel. —

Igy tehát a külső vizzel való kereszteleés olyan külső látható beavató actus volt, a mely más belső és épen a lélekkel való kereszteleésnek, vagy ujjá születésnek záloga és külső bizonyosága volt. — Második, az a paritate Communionis cum corpore et sanguine Christi. Ján. 6. 53. Ha nem eszitek az ember fiának testét és nem iszszátok az ő vérét, nem léssen élet ti bennetek. — Pedig hány gyermek ante annos discretionis nem eszi s nem iszsa és juxta Conc. Trid. sess. XII. Can. IX., et sessio XXI. Can. 4. nem is eheti és ihatja, még sem rekesztjük ki őket a mennyországból, sőt Krisztus nyilván mondja a kisdedeokról, hogy ilyeneké a mennyeknek országa. Márc. 10. 14. 16.

Sokkal jobb qualificata hát az, a mit vesz az ur X. Act. 26. 18. — Az Istenben való hitáttal a Nikodemusnak azt, hogy hisz az Istenben, azzal kellett megbizonyítani, hogy az Istennek a Krisztus által állítani kezdett új testamentomi a. sz. egyházába be iktattatja magát, az arra a végre rendeltetett Keresztségnak szent sacramentoma által, a mely példázza az ujjá születésnek ferdőjét.

Azt mondja az ur továbbá, a ki egy szavát az Istennek nem hiszi, az a többit is hihetlenségével megsemmisíti. Én ezt örömet megengedem, de úgy ám, hogy nékem oztán ne obtrudáljon senki Isten szava gyanánt olyan írásokat, a melyek nem Θεοπνευστοι személyek szájából jöttek, se ne canonizáljon egyéb írást, hanem a melyben a benső érdem, és ellene mondhatatlan jelek bizonyítják, hogy Isten beszédje és ne parancsolja hogy ez vagyamaz textust betű szerint, a másikat figurate értsem, hanem engedjen engem a kutfőből meritenem, az ő testamentomot az orientalis textusból, az ujat nagyobbára a görögből magyarázni, sőt arra se kényszerítsen, hogy természetfelett való dolgokat hidjek valamely szent írónak roszul magyarázott szava után, mert más a természetfelett való, és más a mi repugnans, amaz titok ez pedig lehetetlenség. — Nem is okos és értelmeshitű keresztyénnek, hanem egy keményfaju Karaitának, vagy egy Theosophista Freimauernek axiomája az, hogy a szt. írás minden szavának igaznak kell lenni mind betűszerint való, mind mystica értelemben; másként arra a régi szomorú időkre kellene visszameinnünk, mikor a lábbal felénk fordult tulsó oldaliakért (propter antipodes) is excommunicálták az embert. — Nekem adott az Isten értelmet, és ha ad mellé annyi tudományt is, hogy critice ítélhetek, hibázom ha akárki eránt is oly praejudiciummal viseltetem, hogy contra conscientiam egy vagy más könyvnek Theopneustiáját elfogadom. — És így, hogy világosabban szólljak, de azonban rezonirozásommal ne sértsek, ha az ur az úgy nevezett apocriphus könyvekből is puncto Dogmatis próbálni akarna, és én nem hinném, az ur engemet nem kárhöz-tathatna, sem ha a valóságos és egész keresztyénség által, és így tulajdon magam által is szentnek és hazudhatatlannak megismert könyveknek

valamelyik textusát úgy magyarázná az ur, hogy valamely értelmesen praestabiliált dogmával, vagy a természeti okossággal a Diámetró ellenkezne, (ha szent Dávid és Jósue szavaiból Tychonicussá akarna tenni) és én az ur magyarázatát nem acceптálnám, semmit sem vethetne az ur szememre; mert nekem is szól az az akár Privilegium, akár parancsolat, vizsgáljátok az irásokat.

Eleven hit. — Igen jó distinctió, örömet elfogadom a nevezetét. Eleven az idvezítő hit nemcsak a holt hittel való ellentételben, hanem a gyümölcstelen hittel való contradistinctióra nézve is, mert nem csak arra nézve eleven az idvezítő hit, a mit az Apostol Jakab mond, 2. 17. 18. hogy a hit jó cselekedetek nélkül megholt állat, hanem eleven úgy is, mint a lélek a már érzékeny embrióban. Mig az emberi elementaris testecske nem mozog, vagy valami jélet nem adja elevenségének, addig a lélek munkátlan, és az ember sano sensu nem eleven; noha a léleknek, mint oszthatatlan valaminek éltető és értelmes tulajdonságának már a maga eredeti burokjában meg kell lenni, másként nem is volna lélek, sőt meg kell lenni valóságos értelemben a Conscientiájának is, maga esmérétenek; ilyen lehetett az ó testamentomi választottaknak hite, minekutána pedig a test organumai a csudálatos kifejtődés és uniformis nevelkedés által alkalmasokká lesznek, hogy azok által a lélek a maga éltető, és értelmes functioit kiadhatja, akkor már eleven az ember. Ilyen a mi hitünk, minekutána a Krisztus elégtétele felől tökéletes esméréstünk vagy. — Ez is pedig eleinte gyengébb, azután erősebb, és végre győzhetetlen is.

Mi hát az az igaz hit? Nemcsak esmérete valamely igazságnak, s nem csak általános elhivése valamely nem látott akár leendő, akár volt dolognak hanem bizonyos bizodalom, megnyugovás, *a c q u i e s s e n t i a*, mellyel Istenben megnyugszom, ötet háladatosan Istennek vallo — *gratus recognosco*, és bízom, hogy büneimét megbocsátja, és örök életet ad, azt pedig minden én érdemem nélkül a Krisztus érdeméért.

Az hát, a mit az ur mond, és demonstrálni igyekezik, hogy a hit csak egy — homályosan van mondva. — Egy igenis a hit, mert egy az obiectuma, de mikor az ur a hitnek egységét oda akarja vinni, hogy egy a közönséges hit, és az épen a római: játék van a nevezetben, mert itt már nem hit a hit, hanem vallás: az pedig bizony nem egy, és sohasem is lesz egy ezen a földön. Hiszen egy az én hitem az uréval, ha mindenkünké az egyetlen egy megváltó Jézusra van függesztve, abban fundálja a maga igazulását, és idvességét; és egy még a Credonk is szóról szóra, de vallásunk sohasem lesz egy, és még ez el nem kárhozzat egyikönket is. A vallás vagy módja az Isten imáadásának lehet különböző, de az a munkás hit, mellyel elfogadjuk a hitnek célját, a Krisztus érdemét --

csak egy lehet, és nem több: — Azok hibáznak tehát, a kik ezt az egy, és valóságos értelmében mindenkor csak egy hitet kiterjesztették és vezették holmi adiophorumokra, és azokból dogmát, hitágazatot s következőképen a különbözőzésből nem csak szakadásokat, hanem excommuni-
nuciatiót is, sőt üldöztetést is sőt öldöklést is okoztak, sőt tulajdon ke-
zeikkel csináltak.

Azt mondja továbbá az ur, hogy Jac. 2. 10. A ki az egész törvényt megtartja, vétkezik pedig egyben, az az egész törvény megrontásában bűnös. — Én is úgy hiszem, és épen itt tart meg bennünket a hit, itt mutatja meg, hogy ő erősebb a jó cselekedeteknél, — mert egy az, hogy ilyenformán nem lesz csak egy igaz is, nincsen ki jót cselekednék, nincsen csak egy is; más az, hogy mivel hiszem a Krisztus elégtételét, és hogy az kipótolja az én hiányosságomat (melyet szívem szerint bánok) megtartatom.

Máth. 12. 25. A mely ország magában meghasonlik elpusztul. Luc. 11. 18. Hogyha a Sátán is ő magával ellenkezik, mi módon állhat meg az országa? Ez mind igaz, de mit következtet az ur belőle? Azt-e, hogy tehát az A. sz. egyház elpusztul? vagy azt-e — hogy tehát egynek kell lenni a hitnek, egynek az Isten országának? ezt megengedem; de ha azt, hogy egynek kell lenni a külső vallásnak, egynek az Istentisztelete módjának — úgy tagadom. Ha ország: bizonyosan egy királya van, egy benső fennállása, ha a népek különbözőnek is, ha test, egy feje van, egy élete, ha a tagok többképen neveztetnek is az szent igaz, és mind a király, mind a fő, a megtestesült Krisztus mert ő a Juhoknak nagy pásztora Sid. 13. 20. Fő pásztor 1. Pét. 5. 4. ő az eclesia feje. Efesus 1. 22. és 4. 15.

Vajjon tehát Calvinus és Luther az Isten ígéjéhez vagy parancsolatihoz alkalmaztaták-e tanításaikat — ezt kérdi az ur? Calvinus írásiban hiszen megvan a felelet, nem is szükség ötet oltalmaznom, ő minden superstitió nélkül való orthodoxus theologus volt és olyan tanult ember, hogy az Institutióval — mélyeket 24 esztendő korában irt — maig is vesződnek az ellenkezői. — De mivel én sectarius nem vagyok, én sem ember, sem angyal szava után nem, hanem a Krisztus rendelései szerint szeretek járni, a Kálmista nevet is csak a közönséges szólás formája miatt vallalom el, csak magamról akarok felelni és arról a protestans gyülekezetről, a mely országunkban a Helveticia Confessió nál fogva tartja fel szabadságát. — Én tehát, hogy az Isten ígéje szerint hiszek, és ahöz alkalmaztatom hitem ágazatját íme renddel megpróbálom.

1. Hiszek egy Istenben, mert Kor. 8. 4. nincsen más Isten, hanem csak egy — és Ján. 2. 5. Egy az Isten, egy a közbenjáró Isten és ember közt. Efesz. 4. 6. Egy az Isten, mindeneknek atyjok.

2. Hiszem, hogy az egy Istenben 3 megkülömb-

böztetett személyek vannak, mint 2 Kor. 13. 13. Azt parancsolja a Krisztus: Elmenvén tanítsátok Atyának Fiának és szent lélek Istennek nevében. Ján. 14. 16. Én kérem az Atyát, és más vigasztalót ad ti néktek. Egy személy az, a ki kéri az atyát, másik az Atya, harmadik a vigasztaló. Sőt még az ó testamentomba is Esa 61. 1. a hova provócálja magát Luc. 4. 18. Az ur Istennek lelke vagyón én rajtam azért megkent engemet az ur etc. Én is azt éneklek hát a régi Anya szt. egyházzal: Profitemur unitatem, reveremur trinitatem, pari reverentia, Tres personas afferentes, personali differentes, esse differentia. Sive dicas tres vel tria, una tamen est usia, non triplex essentia. Pater, proles, sanctum flamen, Deus unus, sed hi tamen Habent quaedam propria. Una virtus, unum numen unus splendor, unum lumen, hoc una quod alia, Digne loqui de personis, vim transcendit rationis — Excedit ingenia.

3. Hiszek a mindenható Atya Istenbe, mennynek és földnek teremtőjébe mert Sid. 11. 3. Hit által értjük, hogy teremtetett a világ Istennek beszéde által.

4. Hiszek a Jézus Krisztusban, az Atya Istennek egy szülött fiában, mint urunkban, mert 3. Cor. 3. 11. Senki más fundamentomot nem vethet azon kívül, mely egyszer vette-tett, mely a Jézus Krisztus, És Ján. 3. 38. 37. Az atya szereti a Fiut, és mindeneket bizott az ő kezére, a ki hiszen a fiuban, annak van örök élete, mi annak népe vagyunk, és ő a mi urunk. Tit. 2. 14. Az atyának pedig egyetlen egy küldöttje Ján. 1. 14.

5. Hiszem, hogy fogantaték szt. lélektől, születék Szűz Máriától; mert az Angyal maga mondja Luc. 1. 35. A szt. lélek szálla te read, és a magasságban lakozó Istennek ereje árnyékozott meg tégedet sat. nem különben Gal. 4. kibocsájtá Isten az ő fiát, ki asszonyi állattól lett, ismét Fil. 2. 6. Jan. 1. 14. sőt még régen Esaiás 7. 14. A szűz fogad ő méhében fiat.

6. Hiszem hogy szenvede, mert Fil. 2. 8. ő magát megalázta, engedelmes lévén mind halálíg 3. Kor. 8. 9. Sid. 12. 3. Sid. 5. 7. 8. Ki az ő testének napjaiban sat. azokból melyeket szenvedett megtanulta az engedelmességet; ismét Sid. 9. 12. Rom. 8. 34. I. Kor. 6. 20. és pedig Pontius Pilátusnak alatta szenvede. Ján. 13. 33. 38. Luc. 23. 14. 15.

7. Hiszem, hogy megfeszítették, mert Filemon 2. 8. A Krisztus megalázta magát, engedelmes lévén mind halálíg, még pedig a keresztnek haláláig. Conf. 1. Kor 22. Gal. 6. 14. I. Pet. 2. 24. Jan. 3. 14. 15. etc.

8. Hiszem, hogy meghala. Ján. 19. 30. 33. és több evangelisták után.

9. Hiszem, hogy eltemettetett Márc. 15. 42—45. Conf. Mát. 7. 57. Ján. 19. 38. 42.

10. Hiszem, hogy szálla poklokra. Mert noha az evangéliom a Krisztus halála historiájában sehol sem szól poklóról, mint el-kárhozottak helyéről, de tudni való, hogy az irás a pokol nevet venni szokta, mint veszi Solt. 30. 4. és 86. 13. és 116. 3. pokolbeli kinok és gyötrelmek helyett olyanokban forgott pedig Krisztus. Mát. 26. 38. Luc. 22. 43. 44.

11. Hiszem, hogy halottaiból feltámasztotta. Mert Rom. 4. 25. A Krisztus halálra adatott a mi bűneinkért, és feltámasztatott a mi igazulásunkért. Conf. Rom. 6. 48. Kol. 2. 12. 1. Kor. 5. 10. 21. Thes. 4. 14.

12. Hiszem, hogy felméne mennybe s ül az atya Istennek jobbján, mert épen az mondatik Márk. 16. 19. Csel. 1. 9. Efes. 1. 20. 31.

13. Hiszem, hogy mennybőlleszen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, mert nyilván mondatik 2. Thes. 1. 7. 8. 9. Conf. Tit. 2. 13. Apoc. 20. 10. etc.

14. Hiszek szent lélekbe, mert ex praecitato, Mát. 28. 19. s más még ó-testamentomi textusokból is nyilván vagyon.

15. Hiszek egy közönséges anyaszentegyházat, mert az a Krisztusnak titkos teste, melyről emlékezik szent Pál Efesz. 5. 11. 12. Közönségesnek hiszem azt, mert az egész emberi nemzetből szedegettetik és semmi bizonyos helyhez, mint az ó-testamentomban Jeruzsálemhez — semmi bizonyos nemzetséghez — mint akkor a zsidósághoz nem köttetik.

16. Hiszem a szenteknek egyességét; mert Efesz. 5. 29. 30. A Krisztus testének tagjai vagyunk és az ő testéből és véréből valók. Kol. 2. 19. A főből az egész test a tagoknak egybebocsáttatások és rakottatások által egybebocsáttatván és szerkesztetvén, nevelkedik az Istennek nevelése szerint. Róm. 12. 4. 5. 6. Azonképen sokan egy test vagyunk a Krisztusban etc.

17. Hiszem bűneimnek bocsánatját, mert Efesz. 1. 7. A Krisztusban vagyon váltságunk az ő vére által, t. i. bűneink bocsánatja. Róm. 3. 24. Megigazulunk pedig ingyen Istennek kegyelméből a Jézus Krisztusban való váltságnak általa.

18. Hiszem a testnek feltámasztását, mert ez nyilván jelentetik 1. Cor. 15. 3. Ján. 3. 28. 29. Ján. 6. 39. 40. sőt még az ó-testamentomi irók is megemlékeznek erről Jób 19. 25. 27. Ezék. 31. 5. 6.

19. Hiszem az örök életet, mert megvagyon írva Mát. 25. 34—46. Akkor azt mondja a király és elmennek az igazak az örök életre. Conf. 1. Kor. 29. Apoc. 7. 15.

Itt van hát uram renddel, a mint én mint református catholikus keresztényén hiszek, de itt van az urnak egész Crédója is. Ha az az ugynevezett Credó, valóságos apostoli hitformája : sem az urnak nincs jussa engem kárhoztatni, sem nem volt a római püspököknek excommunicálni, mert én annak mind egyes foglalatját, mind külön-külön minden cikkelyét szentül hiszem, még pedig a mint a provocatumokból láthatja az ur értelmes hittel hiszem. Így hitte ezt mind a rómainak nevezett anyaszentegyház a maga ép és feddhetetlen állapotjában a három első secularumokban, későbbben adván az 1-ső 7-dik, 10. 15. 17-dik cikkelyekhez vagy felesleges való toldalékokat, vagy balmagyarazatokat, melyeknek vagy hitelére, vagy megtartására engemet senki sem kötelezhet, mert ha a Krisztus szavain tul ekklesiiai auctoritással akar kényszeríteni, én urát tudom adni, hogy az anyaszentegyháznak elsőbb arany idejében ugy hittek, mint én hiszem ; mint ime e néhány példa :

1-ső hitágazatja. Hiszek egy Istenben. Ezt a maga együgyü és ártatlan életében megtartotta az anyaszentegyház egész ötszáz esztendeig ; nem tulajdonítván sem Latréja, sem hyperduléja, sem duléja tiszteltetett Istenen kívül senkinek. A 6-dik században kezdettek némely ujítások béhozattatni s rész szerint még későbbben, a boldogságos szüznek és más szenteknek templomok szenteltetni és assylumokká tétetni 512-ben. Vide Can. 1. Synod. 1. Aurelicus — a képeket a templomokban közönségessé tenni ; de azt is még akkor minden adoratió nélkül Greg. LIX. 4. 9.

7-dik hitágazatja, hiszem, hogy a Krisztus megfeszítették és egyszer megáldozta magát érettünk. — Ezt utóbb és kivált a 9-dik secularumban mindennapi áldozattal kezdették pótolni. Tudnivaló, hogy a transsubstantiatiót Paschasius Radbertus kezdette a 9-dik századnak elején propugnálni s még akkor is sokan ellene mondtak, mint nevezetesen Bertramus Gelasius római püspök (a kinek pedig, ha a többi a volt, szintügy csalhatatlannak kellett lenni) én vélem tartott, mert nyilván azt mondja : Sacramenta, quae sumimus corporis et sangvinis Christi divina res est, et tamen non desinit esse substantia panis, et vini, et certe imago et similitudo corporis et sangvinis Christi in actione Mysteriorum celebranti. vide : Gelasius adversus Eutychem, et Nestorium. Továbbá :

Már ma és leginkább a tridentumi Conciliumtól fogva a Laicusoknak, és a Papoknak is — mikor nem áldoznak, csak kenyeret adnak az Eucharistiában Conc. Trid. sess. XXI. Can. 2. Én pedig itt is Gelasius római püspökkel tartok, a ki még 492-dik esztendőben meghagyta, vide de Calice Contra manicheos : ut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur, quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire. Azt pedig szégyenleném, ha

valaki ellenem vetné (vagy is inkább maga ellen), hogy 492-ben az apostoli széknek nem volt annyi nagy hitele, vagy auctoritása, mint azután 678-ban, a mikor Agatho Pápa azt írja a római császárnak: *Sic omnes sanctione, sedis apostolicae esse accipiendas, quasi ipsius divina voce Petri firmatas; sedem Romanam a veritate neque deflexisse, neque errare potuisse.* És pedig ez praeteritumban van ám mondva.

10-dik ágazatja a hitnek: Szálla Pokolra; melyet már akár bötti szerint értsen a pápista, akár pokolbeli kinokra magyarázzon a kálvinista, elég az hogy a Krisztusnak pokolra való leszállása teljességgel elég volt a hiveket a pokoltól megszabadítani, és az ő vére minden bűntől megtisztítani. De ehez utóbb némely tisztító helyeket toldottak, utóbb mondom — mert a Purgatoriumról legelső emlékezet vagyon Gregor Dial. LIV.

15-dik hitágazatja: Hiszek egy közönséges ker. anyaszentegyházat Szent hát és közönséges, de ha azt elhallgatom is, hogy ha római — már nem közönséges, csak az 1509. esztendőn kell visszatekinteni, a mikor II-dik Miklós Pápa a Cardinalisokra szállította a Pávaválasztás szabadságát, kit az előtt a nép szokott választani. Szentségéből pedig már mennyit elvesztett a XII-dik században, csak a buzgó Bernárd panaszait kell megolvasni. Serm. 1. in Conv. S. Pauli N. 3. et in Contra. Serm. XXXIII. és a Basileai Atyák declaratióját, sőt még 909-ben a Római Horneusnak nyilván mondott szavait in Concilio Tolositano — majd meg fog tetszeni, mennyit vesztett szentségéből, és mely szükséges volt a reformatio, hogy a pokolnak kapui rajta ne győzedelmeskedjenek.

17-dik hitágazatja: Hiszem bűneimnek bocsánatját, és azt az öt első seculumbeli anyaszentegyházzal csak egyedül a Krisztus érdeméért, melyhez majd a VI. században sok új rítusokat kezdték toldani, a közönséges gyónást titkossá változtatni, az Isteni látogatásoknak eltávolításokra közönséges processiókat járni etc.

Azt mondja továbbá az ur, nem igaz hát az, hogy a ki az Istent a maga módja szerint tiszteli, idvezül. — A parancsolatokat is meg kell tartani etc.

Felelem: a ki a három személyü egy istent azzal a hittel hiszi, a melyet fellebb leirtam, bizonyosan idvezül, ha az imádás módjában különbözik is, mert az igaz hit megtartatja vele a parancsolatokat, s ha azok ellen erőtelenségből vétkezik, bátorítja a Krisztus érdemével.

Továbbá a Természet és Mózes törvényéről azt mondja az ur, hogy a ki azokat megtartotta, a Limbusba ment. Köszönöm ezt a keresztyéni szeretetet, hogy a jó erkölcsü pogányokat, kik a természet törvénye szerint igazán éltek, nem örök kárhozatra, hanem csak Lymbusra ítéli az ur; de a mely textust provocál az ur Efes. 4. 9. Leszállott a földnek alsó részére, — hogy csinál abból lymbust? az originalis görög nyelven

így van: Καπεβη προτον εις τα κατωτερα μερη της γης. — Hát hiszen lejött a földre, le is szállott a koporsóba, és ez csak épen annyit tesz. Nem kell ezen természetszerint való helyet érteni, vagy ha azt, bizonyosan koporsót és sírt, mely nem szokott a földnek felső színén lenni. De egyébiránt is mondtam már fellyebb, hogy az ilyen szólások, még a pokol nevezet is a szent írásban szenvedés helyett értetik, mint Solt 30. 4. Solt. 86. 13. Solt. 116. 3. Csak azt teszi hát az a szent Pál textusa. Ha mennybe ment a Krisztus, előbb a földre kellett neki jönnie; ha feltámadott, eltemetni, ha megdicsőült, előbb megaláztatást szenvedni. Mert a földnek részeiből ugyan Lymbust még a legsubtilisabb subterraneus philosophus sem tudna kipréselni, ama jó keresztyén Cartesius pedig, és éles eszü ember meg is neheztelnének, ha az universale magneticum fluidumnak helyét elfoglalná, vagy utját megakadályozná.

Keresztséget is parancsolt az Isten. — Igenis, de a melynek elmulasztása el nem kárhoztat a feljebb való magyarázat szerint, és ama régi axioma szerint is — non neglectus, sem contemptus sacramenti damnes, — s minthogy a keresztség kiszolgáltatásának formulájából is Mark. 16. 16. ki van hagyva a negativa, — a ki hieend és megkeresztelkedik, idvezül, a ki pedig nem hiszen, elkárhozik; nem mondja, a ki nem hiszen és meg nem keresztelkedik, elkárhozik. De hiszen erről van feljebb bőven, a hol az ujjá születést, mint belső lelki jót és hasznot confundálni akarta az ur a keresztséggel, mint annak symbolumával.

Az anyaszentegyházat hallgatni kell; mert Máté 18. 17, 18. a ki azt nem hallgatja, Pogány és fukar. Ha ebből azt akarja az ur kihozni, hogy az anyaszentegyház, és épen a római, közönséges bírója minden hitbeli Controversiáknak, feleljen meg helyettem a Textus maga, hiszen nincs ott legkisebb szó is semmi controversiáról hitbéléről, hanem privata iniuriáról, melyben a gyülekezetet javalja bírónak.

De mi haszna, csak sóhajtással kéntelen az ember emlékezni arra a szomorú időkre, mikor az ilyen Textusokból VII. Gergely Pápa azt a következőt húzta ki: omnem non tantum ecclesiam, sed et omnes mundi Principes Romano pontifici sub esse. Sőt még világosabban: Papae unicum esse in mundo nomen cuius etiam totius nomen in ecclesia recitetur, cuius pedes omnes deosculentur Principes, cui liceat Principes deponere, ipse a nemine iudicatur.

Az ilyen despotismusnak gyümölcse volt aztán IV. és V-dik Henrichnek esete, amint Barbarossa Fridriknek is, és amaz angliai királynak Joannes sine terra. Mely bőven osztogatták az anathemát a pápák a XII. században, s mit tett a pápai hatalom még a XIII-dikban is, midőn Canon VII. Conc. Later. Proscriptio, számkivetés büntetése alatt parancsoltatik a fejedelmeknek, hogy a magok tartományából kitiltsák az eretnekeket, míg aztán a XIV-dik században, amiatt, hogy magukkal a

fejedelmekkel is akarta a Pápa recognoscáltatni jus omne suum etiam in temporalibus a Pontifice habere — alkalmatosságot kaptak a fejedelmek felnyitni szemeiket, s visszavenni az Istentől kapott, de tőlök eltulajdonított világi felsőséget, mint példák erre a többek felett Philippus Pulcher és Ludovicus Bavarus.

A mi már Péter praetensus successorát illeti, ám legyenek ők a főpásztornak vicariusai — nem bánom; de csak úgy, mint a többpüspökök, mert az apostoloknak missiója azt javallja. Fájjalom, hogy kivonja az ur belőlem azt a régi, örök feledékenységet érdemlett szomorú időkre való emlékezetet, midőn 726-ban II-dik Gergely pápa az olaszokat eltiltotta, hogy törvényes fejedelmöknek ne adózzanak, utóbb pedig nyilván is fegyvert fogott a császár ellen, és kiragadta birtoka alól Rómát és Olaszországot. — Hát ez-e a Krisztus vicariussa? és Péter successora, a kinek ezt parancsolja Krisztus: Tedd hüvelyébe a te kardodat. — Továbbá Silverius Pápa (ille Hormisdæ filius. Liberat. brev. c. 22. Anastas vita Agapeti p. 38.) Theodora mesterkedése által, a ki Vigiliust, római diaconust Pápaságra emelte Rebelliora, a Gothusokkal való egyetértéssel vádoltatván, Belizáriustól számkivettetett. Ezt ugyan Vigilius, Pápává lévén, Palmaria szigetében éhel megölte 538-ban. Anast. Bibliot. Már Silverius rebellis volt-e és áruló, vagy Vigilius törvénytelen pápa — nem vitatom, elég az, hogy egy időben ketten voltak pápák, s ha a római Püspök feje az ecclesiának, kettős feje volt az anyaszentegyháznak; nemkülömben 498-ban Anastasius Pápa halála után ketten succedáltak a római székben, Symmachus és Laurentius, és mi csoda zenebonák következtek utána vide: Theodor. Lect. L. 2. c. 16. 17. Harduin. T. 2. Conc. p. 967. A mi több a XV-ik seculumban a pisai concilium mind a két pápát, XIII. Benedeket és XII. Gergelyt (mert ekkor is kettő volt) letette 5. Junii 1409. és 25. Junii 3-ikat tett, 5-dik Sándort. Hát a gyermek János pápa, hát a csaknem bölcsőbeli Hugó Érsek, a ki ugyancsak Érseknek, de gyermekkorában tétetett — nem élbizonyságai-e annak, hogy vagy mellékes és Istenhez illetlen tekintetből, pénzen s ki tudja még mint osztogattatott az ecclesiái főméltóság, vagy nem volt meg a continua successio; melyre egyikre sem lesz semmi szükség, ha iuxta praeprovocált Sid. 13. 20. 1 Pét. 5. 4. Efesus 4. 15. a Krisztust esmérjük Főpásztornak s ecclesia fejének.

Azt erősíti az ur, ex Joan. 14. 17. Mát. 28. 20. hogy az Isten lelke vele marad az anyaszentegyházzal világ végeztéig, ha pedig az eltévelyedett volna s reformálni kellett volna, erőtvettek volna rajta a pokolnak kapui. Azt felelem, hogy épen majd erőtvettek volna, ha nem reformáltatott volna. Nem is csak Luther és Cálvin kívánták azt reformálni, hanem már a basileai atyák mindnyájan decralálták: non tantum totum orbem desiderare reformationem in capite et membris, sed etiam voto

omnium necessarium indicari generalem fieri reformationem. Harduin — s még a XII. században ama nevezetes panaszt: adeo foedata est ecclesiae facies, ut a planta pedis ad verticem nihil sit sani. Bernard Serm. in Conc. S. Pauli ut 3. cum serpat putrida tabes per omne corpus ecclesiae, idem in Cant. Serm. XXXIII. ugy, hogy több köszönettel tartozik az ur, mint én ezeknek a gyűlölt reformátoroknak, hogy alkalmat adtak megállapítani a corruptiót.

Vitatja az ur továbbá hosszasan a transsubstantiatiót, de én arra röviden csak azt felelem, hogy azon sacramentomi igéknek magyarázatjában én a régi ecclesiával tartok. Én nem kárhoztatom azokat, a kik testiképen akarnak közösülni a Krisztussal, de nem is látom át, hogy a sacramentomnak szereztetésekor, és egy végső Testamentom tételekor ne beszélhetett volna a Krisztus figurate; hiszen a környülméletkedés is sacramentom volt, mégis figurate nevezték Isten szövetségének, holott csak annak symboluma. Hiszen ha az oltári szentségben a Krisztus teste substantialiter jelen volna, és a Krisztus feltámadása után azon okból, hogy már megdicsőült, és nem testi erőtlenségek alá vettetett test, valamely megfoghatatlan módon talán jelen lehetne, az még türhető állítás volna, mert csak azt kellene hozzá toldani, hogy összezavarodott az Isteni természet az emberivel, s mindjárt kimagyarázható volna a jelen létel, ha szinte erőltetve is. — De mikor a Krisztus szavaiból: ez az én testem, mely ti érettetek megtörettetik (NB. még nem törettetett, hanem majd holnap) azt látom, hogy még akkor az ő teste a megaláztatásnak állapotjában volt, sem nem dicsőséges, sem nem mindenütt jelenvaló, hogy hidjem betü szerint való értelemben azt. Hogy az a husvéti báránytól megmaradott kovásztalan kenyér, melyet osztogatott az apostoloknak, épen az a test volna, mely akkor előttök állott, és osztogatta a sacramentomot, és a mely még majd ezután törettetik meg s addig nem is használ, míg meg nem törettetik. Megbocsásson az ur, hogy el nem fogadhatom az ur magyarázatját, és ha maga a Jézus szememre vetné utolsó órámon, akkor is azt felelném: Uram! mikor te a kenyeret osztottad tanítványaidnak, a te tested nem volt megáldoztatva, annyival inkább megdicsőítve, az én erőtelen testemhez hasonló test volt, és így hogy azon emberi állásodban is légy, melyben administráltad a sacramentomot, — az osztogatott kenyérben is substantialiter Te és ugyanazon Te légy -- az nem lehetett: Hiszen mondottad te magadat utnak, mondottad szőlőtökének, de mindeniket figurate. — Itt ugyan én erről a Krisztus teste symbolomáról sokkal többet tartok, nemcsak azt, hogy jegye a Krisztus testének a kenyér, és vérének a bor, hanem hogy Katekzokhen sacramentoma — és hogy én ugy vagyok részese, ugy vagyok tagja a Krisztus testének, ugy participállok érdemében, a mint azt a sacramentomi kenyeret, azt a minden világi haszontúl elválasztott szt.

kenyeret vaszem, eszem és benne részesülök. De hogy szent Pálnak sem volt eszeágában sem ezt a rituálet betű szerint való értelemben venni, megtetszik abból, mert másutt azt mondja: Sid. 9. 25. 26. 27. 28. Sem pedig nem azért ment bé, hogy gyakorta áldozná meg ő magát, miképen a főpap minden esztendőben, bemegy a szentséges helyre, idegen vérrel, (mert ha különben volna, kellett volna ő nékie gyakorta szenvedni, világ teremtésétől fogva, hanem mert egyszer jelent meg ő magának megáldoztatása által a világnak utolsó részében a bűnnek eltörlésére, azonképen a Krisztus egyszer megáldoztatván, hogy sokaknak bűneiket elvonná, másodsor bűnért való áldozat nélkül megláttaték azoktól, a kik őtet várják — azoknak üdvességükre. Nem akarta hát sem szent Pál, sem a Krisztus, hogy ma és minden napon áldoztassék, és akkor is, mikor adta a kenyeret, nem áldozott, hanem példázta a mindjárt következő áldozatot.

A Pápa szent Péter successora. Erről talán már eleget mondtam. Melchisédek rendi szerint való Főpap. Ez csak egyedül a Krisztus, ez az Apator, Amétor, Agenealogetos.

Thurzó Palatinus maga tette a Calvinista püspököket. Az Isten is Mózesnek parancsolta, a ki pedig nem volt sem Pap, sem Pápa, hogy rendelje és szentelje Papoknak Áront, Nadabot, Abihut, Eleazert és Ithaniert. Exod. 28. 1. A pápákat hajdan a nép választotta egész 1059-ig.

Volt-e Calvinus és Luther hitén Szent Hieronimus? etc. Feljebb megmondtam, kik voltak a Calvinus hitén?

Calvinus és Luther különböztek a hitben. Egy cseppel se többekben, mint a Pápák, sőt Conciliumok is egymással. — Vigilius defendit tria capitula, concilium generale Constantinopolitanum damnat. Vigilius decretis concilii subscribere non vult, in exilium mittitur, nomenque eius e Dyptichis erasum. Anastas vita Vigilius 1. 41. Sequenti: ad iterum damnat tria capitula, veniamque Romam redeundi impetrat. In concilio generali Constantinopolitano 670. coepto (a loco celebrationis Trullapelatio Trullana, alias et Quintisexta synodus vocato) editos CII. Canones. — Sergius Papa subscribere recusavit. ad ogr. Anast. vita Sergii p. 60. 61. quod tamen paulo post fecit Joannes VII. Vid. Anastas. p. 64. Hát a dominicanusoknak és Franciscanusoknak de immaculata Conceptione B. Virginis Mariae volt nevezetes pöröknek vajjon vége van-e már?

Hol szenvedtek Calvinus és Luther a hitért kint és haláltak? Ismét szomorú időkre emlékeztet az ur. — Szendvedtek ők is elég üldözést, de szenvedett már ő előttök Huss János égetést. — Hát a Spanyol inquisitio? hát a párisi mézszárlás? Hát a magyarországi sok vérre, kínra, gályára való kárhoztatások nem emlékezetes dolgok-e még ma is?

Ezekből általláthatja az ur, hogy fundamentomos okokon épitem

hitemet, és értem a magam vallását, sőt meglehetősen értem az urét is. Nem is tartom szükségesnek több feleletekkel szót szaporítani. De mivel az urnak az a furcsa sophismája van levele végén, hogy ha az én értelem szerint az urnak vallásában is lehet idvezülni, mért nem választom a bizonyosabbat? és el nem hagyom a magamét, mint bizonytalanabbat? Erre még szükséges ezeket felelnem: 1-o Benső meggyőződésemy vagyok a magaménak jobb volta felől. 2-o Nemes eleimnek véribé került a vallásom; maga megszólna az ur érette, ha elvesztegetném. 3-o Háládatlan is volnék hozzá, ha elhagynám, midőn az én vallásom már engem egyházi keresztőtől megmentett, s első szerencsétlen házasságomat elbomlani pro nullo declaráltatni engedte. 4-o Ezelőtt két esztendővel egy zsidót tettem keresztényé, magam instruáltam a rom. cath. hitre, látván, hogy arra vagyok inkább (akármi mellyékes tekintetből) vocatioja, mint az enyimre; bizonyosságom lehet az a főtisztelendő és most már méltóságos személy, a kinek a proselytust, a megkeresztelés végett, mint catecheta, és respective keresztattya által ajánlottam. — Én tehát már állítottam magam helyett katonát, in persona insurgálni nem tartozom. Azt azonban fogadom, hogy a Rom. catholica hitet mindenkor tisztellem, s tisztelni fogom; az urnak hozzám való jó igyekezetét és fáradozását köszönöm, s maradok N.-Bajom 3-a 7-bris 1804. igaz tisztelő szolgálja: Horváth Ádám m. p.

Közli D ö m é n y J ó z s e f.

Egyházi és iskolai krónika.

Németország: A Gusztáv-Adolf-egylet ez évi nagy gyűlése. — Badeni zsinat. — Szűz Mária Marpingenben.

A Gusztáv-Adolf-egylet ez évi nagy gyűlése szeptember 12—14. napjain tartatott Erfurtban, nagy lelkesedéssel s rendkívüli ünnepélyességgel. A tartott istenitiszteletek közül arra, amely a köztanácskozásokat közvetlenül megelőzte, tizenegy torony harangjainak zúgása s trombiták harsogása hívta a roppant népet, amely díszmenetben vonult a templomba. Frommel berlini udvari lelkész predikált. — A köztanácskozásokat Fricke lipcei tanár imával és ünnepélyes beszéddel nyitotta meg, melyben felemlíté, hogy 44 évvel ezelőtt, midőn t. i. megalakult az egylet, csak egy tenyérnyi volt az, mint a nagy szárazság után az Illyés felhője; most pedig már Isten kegyelméből annyira megnőtt, hogy 2558 gyülekezetet gyámolíthatott, stb. stb. A legközelebbi évben 1165 gyülekezetet segélyeztetett 697,527 márkával. A föld különböző tájairól mintegy 700 - 800 beírott tag volt jelen, akik különös kegyelettel szemlélték Erfurtban és vidékén a Luther életéből fenmaradt emlékeket. — Az ausztriai német s szláv gyülekezetek, most is különös figyelemben részesültek.

A bádeni zsinaton, amely mult október hó 5-től 31-dikeig tartatott, egészen mérsékelt szellem mutatkozott. Az iskolai kéziköny-

vül szolgáló katekizmus, bibliai történetek s az agendák ügyében oly intézkedések tétettek, amelyekkel a legerősebb orthodoxok is nagy részben meg vannak elégedve. Alább külön látni fogjuk Schenkelnek az evangyéliumi csudákról tett igen érdekes nyilatkozatát. A modernek azon ohajtása, hogy az ő számukra egy, a „korszellem“-mel egyező oly kereszteleési formula állapittassék meg és engedélyeztessék, melyben az apostoli hitformának nyoma se legyen, elvettetett. A vasárnap megülvése ügyében is igen helyes, valódi keresztyéni szellemü végzés hozatott. Ez ügyben, a Genfben tartott nemzet-közi értekezlet is egy jobb jövendőnek sokat ígérő alapját vetette meg. Általában miként másutt, ugy különösen Badenben is, a német protestáns egylet legfőbb fészkeben, a modernizmus egykori kevély hullámai nagyon kezdenek lefele szállani s egy fordulat vagy válságos szakadás bekövetkezése látszik valószínűnek. Ezt jelzi a bádeni miniszterelnöknek Jollynak elbocsátatása is, és pedig amint mondják amiatt, mert a felekezeti iskolákat háttérbe akarta szorítani. stb.

Marpingenbe a nagyszerü új kegyhelyre, még a mult október hóban is, mindenfelől nagy számmal sereglett a kegyes nép. A csudaforrás vizét, mint általános gyógyszer nagy mennyiségben szállították szerteszét, természetesen jó pénzért. Franciaországból egész ládával hoztak Istenanyja-medaillokat is; — de ezeket a hitetlen gonosz rendörség lefoglalta. Azonban, néhány héttel ezelött egy irlandi buzgó katolikus gazdag egyén jelent meg Marpingenben; tördelt német nyelven részletesen tudakozódott a forrásról, melynek hire őt ide vonzotta s ajánlkozott, hogy ő az egész forrást megveszi, kápolnát épített stb. stb. Ennek folytán be lett avatva a titkokba s az illető porosz hatáság nem sokára el is fogatta őt. Ámde csakhamar visszatért és pedig most már mint berlini törvényszéki tag, mert az volt ő valóban. Többrendbeli házmozgások s elfogatások történtek. A szüz Máriát látott gyermekek bevallozták, hogy mások által megbízatva hazudtak s az említett emlékpénzek is az Isten anyjának megjelenése előtt jóval, már megvoltak rendelve Franciaországban. A törvényszéki eljárás még bevégezve nincs, s így minden adatot közölni nem lehet; de az eddig világosságra jött adatokból is az következtethető, hogy egy nem csekély mérvü jámbor család förog fen.

Nagy-Britannia : Presbyteri alkotmány a methodistáknál. — Az angol népiskolai törvény módosítása.

A gyakorlati egyházi élet mezején rendkívül tevékeny s az Angliában és Északamerikában igen tekintélyes methodista egyház papjainak legközelebbi, Nottinghamban tartott nagy értekezlete csakugyan véglegesen elfogadta az elvet, hogy az egyházszervezetben a világiak is minden ponton képviselve legyenek. Ez által e nagy népességü felekezet is a zsinat-presbyteri egyházak sorába lép és új korszaknak néz eléje, amelyben már, vajha mérsékelve lenne a kebelében eddig tul a rendén uralkodott egyoldalú pietisztikus irány, pl. a valódi alapos theologiai és másnemü tudományosság által, amelyre a protestáns lelkésznek különösen korunkban s az európai kontinensen rendkívüli nagy szükségé van. Nagyon hihető, hogy miként az evangelikus szövetség kebelében már néhány év óta, ugy majd ezentul a presbyterium szövetségben

is, a methodisták fognak többségben lenni, ha akarnak, s azon esetben, ha a külső kegyeskedést és túlzó gyakorlati irányzatot, a tudományosság érdekének kellő sújja nem mérsékli náluk, — egyenesen kárára mind általában a protestantizmusnak, mind különösen a zsinat presbyteri egyházalkotmányának, amely különben, a methodistáknál csak 1878-ban lesz keresztül víve, haugyan lesz.

Az 1870-ben alkotott angol népiszkolai törvény a közoktatás ügy jelenlegi miniszterének Lord Sandon-nak s a konzervatív pártnak erélyes működése következtében figyelemreméltó változást szenvedett. Általánosan kötelező iskolai kényszer, államilag eddig sem létezett Angliában, csak elő volt készítve az; most pedig a jövődre nézve is legalább egy időre útja van annak vágva. Nem léteztek vallás nélküli iskolák sem, mert még a különben kevés számú községi vagy állami iskolákban is, maga a rendes tanító tartozott a bibliát olvasni s a bibliai történeteket tanítani; tagadhatlan azonban, hogy az ilyen iskolákra nézve elő volt készítve a felekezeti, illetőleg vallási jellem lassankint elenyésztetése. Most már ennek is gát vetetett, s még az állam és község által segélyezett iskolákra nézve is, a felekezeti jellem és kormányzás biztosítva van. Mindezeket a kisebbségben lévő dissidensek egyáltalában nem szeretik, mert méltán félnek, hogy ezek által az episkopalista többség miatt, az ő vallásuk érdekei veszélyeztetve lesznek.

Franciaország: A viszály a ref. egyház kebelében.
— Protestáns theologiai fakultások ügye.

A múlt szeptember hó 27—28. napjain az evangéliumi pozitív alapokon álló református lelkészek és világiak részéről Viganban egy értekezlet tartatott. A tagok mintegy 150-en valának. Kimondatott, hogy a liberalisokkal való egyezkedést merőben félre kell tenni; hanem egy ujjonnan összehívandó zsinat vessen véget, teljesen függetlenül, a viszálynak. Ezen zsinaton azonban, a kötelező hitvallás dolgában, a liberalisok érdekében semmiesetre sem adassék több engedmény, mint amennyi az 1872—3-diki zsinat által adatott. Az egyházi hatóságok minélelőbb kezdjék meg a zsinatra az előkészületeket. Tartassanak könyörgések az egyház békéjeért és egyházi beszédek a hívek felvilágosítása végett. — Sokan úgy vélik, hogy mahólnap az állam lesz kényszerülve hatalomszóval végetvetni a viszálynak. Ez ellen legközelebb de Felice kitünő lelkész irt egy művecskét: Accord et Fidélité; melyben azt javallja, hogy az állammal szemben, mindkét párt legyen egy, de a belügyekre nézve oszoljanak szét s alkossanak két külön egyházat. Philipp lelkész pedig egy terjedelmesebb műben, az államtól független autonóm kis egyház tagjait elég naivul arra hívja fel, hogy az orthodox párt erősítésére lépjenek vissza az állam egyházba.

A theologiai fakultás ügye felette lassan bár, de mégis látszik némi megoldás felé közeledni. Legközelebb maga a miniszter is készített egy tervet ez ügyben, de a melyet még nem lehet tüzetesen ösmerni. A vigani értekezlet csak annyit mondott ki, hogy ha az állam a luthenanusok számára Párisban állitana fel egy fakultást, akkor a református is oda kellene tenni Montaubanból.

Olaszország : Antonelli bibornok halála Egy olasz államférfi vallás nélküli morálja. — A pápa kalandos politikája a keleti ügyben és saját világi birtokára nézve.

A pápát nem mindennapi veszteség érte. Egyik kitünő hive s titkárja Antonelli bibornok elhunyt, életének 71-dik évében. 1806-ban ápril 2-kán született Sonninóban Nápoly határánál. Atyja barompásztor volt; ő tehát alacsony sorsból emelkedett fel a hatalom magas polcára. A pápa világi hatalmának s egész politikájának rendkívül ügyes és erélyes vezérloje és védője volt; de a jezsuiták nem szerették őt; mert hatalomra jutásuknak nem volt barátja soba.

Az olasz parlamentben aminap egy szónok, a kormányfal szemben az Isten haragjára hivatkozott. Erre Visconti Venosta volt miniszterelnök, ezt felelte a többek között: „Hogy van-e Isten, vagy nincs: afelett biz én nagyon keveset aggódom; — sokkal fontosabb dolgaim vannak. Nem az Istennek, hanem öntudatomnak, eszemnek és a közvéleménynek tartozom én tettemért számadással. (Tetszés.) Tény az, hogy miként mi, úgy a többi európai hatalmak is, elvből, minél kevesebbet foglalkoznak az Istennel. Ezt a nevet mi diplomaták nem mondjuk ki soha s csak nevetni tudnók, ha valaki ezt száján ki találná szalajtani.“ stb.

Egyik külföldi lap írja, hogy a pápa, hir szerint, Beckx páttert, a jezsuiták főnökét nézte ki utódául. Ennek pedig legelső dolga is az lesz, hogy a pápa világi hatalmát visszaállítsa. Miután azonban ez, Európában már felette nehezen menne, tehát a törököktől, a nekik különben is semmit nem jövedelmező, Palesztinát kell megvenni, s Jeruzsálemben állítani fel a pápai széket. Ezen terv felett már tényleg meg is kezdődtek az alkudozások s a közbenjáró, Hassun örmény pátriárcha, nagy summa pénzt ígért a portának. Jaffához nagyszerű kikötő, Jeruzsálemhez vasut terveztetik stb. stb. Körülbelöl több mint fele is tréfa ennek.

Különfélék.

A Gróf Buttler és Báró Baldácsi-féle alapítványok.

1844. augusztus 9-dikén volt az, a midőn a tiszántuli reformált egyházkerületnek Debrecenben tartott közgyűlésén, egy testvér kerületnek azon örvendetes tudósítása olvastatott fel, hogy Bárdányi Gróf Buttler János „bárdányi uradalmában levő minden épületeit s javításait, vagyis azoknak 91,242 frt. 32 kr-ra, váltóban — menő hitelesen becsült árát, a magyarországi helvét hitvallásu négy egyházkerületnek ajándékozta.“ Azon időben kilencvenegyezer váltóforint nem csekély értékű összeg volt, körülbelöl ért annyit, sőt többet is, mint most kétannyi osztr. értékben. A tiszántuli közgyűlés tehát egy fenyves küldöttséget nevezett ki, hogy személyesen mondjon köszönetet a nemes grófnak, aki többrendbeli honfui alapítványaiért s ezek közt a máramaros-szigeti jogi tanszékért is, köztisztelet tárgya volt. Gróf Buttler nem sokára meghalt és özvegye az államügyésszel, a kivel alapítványok ügyében szintén viszonyba kellett jönie, oly egyezséget tett, mi-

szerint az egész bárdányi uradalom mindenestől, tehát a beruházásokkal együtt, az állam birtokába került; — ezzel kellett tehát most már a dolgot elintézni. Először barátságos egyezkedés kíséreltetett meg s az állam 5—7000 pengő forintot ajánlott 1861-ben, de ezt a kerületek kevesellvén, nem fogadták el. Megkezdődött tehát a per s még 1864-ben azt irta az ügyvéd hogy „a pert a legrövidebb idő alatt s a legkedvesebb eredménnyel le fogja folytatni.“ Az évek teltek, a perköltségek szaporodtak s a dolog vége csak az lett, hogy 1872. augusztusi közgyűlésünkre megérkezett az egyszerű tudósítás, hogy a per elveszett! s a mi költséggel még tartozunk, azt fizessük meg. Tehát nemcsak az, hogy egy fillért sem kaptak az egyházkerületek, hanem vallottak nem kevés kárt. Kell-e ehhez kommentár?!

A már messzeföldön ösmeretes Báró Baldácsi alapítványra nézve, egyik protestáns egyházi lapunk, nagy lelkesedés és öröm közt több mint 16 ezer hold föld tiszta birtokot hirdet; de a másik már figyelmeztet, hogy körülbelől csak 3 ezer hold az, a mi biztosnak mondható. — Adja Isten, hogy a valóság mulja felül a legvérmesebb reményeket is! De ne feledjük, hogy a gróf Buttlérféle alapítványt is tökéletes biztosnak tartották egykor a kerületek, és ime mégis mi lett belőle? Tehát: parce gaudere oportet! Holmi légvárák építésétől s hiu remények ápolásától, legalább még egy időre óvakodnunk kell. Jó lesz például nem sietni nagyon azzal, hogy a mi protestáns „püspökeink“ a Sélyei utódai, habár csak reményben vagy tervben is, a Baldácsi alapítvány alapján, most hamarjában bevezettessenek, a mi oly „szabadelvű és modern kultur államba“ illő felső házukba; — mert hátha aztán végtére is, azok a római katolikus püspökök kollegák valami nagyot találnának kacagni; azok a skót puritán presbyterianusok pedig, a kikhez az újabb időkben úgy kívánkozunk, mint a szomju szarvas a hideg kutfőhöz, — ezt az egész egyszerű puritán politikát érteni sehogy sem tudnák? stb. stb.

Schenkel legújabb nyilatkozata az evangyeliomi csudákról. — A mult októberben tartott s általunk már említett badeni zsinaton, a bibliai történeteknek egy oly tartalmu és irányu kézi könyve fogadtatott el, amelyhez az orthodoxok is egyhangulag teljes beleegyezésöket adák. Ez alkalommal Schenkel Dániel egyházi főtanácsos s a német protestans egylet egyik kitünö vezére, a következő tartalmu nyilatkozatot tette: „Azon nézet, a mely a bibliából a csudát ki akarná lökni, nagyon egyoldalú, korlátolt elméjü — bornirt — nézet. Nem azok a bornirtak a kik a csudát hiszik, hanem azok, a kik mindent a természetből akarnak kinagyarázni. A csudáknak rázionalistikus magyarázgatása, a legtöbb esetben csudálatosabb mint maga a csuda.“ stb. — A német protestans egyletnek egyik első rangu s kitünö theologus vezére mondja ezt, s talán nem minden ok nélkül kérdezhetnők, hogy a magyar protestans egyletes modern theologok, a kik „semmi csudát el nem fogadnak,“ és a kik szerint „az evangyeliomok csuda elbeszélései csak egy mondakör részletei“ — stb. vajjon micsoda kadenciát mondanak, egyik nagy tekintélyü külföldi vezérök fent idézett nyilatkozatára?

Kérelem, egy „*Deliciae poetarum hungaricorum*” című régi könyv ügyében.

Egy idő óta Melius Péternek s több XVI-dik századbéli debreceni lelkészeknek sirhelyét nyomozván, a Bod Péter Tymbaulesében idevonatkozó igenérdekes adatok forrását, noha többrendbeli levelezéseket s kutatásokat tettem, mindez ideig sem sikerült felfedeznem. Az újabb időkben annak jöttem némi nyomába, hogy a fenforgó kérdésre nézve, a Pareus Ph. J. által 1619-ben Frankfurtban kiadott *Deliciae poetarum hungaricorum* című 12-ed rétű kis könyv adhatna, talán éppen döntő felvilágosítást. E könyvért, a mely Debrecenben nem található, az ország több nagy könyvtárhoz irtam már; de azokban sincs meg. Teljes tisztelettel kérem a szives olvasót, hogy ha módjában van, méltóztatassék hozzám ama könyvet néhány napi használatra elküldeni.

Könyvészet.

A hozzánk beküldött irodalmi jelenségeket röviden a következőkben említhetjük fel:

Olvasókönyv a magyar irodalmi oktatáshoz. Az új tanterv alapján középtanodák felsőbb osztályai számára. Irta és szerkesztette Erődi Béla bölcsész tudor s a budapesti VIII. ker. községi főreáltanodán a magyar nyelv és irodalom rendes tanára. Budapest, Aigner Lajos. 1876. Nagy 8-rét VIII. és 398 lap. Ára 2 frt. 40 kr.

Az Aigner által kiadott Magyar könyves ház IV-dik folyamának következő számai, illetőleg füzetei is megjelentek közelebb:

1. Enid. Király-idyll. Tennysontól. Angolból Csukási József. 82 l.

2—3. A két Kisfaludy. Irta Szana Tamás. 119 l.

4. Az óra. Egy aggastyán elbeszélése Turgenjevvtől. Fordította Csukási Józsefné. 69 l.

5. A szív örvényei. Két költői beszély. Irta Várady Antal. 55 l. — Minden szám ára 20 kr.

Egyetemes egyháztörténelem. Prot. gymnáziumi használatra írta Márk Pál, a debreceni ref. főiskolában gymn. tanár. Debrecen, 1876. Kiadja Telegdi K. Lajos. 8 r. 212 lap. Ára 1 frt. — Széles körben elterjedt jeles iskolai könyv, melyet ismertetni nem szükséges. E mostani már harmadik és pedig javított kiadás.

A solti ref. egyházmegyei lelkészi gyámegylet alapszabályai. Érvénybe lépett 1875-ben. Kiadta Baksay Sándor alesperes. Budapest, 1876. Nagy 8r. 31 l. — Sajátlagos elveken nyugvó figyelemre méltó alapszabályok. Vajha az illetők mind ezt, mind a többi éféléket tüzetes tanulmány tárgyává tennék; mert nálunk néha néha a tervek, vélemények, alapszabályok, nemcsak a gyámintézetekre, hanem más fontosabb ügyekre vonatkozólag is oly könnyeden és nagy hirtelenséggel fogadtatnak el, hogy az ember megdöbben reája.

Falusi könyvtár. Hasznos olvasmányok a nép számára. Szerkeszti Vass Jenő. Megjelenik havonként egy füzetben, rendszeren

48 oldalon. Ára egy füzetnek 12 kr. Egy évi előfizetés 1 ft. 20 kr. Berettyó-Ujfalu. 1876. — Debrecenben Ifju Csáthy Károly bizománya. — Ha a többi füzet is olyan lesz mint ez: akkor méltó a vállalat az illető közönség pártfogására.

A bánfalvi ágost. hitvallásu evang. egyház multja és jelene évszerinti kimutatásban. Közli Baross Károly, 25 évi bánfalvi pap-ságának emlékére. Orosháza, 1876. Nagy 8r. 60 l.

A közügyek bajnoka. Emlékbeszéd, melyet..... gróf Teleki Domokos... gyászünnepélyén tartott Szász Domokos ref. lelkész. Kolozsvár, 1876. Nagy 8r. 15 l. Jeles, szellemdu beszéd mely a protestantizmusnak s a reformált egyháznak az alkotmány s nemzetiség ügyében tett szolgálatairól is lelkesedve emlékezik.

Illy és Bálint derék lelkésztársunk, a ki mint jeles hazai költő is ösmeretes, előfizetést hirdet költeményeinek egy kötetére, amely mintegy 16 ivnyi terjedelmű lesz, csinos 8 rétbén. diszesen kiállítva. Előfizetési ár 1 ft. 50 kr. Diszpéldány 2 frt. Az előfizetések december 15-dikéig szerzőhöz Kisujszállásra küldendők, a mikorra a mű is megjelenik.

A budapesti m. k. tudom. egyetem tanári karának 14 tagja (köztük Budenz, Gregus, Gyulai, Télfy, Vámbéry stb.) Egyetem-es philologiai közlöny kiadására vállalkozott. — E folyóirat általában mindazon nyelvek és irodalmak tanulmányának akar rendelkezésére állani, melyeket az egyetemen s a középiskolában tanítanak; de a legnagyobb szükségét tartván szem előtt, főleg „a görög, latin, magyar, német és francia philológiának akar ismertető és nyomozó segéde lenni.“ Előfizetési ára egy évre 5 frt., a mely a magyar tnd. akademia könyvkiadó hivatalába Knoll Károly urhoz küldendő.

E percben érkezett hozzánk:

Imák és beszédek. Elmondattak az unitáriusoknak 1876. augusztus 27—28 napjain Arkoson tartott zsinati közgyűlése alkalmával. Kolozsvár. 1876. Nagy 8r. 68. l.

Megrendelési felhívás a Keresztyénség szellemének (Chateaubriand) III. és IV-dik kötetére. Fordítja Gubicza István segédlelkész s gymnaz. hittanár Szarvason. Előfizetési ár 2 frt; a már megjelent két első kötettel együtt 4 frt, amely említett fordítóhoz küldendő.

Néhány szó e folyóirat nyolcadik évi folyama ügyében.

„Vajjon vége lenne-e a világnak, ha egy protestáns folyóirat tulélné a hetedik évfolyamot s megélné a nyolcadikon is? Én messzebb nyujtom reményeimet. Szokjunk tovább gondolkozni a mai napnál s foglaljuk munkásságunkba a jövőt, hogy az utódok legalább ne kárhoztatással emlékezzenek reánk.“

Ezen kedélyes, de azért határozott és komoly tartalmu szavakat intézte a magyar protestáns közönséghez Erdélyi János, midőn

1863. végén, öt évi szerkesztői pihenése után, a „Sárospataki Füzetek” szerkesztését és kiadását újból átvette.

Én részemről, mint e folyóiratnak már hét teljes éven keresztüli szerkesztője és kiadója, e hanyatlásra siető év végén, elgondolva múltat, jelent és jövőt, — ezt mondhatom Jóbbal: „Miképen a fáradt szolga kívánja az árnyékot és mint a napszámos várja az ő munkájának végét: azonképen lön az én dolgom is”

Nem tagadom, hogy elfáradtam már.

A fő baj az, hogy az előfizetők igen csekély száma miatt, távolról sem vagyok képes díjazni a munkatársakat s csak valami részben is segédet tartani saját könnyebbségemre. Így, e folyóirat sohasem lehetett olyan, mint amilyenné én azt tenni óhajtottam és tudtam volna is, ha a kellő anyagi eszközök nem hiányzanak. A szigorú helyzetben, avégre, hogy e kis egyházirodalmi közlöny rövid idő alatt halál fiává ne legyen, magamnak kellett és kell végezni nemcsak a nyomdai s postai viszonyokkal s az egész kiállítással együtt járó lélekölő gépiességeket, hanem egész rovatokat magamuak kellett ellátnom cikkeikkel, néha-néha terjedelmes dolgozatokat, egész értekezéseket írnom; emellett ottan-ottan a legkellemetlenebb polemiák fegyverét is felvennem. Igenis, mert az önkint beküldött s néha-néha valóban jeles dolgozatok magok, soha sem voltak oly nagyszámuak és oly tartalmuak, hogy azokból magokból, a folytonos egyhanguság, érdektelenség s az ezek miatt elmulthatatlanul bekövetkező végelgyengülés és halál fenyegető veszedelme nélkül, sokáig ki lehetett volna állítani a füzeteket.

„No de legalább így aztán, maga a szerkesztő-kiadó tehette zsebre a felesleget s ezáltal meg lett jutalmazva”, — gondolod talán tisztelt olvasó? Tehát légy szíves tudomásul venni, hogy az én írói és szerkesztői fáradtságomnak nem volt anyi jutalma, mint az utolsó napszámogyermekek munkájának; sőt ha elgondolod, hogy én is azokat, amelyeket e folyóiratban írtam, nem szívhattam épen a levegőből, hanem több rendbeli drága folyóiratokat s irodalmi műveket kellett évről-évre szereznem: tehát akkor remélem, hogy legalább sejteni szíves leszesz, hogy e folyóiratnál az írói, szerkesztői és kiadói munka oly G'scheft, amely, mint mondani szokták, nem fizeti ki magát. Azt pedig bizvást állithatom, hogy ha azon időt, szellemi és anyagi erőt s fáradtságot, amelyet ezen folyóirat megalapítására és fentartására fordítottam, az uralkodó áramlattal együtt uszó s annak szolgálatában álló valamely vállalatra, foglalkozásra, vagy csak anyagi üzletre szántam s fordítottam volna is, — tehát most nekem is, mint több vidéki lelkészkollegáknak, házam volna Debreczenben.

Ah de miért panaszkodom, midőn nagyrészben magam vagyok az

oka annak, hogy e folyóirat szigorú anyagi viszonyok közt él. Nemcsak az, hogy Maecenásokat nem kerestem, sőt már jó előre kimondottam, hogy az egyszerű előfizetéseken kívül semmiféle anyagi segílyt nem kérek és el sem fogadok; hanem, nem lettem tagjává valamely oly nemes érdekszövetségnek sem, amelynek viszont szolgálat fejebeni feladata a Figyelmező magasztalása, gyámolítása, tukmálása, s ellenségeinek lezsurása lett volna; pedig eféle „modern kultur“ korszakhoz illő cliquek nélkül, ma már a mi hazánkban sem megy semmi, elkezdve a magyar tudományos akadémia ügyein, le az utolsó csőszválasztásig. Nem áll hátam megett valamely hatalmas egylet, vagy lelkeszi és tanári testület sem, hogy arra támaszkodhassam; megkíméltem a szuperintendens és esperest urakat is e folyóirat ajánlására való felszólíttatástól, miután tapasztaltam, hogy a mi tudós [és példás türelmű modern theologiainktól sokszoros jaja annak, aki a Figyelmezőt ajánlani meri. Egy szóval: e folyóirattal én, a divatszzerű külső látszatot s anyagi érdekeket tekintve, nem mindennapi egy edülségben állottam és állok.

Anyival nagyobb hálával tartozom Isten után Nektek tisztelt munkatársak, akik, noha e folyóirat iránti munkás részvétetökért anyagi hasznot, dicsőséget és népszerűséget épen nem, hanem legtöbb esetben félreértést, megtámadtatást és gyaláztatást várhattatok, — mégis szives készséggel meglátogattatok s munkálkodástok gyümölcseivel önként tápláltatok ezt. Ne hagyjátok el, kérek, ezentul sem az ügyet, melyet e folyóirat képvisel, s ha netalán a jelennek mostohasága kellemetlenül érintene is bennünket, — vigasztaljon öntudatunk s ügyünk jobb jövődjének biztos reménye.

Azon tisztelt olvasók pedig, akik eddig e folyóiratot előfizetéseikkel gyámolították, legyenek szivesek, továbbra is megtartani becses pártfogásukban ezt, ha ugyan fenmaradását szükségesnek tartják. Nekem úgy tetszik, hogy magyar protestáns egyházi irodalmunk szomorú mezején egy kis lámpácska ez is, mely szerény körben bár, de mégis világít. Ne hagyjuk tehát kialudni mindaddig, míg helyébe nagyobb fényű világosság nem lép. Különösen a lelkesztársak közül az elvarátokat bizalommal kérem, hogy e folyóiratnak minél több pártfogókat szerezni sziveskedjenek.

A november—decemberi együttes füzet jóval korábban megjelenén mint gondoltam; kérem az **előfizetési pénzek minielelőbbi beküldését is**, hogy magamat kellő időben tájékozhasssam.

Debreczen., 1876. Nov. 17.

Szerkesztő.

